AYLIK KİTAP VE ELEŞTİRİ DERGİSİ

MAYIS 1998 SAYI 8

ISSN 1301-5307

400.000 TL.
(KDV DAHİL)

virgül

8

Kıbrıs ve Yunanistan

Aynadaki barbar
David Konstan

Öteki Osmanlılar
Yorgo Benlisoy

Yunan Ulusunun Doğuşu
Kerem Ünüvar

Kıbrıs'ın siyasal tarihi
Sezai Sarıoğlu

Çallı ve Atölyesi
Necmi Sönmez

İkinci Yeni Yazıları
Yücel Kayıran

Gölgede ve Güneşte Futbol
Bağış Erten

ISSN 1301-5307-1-9 08
9 771301 530718

AHMET ADA • ALPAY ASAR • EFNAN ATMACA • FOTİ BENLİSOY • STEFO BENLİSOY • ALİ BİZDEN • TANIL BORA • GÜLSÜM CENGİZ • YAŞAR ÇABUKLU • BEHÇET ÇELİK • FAHRETTİN ÇİLOĞLU • HAKAN DİLEK • ZEYNEP DOĞUKAN • AKIN ERGÖKÇEN • FEZA KÜRKÇÜOĞLU • TAMER ÖNCÜL • SİBEL ÖZBUDUN • SELAHATTİN ÖZPALABIYIKLAR • İSKENDER SAVAŞIR • HULKİ TANRIYAR • GÜNDÜZ VASSAF

BİLGİSAYAR
KÜLTÜRÜ DERGİSİ

CHIP

CHIP, BİLGİSAYAR KULLANICILARININ YANINDA:
HER AY DOPDOLU DERGİSİYLE,
CD-ROM'LARIYLA,
INTERNET HİZMETLERİYLE,
CHIP CLUB İLE,
DANIŞMA HATTIYLA...

CHIP,
HER AY
BÜTÜN
GAZETE
BAYİLERİNDE

BİLGİSAYARINIZ VARSA, CHIP'İNİZ DE OLMALI!

VOGEL

virgül 9
AYLIK KİTAP VE ELEŞTİRİ DERGİSİ
MAYIS 1998
400.000 TL (KDV DAHİL) ISSN 1301-5307

Genel Yayın Yönetmeni
ORHAN KOÇAK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
MUSTAFA ARSLANTUNALI

Editörler
İHSAN BİLGİN, EMİNE BORA, ALİ ÇAKMAK,
OGAN GÜNER, NURDAN GÜRBİLEK,
FATİH ÖZGÜVEN, BÜLENT SOMAY

Sahibi
PUSULA YAYINCILIK VE İLETİŞİM LTD.

Reklam-Abone
BÜNYAMİN GÜNEŞ

Yazı İşleri-Düzelti
EFNAN ATMACA,
ZEYNEP DOĞUKAN, AYŞE OZİL

Arşiv
FEZA KÜRKÇÜOĞLU,
TOLGA ARVAS, ASLI TANRIKULU

Kapak resmi
'Yunan Savaşçısı', 1861, CARL HAAG

•

Film Çıkışı - Renk Ayrımı - Baskı
Uniprint A. Ş.
Tel: (0212) 283 83 71

•

Dağıtım: Biryay A.Ş.

•

Virgül'de kullanılan yazı ve görsel malzemeler, ancak kaynak gösterilerek kullanılabilir.

Yurt içi yıllık abone ücreti, 5.400.000 TL.dir. Yurt dışı abonelik, kişiler için 80, kurumlar için 160 ABD dolarıdır. KKTC, 7.000.000 TL.dir. Abone olmak için, bu tutarı Pusula Yayıncılığa ait, 105 11 08 no'lu posta çeki hesabına yatırılıp daha sonra çekin, Pusula Yayıncılığa ulaştırılması gerekmektedir.
Yapı Kredi Bankası Parmakkapı Şubesi 1100443–1

Pusula Yayıncılık ve İletişim Ltd. Şti.
Büyükparmakkapı Sk. 1/2
80060 Beyoğlu / İstanbul
Tel.: 0.212. 252 42 80/ 0.212. 293 51 19
Fax: 0.212. 293 15 44
e-posta: pusula@doruk.net.tr

2 **David Konstan** — **François Hartog** *Heredotos'un Aynası*
5 **Gündüz Vassaf** — *Latini Yunan, Yunanı Türk sanmak*
6 **Tanıl Bora** — **Arzu Öztürkmen** *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*
8 **Yorgo Benlisoy** — **Gerasimos Augustinos** *Küçük Asya Rumları Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*
11 **Feza Kürkçüoğlu** — **Özker Yaşın** *Oğlum Savaş'a Mektuplar*
12 **Kerem Ünüvar** — **Herkül Millas** *Yunan Ulusunun Doğuşu*
15 **Foti-Stefo Benlisoy** — **Richard Clogg** *Modern Yunanistan Tarihi*
18 **Fahrettin Çiloğlu** — **A. Fonvill** *Çerkesya Bağımsızlık Savaşı*
20 Med-Cezir — *Nantes Fermanı; Cumhuriyet mi Demokrasi mi?; İskenderiye Kütüphanesi; Jane Austen; Hani bunun ilk sahibi?; Kaos içindeki Afrika; Unutulmayı umursamayan direnişçi; İlk fotomuhabir savaşı; Balzac, askerler ve dipnot*
25 **Necmi Sönmez** — **Kıymet Giray** *Çallı ve Atölyesi*
28 **Sezai Sarıoğlu** — **Özker Yaşın** *Nevzat ve Ben*
32 **Ali Bizden** — **Taner Baybars** *Uzak Ülke: Bir Kıbrıs Çocukluğu*
35 **Tamer Öncül** — **Fikret Demirağ** *Şiirin Vaktine Mezmur*
37 **Yücel Kayıran** — **Muzaffer İlhan Erdost** *İkinci Yeni Yazıları*
40 **Yaşar Çabuklu** — **Haldun Bayrı** *İki Şahit ve diğerleri*
42 **Alpay Asar** — **Charles Baudelaire** *Gülmenin Özü*
44 **Behçet Çelik** — **Uğur Kökden** *Geçmişe Açılan Pencere*
46 Polemik — **Selahattin Özpalabıyıklar** *Benim Türkçem senin Türkçeni döver*
47 Polemik — **Sibel Özbudun** *İman sahibi bir bilim adamı mı?*
49 **Bağış Erten** — **Eduardo Galeano** *Gölgede ve Güneşte Futbol*
(Der.): **Roman Horak-Wolfgang Reiter-Tanıl Bora** *Futbol ve Kültürü*
52 **Hakan Dilek** — **Simon Kuper** *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir*
54 **Gülsüm Cengiz** — **Anna Seghers** *Yedinci Şafak*
56 Sahaf
58 Yeni Çıkan Kitaplar — *Çağdaş Yenilgiler Ansiklopedisi, Türkiye'de Merkeziyetçi Zihniyet, Kar Kokusu, Sırabozan, Mavi Gitarlı Adam, Dünya Sinema Sanayii, Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikası 1963-1997: Kurumlar-Belgeler, Terkedenler*
64 Benim Kahramanlarım — **İskender Savaşır**

Aynadaki barbar

DAVID KONSTAN

Herodot'un "Araştırmaları"nın (araştırma, Yunanca *historiai* sözcüğünün asıl anlamıdır) ana konusu, Kserkses'in Yunan anakarasına saldırışı ve Atina, Sparta ile diğer birkaç Yunan şehir-devletinin birleşik gücü tarafından yenilgiye uğratılışıdır. Biz, bu savaşı Yunan ve barbar (Yunanlılar, Yunanca konuşmayan herkesi barbar olarak adlandırırlardı) olmak üzere iki yaşam biçimi arasındaki mücadele olarak görmeye o kadar alışmışız ki, Herodot'un doğduğu şehir olan Halikarnassus da (bugünkü Bodrum) dahil olmak üzere Yunan şehirlerinin çoğunun istilacıların tarafında yeraldığını kolaylıkla unutabiliyoruz. Gerçekten de, Herodot tarihsel epiğini (bu kitap bilinen herhangi bir daha eski Yunanca düzyazı eserden büyüklük sınıflandırması bakımından birkaç sınıf daha uzundur) yazdığı sıralarda, Yunanlılar bir iç savaşın eşiğindedir ve Thukydides'e göre bu savaş, Perslerle olan anlaşmazlıklarından daha önemlidir. Dahası, Atina ve Sparta, yani Yunanlılar arasındaki mücadelenin her iki tarafı da, çeşitli dönemlerde Perslerden yardım istemiştir. Tarihsel olarak, "Yunan" ve "öteki" karşıtlığı, sandığımız kadar berrak değildir.

Şanslıyız ki, Herodot, Yunan-Pers savaşını (savaşı sadece Yunan bakış açısıyla ele almaktan kaçınmak için bu tür bir adlandırma kullanıyorum) anlatmaya Pers İmparatorluğunun yükselişiyle başlamayı tercih etmiş. Böylelikle, Perslerin yendiği (Lidyalılar, Medler, Babilliler, Mısırlılar) ya da savaştığı (örneğin İskitler ve Massagetler) bütün halkların tarihlerini ve âdetlerini de anlatma yolunu seçmiş oluyor. Herodot'un naklettiklerinin ne derece doğru ve güvenilir olduğu konusunda hâlâ hatırı sayılır bir anlaşmazlık olmasına rağmen, yine de bu anlatılanlar, sözkonusu eski uygarlıklar hakkında modern tarihçilere pek çok bilgi vermektedir. Acaba Herodot'un kendisi de Yunanlılar ile barbarlar arasında kutuplaşmış olan karşıtlığın (ki bu karşıtlık modern tarihyazımını da etkilemeye devam etmektedir) çekiciliğine o denli kapılmıştı da, yabancı kültürler üzerine Yunan olan her şeyin tersini mi yansıtmaktaydı sadece? Daha da kötüsü, Herodot bu radikal kültürel karşıtlığın ana yaratıcılarından biri miydi?

François Hartog
Herodotos'un Aynası
Çeviren: Emin Özcan
Dost Yayınları, 1997, 357 s.

Herodot, "Med Savaşları tarihçisi", Musalar tarafından taçlanıyor.

> Herodot'un dünyaya bakışına Hartog'un getirdiği yapısalcı okuma, Yunanlıların çevrelerindeki dünyaya baktıklarında çoğunlukla nasıl kendilerinin çarpık bir yansımasını gördüklerinin anlaşılması bakımından temel bir değere sahiptir. Çünkü Herodot'un *Tarih*'i pek çok açıdan, başka uygarlıklara ait kesin bir kayıttan çok, Yunan değerlerinin bir prizmasıdır.

Eski Yunanlılar arasında zıt kutuplar halinde düşünme alışkanlığının derinlemesine kök salmış olduğu teslim edilmeli. *Men* (bir yandan) ve *de* (öte yandan) ile başlayan dengeli cümleleri tercih eden dilleri bile, dünyanın ikili karşıtlıklar biçiminde düşünülmesine uygun düşmektedir. Örneğin *Odysseia*'da, Odysseus'un Troya'dan ülkesine giderken dolaştığı yerler, onu hem tek gözlü, vahşi Kiklopların efsanevi ülkesine, hem de onların zıt kutbu olan Phaiaklara götürür. Fazlasıyla uygar ve bedensel güç yitimine uğramış olan Phaiaklar, hiç de rastlantısal olmayan bir biçimde, Kiklopların akrabalarıdır. Bu iki uç arasında ise, Odysseus'un kendi ülkesi olan İthaka'nın yasalara bağlı, sağlam toplumu yer alır. M.Ö. 5. yüzyıla ait olan ve Hipokrat'a atfedilen "Havalar, Sular ve Yerler Üzerine" adlı tıp incelemesinde de, kutup soğuğunda yaşayan İskitler ve kavurucu sıcakta yaşayan Mısırlılar (metnin bu parçasının çoğu kaybolmuştur) arasında benzer bir karşıtlık görülür. Ortada, tabii ki en sağlıklı iklime, dolayısıyla da en iyi fiziksel ve ruhsal yapıya sahip olan Yunanlılar yer alıyordur.

Zıt kutuplara ve antitezlere dayanan bir dünya görüşü, yapısalcılık olarak bilinen yaklaşım için biçilmiş kaftandır. Yapısalcılık, mitlerin ve ideolojilerin genel olarak ikili karşıtlıklar sistemi biçiminde kuruldukları kabulüne dayandırılır. Bu tür sistemler bütünleyici olurlar ve her kültürel kavramı bir karşıtlıklar matriksine yerleştirirler. Böylesi bir düşünce yapısıyla da, algılanan her şey kaçınılmaz olarak önceden belirlenmiş bir kalıba oturtulur; ya kişinin kendi kavramları ve değerleri arasına karışır ya da bunların doğrudan tersine çevrilir. Bu matriks nedeniyle, insanın kendi kültüründe bildiklerinden gerçekten farklı bir şey görebilmesi zordur. Öyleyse, yabancı olana bakmak aynaya bakmak gibidir; gördüğü şey insanın kendi

yansımasıdır, ama ters çevrilmiş olarak.

İşte François Hartog, adından da anlaşılacağı gibi, söz konusu kitapta Herodot Tarihine bu şekilde eğiliyor ve Herodot'un İskitler hakkında anlattıkları üzerine yoğunlaşıyor. Tarih'te Mısırlılar dışında en uzun etnografik tasvir İskitlere aittir. İskitler ve Mısırlılar bazı açılardan birbirlerinin tersidir -Mısırlılar dünyanın en eski (ya da neredeyse öyle), İskitler ise en yeni halkıdır- ama Hartog'a göre asıl karşıtlık, İskitler ile Yunanlıların kendisi arasındadır. Çünkü Herodot'a göre İskitler göçebedir (bu tanımlamaya uymayan bazı kafa karıştırıcı istisnalar vardır), dolayısıyla da Yunan şehir-devletlerinin tipik özelliği olan yerleşik tarımsal yaşamın zıt kutbunu temsil ederler.

Yunanlılar yabancı olanı, yalnızca, bildik olanı tersine çevirmeye indirgerler. Buna uygun olarak Herodot da, Hartog'a göre, İskit uygarlığının çeşitli niteliklerini, Yunan âdetlerinin tersi olarak yorumlar. Eğer Yunanlılar ağır silahlı savaşçılardan oluşan ve sık saflarla yürüyen phalanks'lar halinde çarpışıyorlarsa, İskitler bunun tersine at sırtında vurkaç taktiği uygularlar. Yunanlıların tercih ettiği silahlar, mızrak ve kılıç; İskitlerin ise her şeyden önce, ok ve yaydır. Yunan askeri disiplininin en çok önem verdiği şey, asla safları bozmamak ve asla düşmandan düzensiz bir biçimde kaçmamaktır; bu, savaş sırasında gösterilebilecek aşırı bir korkaklığın işareti olurdu. İskitler ise tam tersine, kaçarken savaşmaları ile tanınırlar. Taktikleri, atlarını çevirirken omuzlarının üzerinden ok atmaktır; kaçış, askeri becerinin bir göstergesidir. Ve bu özellikler böylece sürüp gider.

Acaba İskitler gerçekten böyle miydi? Kuşkusuz, günümüzün bilgisi ışığında yanıtlanması çoğu zaman güç bir soru ve Hartog bu konuya girmemeyi tercih ediyor. Yazara göre, Herodot'u anlamak için metnin ötesine bakmaya gerek yok. Çünkü, çağın Yunan ideolojisinin karakteristik bir özelliği olan bu zıtlık ilişkileri sistemini deşifre etmek için gereken her şey, *Herodot Tarihi*'nde zaten vardır. Dolayısıyla Tarih, bu anlamda da bir aynadır. Herodot'un anlattıklarından öğrendiğimiz şey, İskitlerin ne olduğu değil, Yunanlıların ne olmadığıdır. İskitler, Yunanlıların aynadaki görüntüsüdür.

Peki, bu durumda İskitler ile Mısırlılar arasındaki, yukarda sözü edilen karşıtlık ne olacak? Daha da ayrıntılı soracak olursak, Herodot İskitlerin Perslerle olan karşılaşmasını nasıl ele almaktadır? Persler, İskitlerin ülkesini istila etmiş ama geri püskürtülmüşlerdi, tıpkı daha sonra saldırdıkları Yunanistan'da yenilgiye uğratıldıkları gibi. Herodot, Perslerin de Yunanlılardan farklı olduğunu biliyordu (ya da daha doğrusu Yunan ile barbar arasındaki karşıtlık bunu gerektiriyordu). Ne var ki, Persler İskitlere de benzemekteydi. Göçebe değildiler ve hiyerarşik Pers devleti Yunanlıların gözünde, Yunan ve İskitlerin eşitlikçi eğilimlerine ters düşmekteydi. Dolayısıyla, Perslerle İskitler arasındaki savaşta her iki taraf da Yunanlıların tersiydi. Peki, ikili karşıtlıklar biçiminde dünyaya bakan Herodot İskitler, Persler ve Yunanlılardan oluşan bu üçlü yapının getirdiği sorunla nasıl başa çıkmıştı?

Hartog'un verdiği yanıt şöyle: Pek de başarılı bir biçimde değil. Örneğin, hoplit yani ağır silahlı piyade olan Yunanlılara karşı, İskitler süvari ve okçu olarak anlatılırlar; bu arada Persler de iyi birer süvari ve okçu olarak tanınmaktadır. Ne var ki, Persler İskitlere saldırdıklarında, Herodot onları yarı-piyadeye çevirir. Bu karşılaşmada taraflardan biri, ötekinin tersi olabilmek için Yunanlıların rolünü üstlenmek zorundadır. Aynı zamanda, Herodot'un gözünde İskitler, hem Avrupalı oldukları hem de bir Pers istilasının hedefi durumunda bulundukları için, bu özellikleriyle Yunanlılara benzemektedirler. Hartog'a göre, Herodot bütün bunları birbirine karıştırmıştır.

> İnsanın kendi kültürel âdetlerini, yabancı olanla karşılaştırarak değerlendirmesi, ilkel ve artık eskiyip yok olmuş bir eğilim olarak bilinse de, Herodot'unki kadar modern tarihyazımının da karakteristik bir niteliğidir.

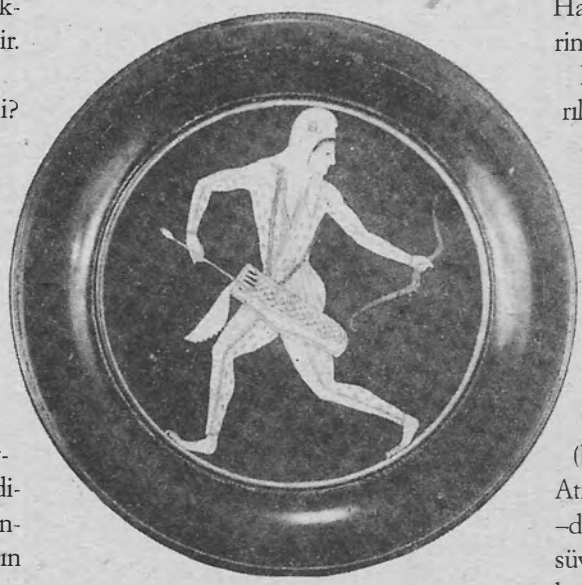

İskit savaşçısı (British Museum).

Solon'un uyarısını dinlemeyip, gücünden şüphe duymayan Kroesus'un başına talihsiz olaylar gelir. Yukarıda Kuros'un emriyle ateşe verilişi resmediliyor.

Hartog, kendini yapısalcılığa adamış, başarılı bir araştırmacıdır. Herodot'un metnine şekil veren çatışkılar üzerine yaptığı analizler, genellikle akıllıca ve aydınlatıcıdır. Hartog, *Tarih*'i sadece ve sadece metnin kendisine dayanarak açıklama ilkesine çoğu zaman sadık kalmakla birlikte, Yunan kurumları hakkında da ilginç yorumlar yapmaktadır. Örneğin, ephebia'yı yani gençlikten erişkinliğe geçiş dönemini, Herodot'un İskitlere bakışının (bir bölümünün) modeli olarak düşünür. Atinalı epheb'ler Attika sınırlarını korurlardı –dolayısıyla yarı göçebeydiler– ve ağır silahlı süvari olan hoplitlere karşılık hafif silahlıydılar. Ama ne yazık ki, Herodot'un yazdığı dönemde ephebia'nın canlı bir kurum olup ol-

SARMAL YAYINEVİ
Yazının İsyanı

DUNE'UN ÇOCUKLARI

Frank Herbert
Tr: Arzu Taşçıoğlu / Deniz Vural

Frank Herbert'in on iki milyondan fazla satan muhteşem DUNE serisinin üçüncü kitabı...

DUNE'UN ÇOCUKLARI'nda, çöl gezegeni, yeşil ve sulak bir gezegen haline gelmeye başlamıştır. Babaları Paul Muad'Dib'in doğa üstü güçlerine sahip dokuz yaşındaki imparatorluk-ikizleri, Mesih olarak yetiştirilmektedir. Ama İmparatorluk'un Mesihlere ihtiyacı olduğunu düşünmeyenler vardır.

"Üstüne kitaplar, ansiklopediler yazılmış gerçek bir dünyadır Dune...

Dune Türkçe'ye çevrildi ve 'hayalgücü'nün kronik takipçileri olan bizlerin sevinçten gözleri yaşarmakta bugünlerde."

Deniz Kutlukan
Negatif

KİMLİK
Topluluk / Kültür / Farklılık

Derleyen: J. Rutherford
Tr: İrem Sağlamer

Bugünlerde herkes "kimlik" üzerine konuşmak istiyor. Çağdaş politikanın bir anahtar sözcüğü olarak kimlik o denli değişik çağrışımlar yüklenmiştir ki, bazen insanların aynı şeyden dahi söz etmedikleri apaçık ortaya çıkıveriyor. En azından bir şey açık - kimlik, ancak bunalımda olduğu zaman, sabit, tutarlı ve dengeli olduğu varsayılan bir şeyin yerini kuşku ve belirsizlik süreci aldığı zaman, sorun haline gelmektedir.

Kesinliğin yok edilmesi anlamında kullanabileceğimiz farklılık sözcüğü bir dönüşüm ve melezleşme deneyimini simgeler. Değişime eşlik eden bütün o tamamlayıcı korkuların, endişelerin, karmaşaların ve tartışmaların odak noktası olarak hareket ettiği için rağbet görür. Ama kültürel politikaya bir yaklaşım biçimi olarak da neler olduğunu anlamamıza yardımcı olur: bir kuram, politika, kültürel deneyim ve kimlik çeşitliliğini yeni ittifaklar ve akımlar içinde bir araya getirerek yeni uygulamalar ve diller için başlangıç noktası olabilir.

Çatalçeşme Sk. Meriçli Apt. 52/3 Cağaloğlu
Tel - Fax: 522 45 78

Pers kralı Darius'u arslan avlarken gösteren bir kabartma. Kabartmanın üst kısmında Tanrı Ahuramazda görülüyor.

madığı hakkında bazı kuşkular var.

Hartog, Herodot'un sistemini ustalıkla deşifre etmiştir ama *Tarih*'in siyasi bağlamı eksiktir. *Barbarın İcadı* (1989) adlı kitabında Edith Hall, Yunan etnik bilincinin nasıl Pers istilasından sonraki dönemde ortaya çıktığını anlatmakta ve barbar olarak adlandırılanlara bu şekilde leke sürülüşünün sorumluluğunu da her şeyden çok Atinalı trajedi şairlerine yüklemektedir. Bu şairlerin bu tür bir kültürel karşıtlık yaratmaktaki amaçları neydi? Nedenlerden biri, Atina devletinin çıkarlarını korumaktı; o sıralarda Atina, İyonya kıyısındaki Yunan şehirlerini "kurtarma" siyasetini savunmakla meşguldü. Peki Herodot'un yazdığı etnografiler, Atina'nın siyasi amaçlarıyla ilgili olarak nasıl bir rol oynamıştı? Hartog bu konuyu incelemiyor.

Yapısalcılığın önemli ve sürekli katkılarından biri, "öteki"ni, her zaman bir dereceye kadar kendi ideolojik gözlüklerimiz ve süzgeçlerimizden geçirerek oluşturduğumuz konusunda bizi uyanık tutmasıdır. İnsanın kendi kültürel âdetlerini, yabancı olanla karşılaştırarak değerlendirmesi, ilkel ve artık eskiyip yok olmuş bir eğilim olarak bilinse de, Herodot'unki kadar modern tarihyazımının da karakteristik bir niteliğidir. Aslında, Herodot'un Pers tasviri, Edward Said'in *Oryantalizm* adlı kitabında ortaya koyduğu gibi, pek çok modern tarihçinin "doğu" hakkında yazmış olduğu şeyden çok daha doğrudur. Her şeye rağmen insanlar öğreniyor; ideolojiler de ne sıkı sıkıya kapalı anlam sistemleridir, ne de sürekli ve değişmez toplumsal yapılardır. Herodot, Yunanlılarca bilinen dünyanın büyük bölümünü gezip görmüştü ve kendisi İyonya kıyısında, tanrıçaları Artemis'in Perslerin tarafında savaştığı bir şehirden geliyordu. Böyle birinin doğudaki, kuzeydeki ve güneydeki dünyaya bakışının, Yunan (yoksa Atina mı?) ideolojisinin solipsist bir yansımasından daha fazla bir şeyler barındırıyor olması mümkün mü?

Hartog'un ilk olarak 1980 yılında çıkan kitabının, Herodot çalışmaları üzerinde hem olumlu hem de hissedilir bir etkisi olmuştu. Bugün Herodot üzerine yazan herkes, ki Hartog'un çalışmasının bunda büyük bir payı vardır, *Tarih*'in pek çok açıdan, başka uygarlıklara ait kesin bir kayıttan çok, Yunan değerlerinin bir prizması olduğunun farkındadır. Öte yandan, yapısalcı yöntemin Hartog'un uyguladığı bu uç biçimine bazı tepkiler de gelmiştir (bkz. *Herodot et les peuples non grecs* adı altında 1990'da Cenevre'de yayımlanan makaleler toplamı). Pek çok kişi tarafından savunulan görüşe göre, Herodot hem kendi zamanının kültürel tutumlarındaki değişiklikleri yansıtmakta, hem de çoğu zaman dikkat çekici bir nesnellikle başka toplumların kendilerine özgü niteliklerini anlatmaktadır. Bunu biliyor olmak içimizi rahatlatsa da, her şeye rağmen Herodot'un dünyaya bakışına Hartog'un getirdiği yapısalcı okuma, Yunanlıların çevrelerindeki dünyaya baktıklarında çoğunlukla nasıl kendilerinin çarpık bir yansımasını gördüklerinin anlaşılması bakımından temel bir değere sahiptir. ◆

Çeviren: AYŞE OZİL

Latini Yunan, Yunanı Türk sanmak

GÜNDÜZ VASSAF

Christopher Marlowe'un 1590'da yazdığı *Timurlenk* oyununun birinci perdesinin sonuna doğru, kapatıldığı kafeste Timur'un yemek artıklarıyla beslenen Beyazıt kahrından intihar eder. Böylece, iki büyük Müslüman ordusunun beklenmedik bir şekilde kapışmasıyla kuşatmadan kurtulan İstanbul'un Türkler tarafından fethi bir yarım asır daha ileriye atılmış olur. Oysa aynı günlerde Bizans imparatoru Manuel Palaiologos yardım bulmak amacıyla çıktığı Avrupa seyahatinden eli boş dönmektedir.

Geçen Mart ayında Londra'da düzenlenen Bizans festivalinde, imparatorluğunu kurtarmak amacıyla Batıya giden bu imparatorun yaşam öyküsüne ilişkin bir sergi de düzenlenmişti. Manuel'in döneminde Bizans sanat ve mimarisinin en parlak devirlerinden biri yaşanıyor. Hem Batı rönesansı hem de Osmanlı İmparatorluğu bu 1100 küsur yıllık uygarlığın kültür mirasçısı.

Ne var ki festival dolayısıyla bir konferans veren tarih yazarı Julian Norwich Batıda hâlâ Bizans kültür ve tarihinin örtbas edilmesine yönelik, adeta "sessiz bir komplo"nun varlığından söz etti. Gerçekten Batı üniversitelerinde okutulan Avrupa tarihi kitaplarında Bizans'dan ancak şöylesine bir bahsedilirken, "Karanlık Çağın" Batı Avrupası sanki uygarlığın beşiğidir. Böylece tarihin en büyük barbarlıklarından biri addedilen IV. Haçlı Seferinin, o zamanların dünya başkenti Constantinople'ı yağmaladığı da Batılının tarih bilinci ya da bilgisinin bir parçası değildir.

Ancak Bizans'ın mirasına konup başkentini Osmanlı İmparatorluğuna payitaht yapan Türkler de Bizans tarihinin silinmesi için Avrupalılarla sanki işbirliği içinde. Çok yakın bir geçmişe kadar Türkiye Cumhuriyetinin "aydınlar"ı Osmanlı tarihiyle ilgilenmeye bile gericilik diye bakardı. Üstelik yaşadığımız topraklardaki Bizans tarihini biz de Avrupayla birlikte yok saymakla kalmayıp imha da ediyoruz. Bu geçmişin korunmasını Ayasofya'yı tekrar câmi yapmamak ve İstanbul surlarını ayakta tutmaktan ibaret sananların bir tek Zeyrek'in halini görmesi yeterli.

Şehrimizin Bizans geçmişinin hem Türkler hem de Avrupalılarca yok sayılmasının son örneklerinden biri ise *Mediterraneans* adlı derginin Yapı Kredi Kültür Yayınları ile ortaklaşa hazırladığı hem Türkçe hem de İngilizce/Fransızca basılan *İstanbul, many worlds* adlı son sayısı (Kış, 1998). Yerli ve yabancı nice usta kalem ve bilim adamının İstanbul'u anlattığı bu devasa ve okuması son derece keyifli eser 500 sayfaya yakın.

Fatih Sultan Mehmet'i, Patrik Gennadios'a Kilise imtiyazlarını verirken gösteren temsili resim...

Herhalde daha uzun yıllar İstanbul'a ilişkin böylesine toplu bir esere tekrar tanık olamayacağız. Ama "İstanbul'un bu birçok dünyasında" Bizans ve Constantinople yok. Sanki Julian Norwich'in söylediklerini doğrularcasına, yüze yakın yazar aralarında gizlice anlaşmış ve kentin 1100 yıllık Bizans geçmişinden söz etmemeye karar vermiş. Le Corbusier'den Yaşar Kemal'e, Konstantin Kavafis'ten Küçük İskender'e kadar nice ismin hiçbiri Bizans'ın Constantinople'ını konu edinmemiş. Bizans adının herhangi bir başlıkta geçtiği tek yazı ise İsmail Ertürk'ün, Maslak'daki İstanbul Borsası ile ilgili keyifli bir hikâyesi.

Prens Charles'ın onur konuğu olduğu Londra'daki Bizans festivalinde artık merkezi Suriye'de olan Antakya kilisesinden gelen koro St. Paul's Katedralinde Hazreti İsa'nın Aramice dilinde bir konser verdi. Festivalin diğer günlerinde de İngiliz aktörleri Alan Bates ve Derek Jacobi Bizans edebiyat ve tarihinden, John Davis ve Athanasios Angelou'nun İngilizceye ilk kez çevirdiği çeşitli yazarların (Digenes Akrites, Choniotes, Glykas, Ptochis-Prodromika, Pellos...) eserlerinden okumalar yaptılar.

Festivaldeki genel hava Bizans'ın düşüşünden duyulan bir kederi yansıtıyordu. Bu havayı Norwich, konferansını şu sözlerle bitirerek vurguladı, "ve 1453'de Constantinople İstanbul oldu." Bu cümlenin ise tarihi gerçeklere ters düşmesi bir yana (örneğin bir dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'a resmen Konstantiniyye denmesi gibi), ne denli saçına olduğunu ise gene festivale katılan Haçlı seferlerinin ünlü tarihçisi Steven Runciman şu sözleriyle vurguladı, "Ne gariptir ki bu kente Yunan diye hâlâ sahip çıkmakta inat edenler, onu Romalı bir imparatorun Yunanca sandıkları Latince adıyla yâd ederken, Türkler de sahip çıktıkları bu kenti, Türkçe sandıkları, ama aslında Yunanca isimlerinden biri olan İstanbul'la yaşatıyorlar."

Aitliğini isimler ve simgelerine hapseden modern insan sanki yaşadığı yerin farkında değil artık. Halbuki Shakespeare'in dediği gibi "Gül başka bir isimle de çağrılsa gene gül gibi güzel kokardı." İmparatorlukların bitiş ve başlangıç tarihleriyle kolaylık olsun diye yapay olarak ayırdığımız geçmişimiz, aslında başı ve sonu olmayan bir süreklilikten ibaret. Yunanlılar Bizans'ın düşüşüne ağlayadursun, Türkler de hâlâ İstanbul'un "kurtuluş"unu kutlamakla övünüyor. Oysa Eartha Kitt şöyle söylüyor o ünlü şarkısında, *"İstanbul, it's Constantinople, İstanbul it's..."* ◆

Türk milliyetçiliği nasıl 'folklor oynadı'?

TANIL BORA

Arzu Öztürkmen
Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik
İletişim Yayınları, 1998, 298 s.

Bu başlık aslında Arzu Öztürkmen'in *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik* araştırmasına yön veren şiara ters: Kitap, "folklor, oynanacak bir şey değildir – ona göre" uyarısıyla yola koyuluyor. Folklor terimi bir kere, halkoyunlarından çok daha fazla ve 'ciddi' bir şeyi, çok boyutlu bir kültürel birikimi ifade ediyor: Müzik, törenler, günlük yaşama dair âdetler, dahası jest ve mimikler, hal ve davranışlar – kısaca *habitus*. İkincisi, folklor, bu hal ve davranışların kendi hakkındaki bilgisi değil; modern zamanlarda ve esas itibarıyla millî kurtuluş dönemlerinde, halk/*volk* mitiyle beraber kurgulanan bir şey. Malzeme derleyerek, malzemeye biçim vererek, anlam yükleyerek *yapılan* bir şey. Nitekim Arzu Öztürkmen de diyor: Folklor oynanmaz, ama *folklorla* oynanır. Dolayısıyla başlığımız "Türk Milliyetçiliği Folklorla Nasıl Oynadı?" olmalıydı. Ama böylesi de olur – hem yalan değil: Kitabın en 'tatlı' alt-bölümlerinden birinde, Selim Sırrı Tarcan'ın nasıl memleketi dört dönerek ve icabında "Ata'nın huzurunda"da 'piste fırlayarak' kendi dizayn ettiği "Tarcan Zeybeği"ni halkımıza ve Cumhuriyet elitine "millî raks" nümunesi olarak benimsetmeye çalışışını anlatıyor. O 'sahne' yeter bu başlığı atmaya!

> Folklor, modern zamanlarda ve esas itibarıyla millî kurtuluş dönemlerinde, halk/volk mitiyle beraber kurgulanan bir şey. Malzeme derleyerek, malzemeye biçim vererek, anlam yükleyerek yapılan bir şey. Nitekim Öztürkmen de diyor: Folklor oynanmaz, ama folklorla oynanır.

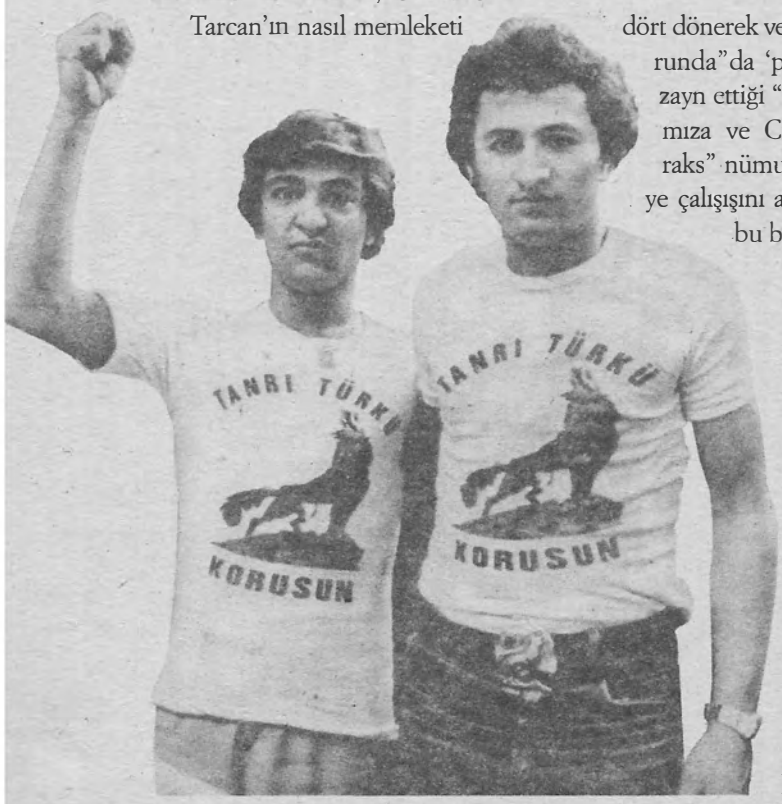

Arzu Öztürkmen'in kitabı, kâfi derecede olmasa da ideolojik oluşumu çerçevesinde ve belki çok umumî bir sosyolojik düzeyde incelenegelen Türk milliyetçiliğine ihmâl edilmiş bir yönden bakıyor: Türk milliyetçiliği millî kültürün malzemesini nerelerden nasıl devşirdi, bu malzemeyle 'ne' yaptı, halkı/milleti nasıl "kültürledi"? Türkiye'deki "millet yaratma" pratiğine yoğunlaşan çalışmaların, Türk milliyetçiliğinin 'ruhunu' anlamamız için elzem olduğuna inanıyorum. Folklor, bu soruları sormak için gayet uygun bir alan. Yazarın, 'mezo' (mikro-makro arası) ölçekli kitaplarda her zaman rastlayamadığımız bir tutumlulukla, Türk milliyetçiliği fikrinin hikâyesi ve yakın tarihimizle ilgili standart özetle uğraşmaktan da kuramsal yaklaşım kıraatından da imtina edip, 'makro' süreçle ilgili kuramsal yaklaşımını 'mikro' düzeye yedirerek sunması, ayrıca çok önemli bir meziyet: Kitabı rahat okunur kılıyor ve bence yazarın özgül konusuna sahici bir ilgiyle eğildiğinin göstergesi.

Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik, konusunu altı dönemde inceliyor. İlkin, son dönem Osmanlı aydınlarının folklorla ilgili görüşleri, daha doğrusu intibaları aktarılıyor. (Bu dönemdeki Türk milliyetçiliğinin, sıkı etkileşim içinde olduğu Slavizm ve Helenizm vb. milliyetçi akımlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiği uyarısını çok önemli buluyorum.) İkinci olarak, Osmanlı Türkçülüğünden Cumhuriyetin kültür kurumlarına geçiş inceleniyor: En mühimi, Türk Ocakları'nın "halk bilgisi toplamaya" dönük ilk adımları... Üçüncü bölümde, Halkevleri'nin folkloru millileştirme harekâtı etraflıca betimleniyor. Bu bölümde lâfzen yüceltilen ama eğitmence bir kuşkuculukla yaklaşılan "köylü"yle ilgili nafile romantizm, bu romantizmi güdükleştiren bilgisizlik ve hâlâ soyut bir vatan imgesinden ibaret olan Anadolu'yu keşfetme gayreti, halkımızın nasıl millet yapıldığıyla ilgili çok şey söylüyor.

Dördüncü bölüm, folkloru milliyetçilikten ayrıştırmaya çalışan, millî/ulusal olanla milliyetçilik arasında kurulan özdeşliği sorgulayan Pertev Naili Boratav'ın üniversiteden tasfiyesi vakasını ele alıyor. Beşinci bölüm, folklor çalışmalarının hararetini yitirdiği, uyukladığı ara döneme, 1950'lere bakıyor. Arkasından, folklorun bir "piyasa", bir "sektör" haline gelerek yaygınlaştığı 60'lı,

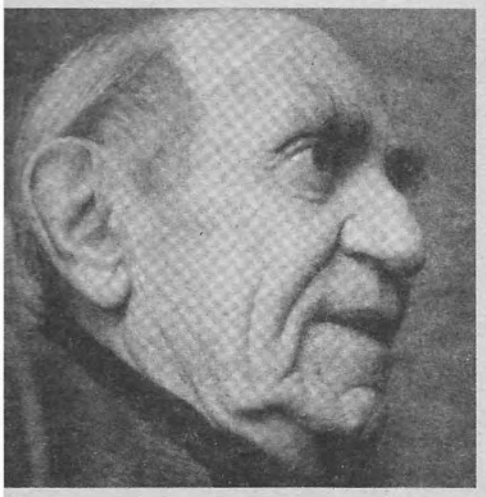

Pertev Naili Boratav

70'li yıllar ve sonrası gelecek. Bu 'çiçek açma' dönemi, altıncı bölümde ele alınıyor. Altıncı bölüm, aslında genel olarak folklorun millileşme sürecinin bir serimlemesini yapıyor. 1920'lerde ve 30'larda, arzulanan Batılı medeniyet ölçülerine göre "intizam" ve "hız" kazandırılıp modernleştirilerek "millî raks" olarak tamim edilen halk danslarından, 70'lerin yaygın gençlik eğlencesi folklor kulüplerine – velhâsıl "folklor oynama"ya... İlk onyıllarda devletin kültür kurumlarının halkoyunlarını millî ritüel ve müsamere repertuvarına alarak sistemli biçimde özendirdiğini görüyoruz. Sonraları ise –tamamen arka plana düşen başka folklor unsurları içinden sivrilen– halkoyunları, resmî kültür politikasının ehemmiyetli bir işi olmaktan çıkıyor, dolayısıyla milliyetçi politikanın öncelikli bir aracı olmaktan uzaklaşıyor; buna mukabil sahiden yaygınlaşıp popülerleşerek, Arzu Öztürkmen'in üzerinde durduğu şekilde, milliyetçilikle kayıtlı olmaksızın millileşerek. Kitap, folklorun hikâyesini, naif ve tepeden inmeci başlangıcına rağmen, görece başarılı bir millileştirme operasyonu olarak anlatıyor – ikna edicilikten uzak olmayan bir biçimde. Bu noktada, Şerif Mardin'in, Türkiye'de resmî ideolojinin en az serpilmiş unsurunun, Altı Ok'un en zayıfının popülizm olduğuna dair tezini sigaya çekmek verimli olabilirdi. (Keşke Arzu Öztürkmen de bunu kitapta yapsaydı – veya bundan sonra yapsa...)

"Keşke"lere gelmişken, devam edelim. Bu faydalı ve zevkli kitabın güzellik kusurları yok değil. Kuramsal düzeyde, "halk kültürü"nün, "popüler"in çift-değerlilikleri, muhalefet potansiyeli, onun resmî ellerce ve iktidarca uyarlanmasının beraberinde getirdiği anlam kaymaları ve mücadeleleri üzerinde durmak –mesela Bakhtin'gillerin yaptığı gibi–, yeni kapılar açabilirdi. Milliyetçilik bahsi açısından, bu kapılardan, kitapta yer yer değinilen yerel-millî ilişkisi ve çelişkisine daha fazla yüklenmeye de gidilebilirdi. (Türk millî kimliği ile yerel –etnik ve millî değil yerel– kimlik unsurları arasındaki gerilimler, hiç yakası açılmamış bir mevzudur. Üstelik Arzu Öztürkmen'in folklorla ilgili olarak belirttiği gibi, geçmişe ait değil, yaşayan ve üreyen gerilimler...) Kuramsal tartışmaya ve açımlanmaya muhtaç bir başka bahis, Arzu Öztürkmen'in yaptığı millîlik-milliyetçilik ayrımıdır. Pertev Naili Boratav'ın 1940'ların siyasal ortamındaki pozisyon alışı sırasında savunduğu millîlik-milliyetçilik ayrımının bir bağlamı, 'yeri-yurdu' var. Ama sözkonusu ayrıma buradan genelgeçer ve evrensel bir izahat çıkaramayız. Keza, Türk milliyetçiliğinin farklı kurgularına bağlı olarak farklılaşan millet tanımlarından ve bu çerçevede folklorun T. C.'nin kastettiği milliyetçiliğe tam uymayan bir anlamda millileştiğinden söz edilebilir. Biraz da bu ima ediliyor – ama sözkonusu ayrımın bundan öte bir iması var mı ki? Millîlik-milliyetçilik ayrımı neye dayanabilir? Belki şoven olmayan, "ılımlı", "kendiliğinden(leşmiş)" bir milliyetçiliği ayırdetmeye – ki sanırım yazarın pozisyonu buna müsait değil. Veya, buna yakın bir biçimde, modern devlet kuruluş süreçlerini milliyetçilik sürecinden ayırdeden yaklaşımlar benimsenerek, "millî" sıfatı 'laik' anlamda 'salt' vatandaşlığı belirtir anlamda kullanılıyordur – ki bu da çok tartışmalı. Kısacası, burada bir vuzuhsuzluk, en azından bir açıklama borcu kalmış. Bir de mühim bir ayrıntı var: Boratav'a karşı tanıklık eden Türkçü-milliyetçi zevattan bahsedilirken, "Hikmet Tanyu adlı tanık" ve "Osman Yüksel isimli bir öğrenci", öylesine anılıp geçiliyorlar. Bunlar herhangi birileri değildir; Hikmet Tanyu 1944 Turancılık davasının sanıklarından biridir; Osman Yüksel ise, çıkardığı –ve lâkap/soyad olarak kullandığı– *Serdengeçti* dergisi ile Atsız'dan daha az tesirli olmayan, sonra AP milletvekilliği yapan, hem MHP hem MSP çevrelerinde sevilen önemli bir anti-komünist ve anti-kozmopolit ajitatör...

Arzu Öztürkmen, folklora yaklaşımın geçmişle, köyle sınırlı olmadığını, gelenek-sonrasıyla (diyebiliriz ki modernlik-sonrasıyla) ilgili folklor araştırmalarının da bizi beklediğini söyleyerek bitiriyor kitabını: Mizah dergilerindeki stereotipler, kumaşçı tezgâhtarlarının becerikli hareketleri türünden popüler beden dili hareketleri vb. bir yığın gündelik malzemeyi kastederek... (Bence, pekâlâ 90'lardaki yeni-milliyetçiliğimiz bağlamında da bakabiliriz bunların bir kısmına.) Hatta bu yönde öğrencileriyle giriştiği bazı çalışmalardan da söz ediyor. Hepimizin –*Virgül*'ün de– ömrü yetse de görebilsek... ◆

BİR KÖYÜN SERÜVENİ

Türkiye'de Gürcüler Arasında Gelenek, Göç ve Değişim

•

PAUL J. MAGNARELLA

Çeviren: Nurettin Elhüseyni

Sinatle

SİNATLE YAYINLARI

Seyrantepe, Çınarlı Sk. No: 8/2 4. Levent/ İstanbul
Tel: 0212 284 37 21-22 Fax: 0212 279 92 73

ROLL

müzikle yakından ilgilenen dergi

her ayın 8'inde, bilemediniz 10'unda yurt sathında bütün bayilerde

Öteki Osmanlılar

YORGO BENLİSOY

Gerasimos Augustinos
Küçük Asya Rumları
Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite
Çeviren: Devrim Evci
Ayraç Yayınları, 1997, 369 s.

Osmanlı tarihi, bizde çoğu kez, onu oluşturan bileşenlerden yalnızca birinin perspektifinden düşünülmüş ve aktarılmıştır. Genelde sadece Müslüman veya Türk unsurlar "Osmanlı" sayılmış, çok-etnili, çok-dinli, çok-kültürlü çoğul bir dünyayı oluşturan Osmanlı İmparatorluğu tek yanlı ve tek boyutlu düşünülmüştür. Böylece örneğin Osmanlı'ya ilk matbaayı Lale Devri'nde İbrahim Müteferrika'nın getirdiği okullarda öğrencilere belletilmiş, İmparatorluk içerisinde ilk matbaanın 1512'de Selanik'teki Yahudi cemaatince kurulmuş olması gözardı edilmiştir. Yahudileri "bizim" tarihin bir parçası saymak akıllara gelmemiştir herhalde. Halbuki Osmanlı toplumu "millet"lere bölünmüş olduğundan, bu toplumun gelişimi de yalnızca her milletin evrimi izlenerek anlaşılabilir. Osmanlı dünyası tüm öğeleriyle bir bütün olarak ele alınmadıkça onun gerçek boyutları ve dinamikleri kavranamaz. Dolayısıyla "Osmanlı devletindeki Türk olmayan unsurların yapıp ettikleri bizim tarihin içinde hiç yer almayacak mıdır? Gayrimüslim reayanın ödediği vergiler Osmanlı gelirlerinden düşülerek tarih yeniden mi oluşturulacaktır?" (M. Ali Kılıçbay "Türkiye Tarihi Ne Zaman Başlar?", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 46, Yaz 1997) sorularının yanıt bulması gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda uyrukların siyasal ve sosyal bütünleşmesi mensubu bulundukları "millet" aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Devlet ile tebaası arasında aracılık işlevi gören "millet" kurumları imparatorluk halklarının onun vasıtasıyla hayatlarını idame ettirdikleri toplumsal dünyayı tanımlamaktaydı. Dolayısıyla bu kurum ve işleyişlerin anlaşılması, Osmanlı tarihinin değişik boyutlarını kavramada önemli imkânlar verecektir. Örneğin aynı bakış açısından hareket eden Bülent Tanör, 1856 Islahat Fermanı gereğince "millet"lerin kendi iç idare ve işleyişlerini düzenlemek için hazırladıkları nizamnameleri kasdederek, "cemaatlerin kendi dillerinde ve batı dillerinde 'Anayasa' (constitution) adını verdikleri bu düzenlemelerle her 'millet' için, laik üyelerin de katıldığı genel meclisler ve eyaletlerde bölgesel meclisler kuruldu. Böylece doğrudan doğruya Osmanlı Devleti içerisinde Meclis ve Anayasa kavramları siyasal pratiğe girmiş oluyordu. (...) Durum onu gösteriyor ki, 1876 Anayasasının köklerini ya da esin kaynaklarını çok uzaklarda (Belçika, Fransa, Prusya) aramazdan önce, Balkan uluslarının ve Osmanlı 'milletleri'nin sundukları örneklere dikkat etmekte yarar vardır" diyerek, "çokuluslu bir İmparatorlukta anayasal dinamikleri sadece hakim cemaatın ya da unsurun eylemlerinde aramak doğru değildir" (Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*) sonucuna varmaktadır.

Kapadokyalı Hacı Usta Yordanoğlu ve oğlu Homeros (Foti Kondoğlu, 1927). 19. yy'da Anadolu'nun Ortodoks Rum topluluklarının kimlik anlayışlarındaki değişim iki kuşak arasındaki isimlerde de belli oluyor.

Gerasimos Augustinos'un *Küçük Asya Rumları* isimli eserinin Türkçeye çevrilmesi işte bu eksikliğin giderilmesi yönünde atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Augustinos, çalışmasında "Rumların perspektifinden hareketle Osmanlı devletinin daha geniş yapısına ulaşmaya" çabalıyor:

"On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı dünyasına kendi halklarından birinin yani Rumların gözlüğü ile bakmamızın, onun gelişimini etkileyen ve değiştiren önemli siyasi ve iktisadi güçleri daha iyi anlamamıza yardımcı olacağına inanıyorum."

Kitapta 1840'lardan 1880'lere uzanan zaman diliminde Küçük Asya (Anadolu) Rumlarının sosyal kurumları ve kimlik anlayışları inceleniyor ve millet-i Rum'un sosyal yapılanması hakkında detaylı bilgiler aktarılıyor. Geleneksel idari ve sosyal yapılar içinde yaşayan toplumlar, genelde, seçkinlerin politikalarına, belli başlı ekonomik gelişmelere ve büyük dış güçlerin çıkarlarına dayalı, genellikle kişilerin dışında ve uzağında gelişen bir sürecin parçası olarak anlaşılır. Augustinos, bu yaklaşımın ötesine geçerek değişen ekonomik ve siyasal koşullar karşısında tepki verip uyum sağlamak durumunda kalan toplumların deneyimlerindeki ve toplumsal yaşayışlarındaki karmaşık ilişkileri açıklamaya gayret ediyor. Böylece de dikkatini, Kilise'nin millet içindeki konumu ile hem dini hem de dindışı meselelerdeki otoritesi, patriğin itibar ve gücü, cemaat (koinotita) yapıları, ihtiyar heyetleri (dimogerontia) ve işlevleri ile bu mekanizmaların 19. yüzyılın bürokratik reform dolayısıyla geçirdiği dönüşümler üzerinde toplayarak Rumların toplumsal etkileşim ve iletişim biçimlerini, gündelik yaşamlarını örgütleyiş tarzlarını ortaya koyuyor. Rumların yaşama ve kendilerini tanımlama biçimlerini aktarırken temel önem atfettiği cemaatler, Augustinos'a göre "üyelerine zaman içinde kalıcı bir süreklilik imkânı tanırken, diğer yandan aidiyet aracılığıyla onlara kesinlik ve güven duyguları veriyordu. Halkların yaşamında temel öğe olan toplumsal istikrar, bireyin dünyasının topluluğun fi-

ziksel yaptırımları aracılığıyla sınırlanması ve odaklanması yoluyla sağlanmaktaydı. Köyde olsun, kasaba mahallesinde ya da büyük bir şehrin papazlık bölgesinde olsun, cemaatin kalbi hep kilisesi olurdu. Bu kiliselerde bir mezarlık ve bazen de sıkı bir birliktelik anlayışıyla gruplar şeklinde biraraya getirilmiş ve etrafı duvarlarla çevrilerek emniyet içine alınmış bir okul bulunurdu"*(s. 63)*. Yazar, Osmanlı kent hayatı içinse şunları söylüyor: "Osmanlı şehirleri, ayrı mahallelerde yaşayan, etnik olarak farklı gruplardan oluşuyordu. Mahalleler (Rumca; mahalas) mekânsal ve toplumsal olarak bir kasabayı meydana getirmekteydi. Kent dokusunu oluşturan kamu alanları ya da açık alanlar, kapalı ve özel semtlerle birarada bulunuyordu. Cemaatlerin içe dönük dünyalarından çıkan bireyler, günlük yaşamlarını kasabanın ekonomik ve idari alanlarında geçiriyorlardı" *(s. 122)*.

Augustinos'un yaklaşımı milliyetçi koşullanmalarla yüklü tarih yazımının da dışında yeralıyor. Bu anlayışta ezeli ve ebedi bir gerçeklik olan "ulusun" içerisindeki farklılıklar yok ya da önemsiz addedilir. Bu anlayış doğrultusunda Rum "millet"ini oluşturan insanlar arasındaki gelir, meslek, sınıf, ideoloji ve inanç farklılıklarını tali sayarak onları Batı kapitalizminin acentesi konumundaki bir ticari ve mali burjuvazi olarak tarif eden malûm şema Türk tarihçiliğinin genel kabullerinden birini oluşturur. Oysa "Rum milleti" hiçbir zaman böylesi bir "bütün" teşkil etmemiştir. Onun içerisinde de, doğal olarak, çok farklı ve birbiriyle çelişebilen ekonomik, sosyal ve düşünsel konumlanışlar mevcuttur. Aynı tek yanlı ve milliyetçi yaklaşım Yunan tarihçiliği için de mevzubahistir: "Yunan tarihçileri, halklarının Osmanlı idaresi altında yaşadıkları dönemi ve bu zaman boyunca geçirdikleri değişiklikleri hep sakıncalı bir miras olarak kabul etmişlerdir. (...) Bu tarihçiler, diğer yandan, halklarının egemen siyasi kültürün dışında kalıp, farklı kimliklerini koruduklarını ve yönetenlere karşı sürekli bir mücadele içerisinde olduklarını ileri sürmüşlerdir (...) Bu çalışma (ise), Osmanlı idaresi altındaki Rumların gelişimini, başka bir devlet içinde varlığını kapalı olarak sürdüren bir ulusun ya da yeknesak bir toplumun gelişimi olarak ele almıyor" *(s. 5)*. Augustinos, Küçük Asya Rumlarını ve onların iktisadi faliyetlerini bütün çeşitliliği ve zenginliği içinde kavramaya çalışıyor. Böylece Rum loncalarından İzmir'deki ticarî faaliyetlere, Anadolu'nun iç kesimlerindeki mütevazi ticaret ve zanaatlardan Bursa dokuma sanayiî ve buradaki işçilere değin "Rum milleti"ni oluşturan tüm meslek grupları ve sınıfların iktisadi pratiklerini gözler önüne sermekle kalmayıp bunlar arasındaki çelişkileri ve zengin etkileşimleri de aktarıyor.

Yüzyılın başında, Fener Patrikanesi'nde Ağio Miro (Kutsal Yağ) yortusu...

> Augustinos'un yaklaşımı Türk tarihçiliğinin Rum 'milleti'ni oluşturan insanlar arasındaki gelir, meslek, sınıf, ideoloji ve inanç farklılıklarını tali sayarak onları Batı kapitalizminin acentesi konumundaki bir ticari ve mali burjuvazi olarak tarif eden malûm şemasına tümüyle terstir.

Kitabın en önemli kısmı, hiç şüphesiz, "İnanç, cemaat ve etnisite" başlığını taşıyan ve 19. yüzyılda Rumların kimlik anlayışlarında meydana gelen değişimleri irdeleyen bölüm. Augustinos'a göre, On dokuzuncu yüzyıla dek Rum Ortodokslar birbiriyle örtüşen üç kültürel dünya aracılığıyla kendilerini tanımlamış ve ayırdetmişlerdi: Yerel cemaat, dini cemaat ve dilin temel belirleyici olduğu kent merkezlerindeki daha özgür ve dinamik kültür. On dokuzuncu yüzyıldaysa, Rumlar ve Osmanlı Devleti'nin diğer halkları, politik kurumsallaşma, toplumsal örgütlenme ve kültüre ilişkin örneğini ulus-devlette bulan yeni ve güçlü düşünce ve pratiklerin meydan okumasıyla karşılaştılar. Augustinos'a göre, Küçük Asya Rumları, "millet"ten ulusa tek bir vücut halinde ilerlememişlerdi. Bu süreçte millet-i Rum'un lider ve cemaatleri farklı görüş, çıkar ve beklentiler içerisinde olmuş, toplumsal, coğrafi vb. konumlanışlar düşünce ve tavır alışları belirlemiş ve farklılaştırmıştır. Kentler, bu dönemdeki köklü değişimlerden en çok etkilenen mekânlardır: "Batılı fikirlere en fazla uyum sağlayan ve bunlardan en üst düzeyde yararlanan 'kent Hellenizmi' olmuştur. (...) Çok sayıda Rumun, asıl cemaatini bırakıp daha geniş bir ekonomik dünyanın içinde kendine bir yer aramaya koyulmasıyla birlikte, kimlik kavramına dinamik bir boyut eklenecektir. (...) Yerel dünyalarından ayrı düşmüş olan bu kişiler, kendi ekonomik çıkarlarına dayanak sağlayacak şekilde daha kapsamlı bir kimlik temelini esas alan türde bir cemaat yaratmaya itilmişlerdi. (...) Böylece, en yoğun dene-

Birikim

Sayı: 109 • Mayıs 1998

68

Neydi, ne kaldı?

ÖMER LAÇİNER
Bir aydınlanma ve aydın hareketi olarak '68

TANIL BORA
'68: İkinci eleme

TANER AKÇAM
Geriye ne kaldı?

AHMET İNSEL
Mayıs '68 neydi?

SEZAİ SARIOĞLU
Fazla '68'iniz var mı?

KÜRŞAT BUMİN
'68 Türkiye'de yaşandı mı?

WOLFGANG KRAUSHAAR
Almanya'da '68

ÖZGÜR GÖKMEN
İtalya '68

BÜLENT SOMAY
'68: İsrafil'in sûru mu, bahar ayini mi?

K. KERİM ÖZKONUR
'68'li olmak: 98'li olmak

GÜN ZİLELİ
'68'in ideoloji kaynakları

MUSTAFA YALÇINER
Dünü ve bugünüyle '68

ALEX DEMİROVİÇ
Devrim babalarını da yer

BİRİKİM YAYINLARI
Klodfarer Cad. No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: (0212) 516 22 60 • Fax: (0212) 516 12 58

Heybeliada Ticaret Okulu mezunları, 1893.

yimlerini kendi yerel kültürlerinde yaşamış olduklarından, bu özel kültür parçasının en temel ortak unsurları olan dil ve dine yönelerek, kimlik dünyalarını yeni bir kalıba döküyorlardı" *(s. 307-309)*.

Yazar, Yunan ulus-devletinin oluşumunun bölgedeki etnik kimlik anlayışını temelden etkilediğini belirtiyor. Ona göre Yunan devleti, kuruluşuyla birlikte, yeni ulusal toplumun kültür kıstaslarını belirleyerek standartlaştırılmış bir kültür aracılığıyla Yunan ulusunu resmi olarak bütünleştirme işine atıldı. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yunan devletiyle Anadolu Rumları arasındaki ilişkiler özellikle yoğunlaşır. Eğitim, basın ve tüm kültürel etkinliklerde Yunan Devleti'nin bir model halini almasıyla Klasik Yunan ve Doğu Hıristiyanlığı düşünceleriyle etnik manada örgütlenmiş bir kültür bu bölgede yaşama geçmeye başlar. Augustinos'un ifadesiyle: "Bu süreçte, tek tek cemaatlerin kültürü, özellikle yerel lehçeler, yerlerini yavaş yavaş, krallığın edebi ve eğitsel kurumlarının kalıba dökerek yaydığı standart Yunan kültürüne bırakmaya başlamışlardı." Böylece Yunanistan, Küçük Asya Rumları için ulusal bilincin "okul"u olma işlevini görür (Athanasia Anagnostopoulou, "19-20. Yüzyıl Başı Ön Asya Rum Ortodoks Cemaati'nin Durumu", *Birikim* 73, Mayıs 1995).

Yazar, Rumların etnik olarak tarif edilmiş okur-yazar bir kültürü yaymaya başlamalarında belirleyici olan dönemin eğitim kurumları ve basını hakkında da detaylı bilgiler aktarıyor. Ona göre etnik kimlik konusundaki modern Batı fikirleri, eğitim kurumları aracılığıyla dini cemaatin geleneksel toplumsal dünyasına nüfuz etmişti. Eğitim aracılığıyla Rumlar arasında türdeş bir kültür doğmakta ve böylece de cemaat eskiden herkesin –Müslüman ve Hıristiyan– ortak belleğinin, her küçük bölgenin ekonomik pratiklerine, dinsel pratiklerine ve beslenmeye, giyime, türkülere vb. ilişkin diğer gündelik pratiklere bağlı olan yerel belleğin yeniden üretildiği bellek alanından, amacı, nüfusunun eğitim aracılığıyla adımını ataçağı bir zaman içinde belleğin geliştirilmesi olan "ulusal" bellek alanına dönüşmekteydi.

Sözün özü, *Küçük Asya Rumları*, "öteki" Osmanlılar hakkında, herhalde, Türkiye'de yayımlanmış en kapsamlı eser. Sadece bu niteliğiyle dahi, okunması gerekiyor; meraklısına duyurulur. ◆

Savaş'a, savaşa dair mektuplar

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

Bahar ayları insana bir başka umut ve güzellik katıyor, isterdim ki aşkı ve umudu anlatan kitaplardan birini tanıtalım sizlere. Ama bu sayımızda ağırlıklı olarak yer alan Kıbrıs'a kayıtsız kalamazdık, fikrî takip yapıp konuyla ilgili bir kitap seçtik. Kitabın yazarı, 1932 Kıbrıs doğumlu Özker Yaşın. 15 şiir, 4 roman ve 2 oyun yazmış olan Yaşın, gazetecilik ve milletvekilliği yapmış Kıbrıs'ta.

Bir Şahlanışın Destanı, Oğlum Savaş'a Mektuplar, 25 Aralık 1963 ile 7 Mart 1964 tarihleri arasında Kıbrıs'ta yaşanan on üç "kanlı" günün hikâyesi. Yaşın kitabı yazış öyküsünü şöyle anlatıyor: "Bu destan, basın haberlerinden izlenmesi bile insanı korkuyla ürperten Kıbrıs Türklerinin ölüm-kalım savaşını etiyle kemiğiyle yaşamış bir Kıbrıslıtürk tarafından yazılmıştır. O korkunç olayları, o unutulmaz günlerdeki ruh durumu içinde verebilmek için, bir günlük tutar gibi oğlum Savaş'a yaşadığım, gördüğüm, dinlediğim ve duyduklarımı anlatmaya çalıştım. Savaş, tarihe 'Kanlı Noel' diye geçecek 25 Aralık 1963 Çarşamba gecesi doğdu. Savaş'ın babası bir oğlunun doğduğunu 10 Ocak 1964 günü öğrenebilmiştir. Oysa, o korkunç gece, eşinin doğum yaptığı hastahane ile bu satırların yazarının [bu ara ülkemiz yazarları arasında 'in' olan, 'bu satırların yazarı' olayının tarihsel köklerinin nerelere dayandığını araştırmak boynumun borcu olacak!] bulunduğu siper arasındaki uzaklık iki kilometreden fazla değildi."

Savaş hiç kimsenin aklına bile gelemeyecek bir vahşet kasırgası olarak esmeye başlamıştı Kıbrıs'ta. "Olsa olsa en fazla, 1963'deki olayların benzeri olur" diyenler yanılmış, dünya bir utanç belgeselini izle: olmuştu. Özker Yaşın'ın satırlarını okumaya devam edelim; "Durmadan ölüler taşınıyordu. Kafatasları parçalanmış, göğüsleri delik deşik, genç, ihtiyar, kadın, çocuk ölüleri taşınıyordu. İki saat önce konuştuğumuz insanların kanlı cesetleriyle karşılaşıyorduk. Ölmek bir an meselesiydi. Bir büyük çılgınlıktı bu! Bu, romanlarda okuduklarımızı, filmlerde gördüklerimizi en korkunç şekliyle yaşamaktı."

Bu büyük çılgınlığı bir şiir kitabına gün

Özker Yaşın
Oğlum Savaş'a Mektuplar
Çevre Yayınları, Lefkoşa, 1965, 171 s.

---

gün yazagelmiş Özker Yaşın.

Oğlum Savaş,
Önce doğum tarihini yazayım sana:
25 Aralık Çarşamba
Yıl: 1963
Vakit gece.
Lefkoşa Hükümet Hastahanesinde
Gözlerini açtın dünyamıza.
Kurşun sesleri geliyordu dışardan
Ve zavallı anan
Öylesine bitkindi ki!...
Sorma Savaş, sorma!

Özker Yaşın'ın oğluna eşinin ve annesinin anlattıklarından yararlanarak yazdığı bu şiirler, Kıbrıs Mücahitlerinin Sesi Bayrak Radyosu'nda süreli bir programa ad olur; *Oğlum Savaş'a Mektuplar*. Yaşın dizelerini sadece Savaş'a savaşı anlatarak yazmamış. Kıbrıs'ı anlatıvermiş şu dizelerle:

Kıbrıs güzel yerdir gerçekte
Bir bilsen bu memleketin ilkyazını;
Gök masmavidir
Ovalar yeşil
Ve ağaçlar tekmil çiçekte.

"Hemşire Lulla" isimli şiirinde ise bir Rum hemşirenin aşkını bir uzun aşkla anlatıverir oğluna Yaşın.

Oğlum Savaş,
Yatağının önünden geçen Rum hemşire
Pek üzgün bugün,
Bir ölü sessizliği var üzerinde.
Rum hemşire Lulla
Yirmi üç yaşında bir kız;
Mağrurdu dimdik meme leriyle.
(...)
Lulla
Sevdiği gençle kolkola,
Saçları esans kokulu
Dolaşacaklar kıyı boyunca.
Ve basma entarisinin etekleri
Rüzgarda uçuşacak.
Yaz günü hava sıcak, buzlu gazozlar içilecek
Meyveli dondurmalar yenecek
Renkli tenteler altında
Kıyıda.

Evet, haklısınız yine ne yapıp edip, aşktan söz etmeyi başardık... Fakat ölüm ve acı dolu satırlar arasında yitip gidiyor aşk. Bu şiirler bir tanıklık yaşananlara ama dışardan değil, içerden. Ama bir "İngiliz soğukkanlılığı" ile değil, bir "taraf" olarak öfke ile...

Aradan yıllar geçse Savaş,
Unutamam o kızın bakışlarını
Yaralı bir ceylan gibiydi,
Yaşadığı dehşet saatlerin
Acı etkileri yüzünde.
Sonradan öğrendim oğlum,
Babası köyde öldürüldüğünde
Kızı da yanındaymış.
Tutmuş kan içinde ölüyü
Eve getirmiş sürüye sürüye
ve artık
Hiç konuşmamış...

Konuşmayı unutanların, istemeyenlerin sesi olmayı sürdürür Yaşın dizelerinde

Ve çıldırtıyor insanı
Böyle umutsuz beklemek...

Savaş olanca vahşetiyle sürerken Kıbrıslılar bekliyorlardı; savaşın bitmesini, acıların dinmesini, oğulların, kardeşlerin, sevgililerin geri dönmesini... bekliyorlardı.

Beklemek
Saatlerce şikayetsiz.
Beklemek
Beklenenin hayaliyle
Konuşup sessiz sessiz. Beklemek
Yavaş yavaş eridiğini duyup
Gücünün, kuvvetinin.
Beklemek
Beyninizi kemirirken
Şüphe denen böcek
rüzgarda bir mum ışığı umut
Söndü sönecek.

Özker Yaşın savaşı o umutsuzluk içinde anlatıvermiş oğlu Savaş'a. Yurtseverlikle milliyetçilik arasında gidip gelen bir ruh hâli içinde yazmış *Bir Şahlanışın Destanı*'nı. Kitabın son dizeleri aradan geçen yıllara rağmen değişmeyen bir soru ile, şöyle bitiyor:

Atam nerde özlediğimiz özgürlük,
Beklediğimiz o mutlu gün nerede?... ◆

Taçlandırılan bilinç; ama neyi feda ederek?

KEREM ÜNÜVAR

Herkül Millas
Yunan Ulusunun Doğuşu
İletişim Yayınları, 1994, 408 s.

Ulus-devletlere ait resmi tarihlerin yazımı, "ulusun" daha önce ortaklaştığı kültürlerin birbiri içinden sürgün edildiği, yok sayıldığı bir "tarih" yaratır. Hele imparatorlukların sonu ulus-devletlerle noktalanmışsa... geçmiş, travmatik olarak pervasızca "yok"lanır. Türkiye'nin hapsolduğu coğrafya tahayyülü, aynı zamanda ulus-devletin teritoryasıdır bu, yüzlerce yıl birbirini besleyen kültürlerin mirasının haraç mezat ulus-devlet tarafından eskicilere satıldığı, bunun sonucunda "yok" bilincin "ulusal" bilinç ile taçlandırıldığı yersiz yurtsuz, her şeyin herkesin birbirine yabancı olduğu ortak(!) bir yaşam alanıdır. Ve bugün bizler, bir zamanlar birbirine nefes veren kültürlerin/toplulukların sanki uzaydan gelmiş yabancılar olduklarını "zannederek", sınırların ötesinde kaldıkları sürece iyi olabileceklerini farzederek (ki bu bazen "etrafımız düşmanlarla çevrili" paranoyasının gerisinde kalır) yaşamaya çalışıyoruz. Gerekirse yeni sınırların ihdas edilmesine göz yumuyoruz. Sınırlar teritoryanın sınırları, tahammül sınırları, kıta sahanlıkları vb. olabilir. Ama en önemlisi, milliyetçiliğin ensesti sonucu ortaya çıkan travmatik ve şizofrenik "ulusal bilinç"lerin çizdiği insanlararası sınırlardır.

Çokdilli, çokkültürlü, çoketnili bir imparatorluktan kalanları eskicilerden toplamak yerine, beraber yaşamış olduğumuz toplulukların, bizde ne kadarsa onlarda da o kadar yaralı olan "ulusallıkları" ile kurulacak tanışıklık, yeni soruların sorulmasını, verilecek cevaplarla öyle ya da böyle yüzleşilmesini, gerekirse soruyu sorduranla cevabı verdiren ulusal bilinçlerimizle nihaî hesaplaşmayı gerçekleştirmemizi sağlayacaktır.

Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu* isimli kitabında, Yunan Bağımsızlık Savaşına kadar olan dönemde ortaya çıkan, ulusçuluk fikrini odağına almamakla birlikte nihaî olarak ulusçuluk fikrine referans olmuş, özgür, demokratik, tüm etnik-dinsel toplulukların

Yunan ulusçuluğunun fikir babası Velestinli Rigas

huzur içinde birarada yaşama zeminini oluşturacak bir birliktelik "ütopyası" kuran Velestinli Rigas; Rigas'ın açtığı kapıdan geçmeye çalışanların karşısında duran dinsel otorite ile muhafazakarlığın diğer tarafında yer alan heterojen Rum topluluğu ve dinsel otoritenin karşı çıkışına, Rigas'ın hazin sonuna rağmen engellenemeyen bağımsız devlet fikrini taşıyanların nihaî zaferi izleğini takip eden bir çalışmaya girişiyor. Çalışmasını, dönemle ilgili yazılı metinlerle zenginleştiren ekler bölümü ile destekleyerek tamamlıyor. Kitabın ilk bölümünü oluşturan ulusçu ideoloji, ulusun tanımı, bu tanımlamalar doğrultusunda Yunanca'nın tarihi, din, kültür ve topluluk ruhu üzerindeki etkisi; dilin, "Yunan Aydınlanması" ve ulusal bilincin oluşması üzerindeki etkisi ile ilgili olarak belirtmek istediklerimi yazının sonraki bölümünde ele almak üzere saklı tutuyorum.

Kitabın en sonunda ele alınan "Türkiye Tarihçiliği" adlı bölüm, belki öncelikle okunması gereken bölüm. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili kaynakların pek çoğunda, Yunan bağımsızlık hareketini bir bütün olarak algılamaya dönük a priori sayısının tahmin edebileceğimizin üzerinde bir yer işgal ettiğini görmek, yazılı olan tarihimizin o dönemiyle ilgili kafamızın hangi yönlenmeden uzak durması gerektiğini hatırlamak ve ayrıca Yunan bağımsızlık hareketinde ortaya çıkan bölünmeleri/çatlakları farkedebilmek açısından oldukça önemli. Örneğin, 1821 Yunan İhtilali sırasında Fener Patriği olan, ancak kilisenin Yunan milliyetçilerine/liberallerine karşı çıkan tavrını devam ettiren Patrik Grigorios sultan tarafından isyanın müsebbibi olarak kabul edilmiş ve Patrikhanenin kapısında asılarak idam edilmişken, bizim tarihçilerimizden pek çoğunun Patriği gerçekten isyanın sorumlusu saymış olmaları enteresandır. Dolayısıyla kitabın son bölümünü okuduktan sonra başa dönmek daha hayırhah bir okuma tarzı olacaktır.

Yunan ulusçuluğunun fikir babası Velestinli Rigas'tır. Rigas, Fransız Devrimini hazırlayan düşünce atmosferini içine sindirmiş, bu düşünceler doğrultusunda tirana (padişaha) karşı bütün etnik-dinsel toplulukların özgürlükleri için ayaklanmaları gerektiği fikrini eylemlerinde ve yazılarında işlemiş, Fransız ordusunun devrimi gerçekleştiren özgürlük ateşinin taşıyıcısı olduğunu düşünmüş, tirana karşı ayaklanmada Fransa'dan yardım görülebileceğini tasarlamış, isyanı başlatmak için gittiği Avusturya'da yakalanmış ve Osmanlı İmparatorluğuna iade edilmiştir. İade edildikten sonra işkence görmüş ve idam edilmiştir. Rigas, Fransız Devriminin etkisinde evrenselci hümanizmanın getirdiği kardeşlik fikrini yaşadığı topraklarda yeşertmeye çalışırken, bunu canıyla ödemiş-

tir. Rigas'ın katlinin ertesinde düşünsel ortam daha radikalleşmiştir. Tirana karşı gelişen hareketler, tiranla birlikte onun ezen tavırlarına karşı çıkmayan tebasını yani Türkleri de karşılarında büyük bir düşman olarak görmeye başlayacaklardır. Korais'in fikirlerinde yerelleşen ve ulusallaşan hareket 1821'de Yunan Bağımsızlığını gerçekleştirecektir. Korais de Rigas gibi Fransızlara çok olumlu bakmaktaydı. Fransız ordularını, devrimci özgürlüğünü sağlamaya çalışan ulusların yardımcısı olacak büyük bir güç olarak düşünüyordu. Ancak kendisi bağımsızlık savaşında yeralmadı. Zaten yaşı da buna müsait değildi. Özellikle Lord Byron ile kurduğu ilişki, sesini Avrupa'da duyurmak için önemli bir adım olacaktı. Ayrıca Yunan ulusal mücadelesine katılacak bir yoldaş edinmişti.

1821'de, Yunan ayaklanmasının başladığı sırada patrik olan V. Grigorios'un (1749-1821) Patrikhane kapısına asılarak öldürülmesini tasvir eden taşbaskı.

Yunan bağımsızlık hareketi homojen bir düşünce yapısıyla gelişmedi. Yani bir anlamda doğal hali ile gelişti. Milliyetçi/liberal güçlerin karşısında, varlıklarının ancak imparatorluk altında güvende olduğunu düşünenlerle birlikte hareket eden, hatta onları etkileyen Patrikhane vardı. Özgürlük arayışını Katolik Fransızların toplumların beyinlerine soktuklarını ve bu fikirlerin dinen kabul edilemeyecek azgınlıklara, günahlara hatta sapkınlıklara sebep olabileceğini söyleyen Patrikhane, ayrılmak, ayrı devlet kurmak fikrine karşı çıkıyor, önce Rigas sonra Korais için hükümnâmeler çıkartıyordu. Rigas'ın seküler sayılacak fikirlerine karşı Korais'in Patrikhaneye karşı oldukça sert ve radikal düşünceleri olduğunu Millas'ın kitabından öğreniyoruz. Düşünsel ortamın bu kadar karıştığı bir yerde ihtilalin ansızın başlaması kaçınılmaz hale geliyor.

Yukarıda zikrettiğimiz olayları Millas bir tarihçi çalışmasıyla değil, iki toplum arasında birbirini tanımaya/anlamaya dönük çabalar için bir adım olarak tasarlamış herhalde. Aksi takdirde ulusçuluk fikrinin gelişimini etkileyen faktörlerin bu kadar çok kişiler üzerinden yürümesini anlamak imkânsız olur gibi geliyor. Millas'ın bu çalışmasında özellikle Ernest Gellner'ın fikirlerinden etkilendiği ortaya çıkıyor. Kısaca tarım toplumlarından endüstri toplumlarına geçişte engellenemeyecek bir kırılma olarak kavranan ulusçuluk anlayışı, modern paradigmanın içinde onsuz olmaz şekillenmelerle birlikte yeralıyor. Bu ister istemez ulusçu yaklaşımların aynı zamanda moderni yaratmak için taşıdığı potansiyeli kabul ediyor. Ulus-devletin yaratılması süreci, kendi toplumunun içinde kırılmaların çeşitlenmesini getirse bile kaçınılmaz bir gerçeklik olarak sunuluyor. Rigas gibi evrenselci hümanizmanın etkisi altındaki tarihsel bir figürün, otantik bir yerelciliğin de aynı zamanda sahiplendiği bir şahsiyet olması başka türlü açıklanamazdı herhalde. Rigas ve Korais arasında tarihsel bir devamlılığın varlığına işaret edilse bile, özellikle Yunanca hakkında yürüyen tartışmanın farklı iki tarafı olmaları önemli bir detay olarak belirginleşiyor.

> Çokdilli, çokkültürlü, çoketnili bir imparatorluktan kalanları eskicilerden toplamak yerine, beraber yaşamış olduğumuz toplulukların, bizde ne kadarsa onlarda da o kadar yaralı olan 'ulusallıkları' ile kurulacak tanışıklık, yeni soruların sorulmasını, verilecek cevaplarla öyle ya da böyle yüzleşilmesini de sağlayacaktır.

Kitabın ilk bölümünde, Yunan bağımsızlık hareketini etkileyen önemli tartışmalardan birinin köken sorunu olduğu ortaya çıkıyor. Topluluk kendisine öngelenlerin, Antik Yunan mı yoksa Roma/Bizans mı olduğu konusunda çetrefil bir tartışmaya girişiyor. Hellen kültürü Kilise tarafından putperestlikle özdeşleştirilirken, Roma'da köle olan topluluğun bu statüsünü hatırlatan Rum sözcüğü de epey tartışma götürüyor. Ulusçu akımın daha "bereketli" bir geçmiş arayışında, Antik Yunan'ın düşünce/kültür geleneğine sahip çıkmasıyla Hellenas (Hellen) kabul edilmiş oluyor. Burada da kabul edilen geçmişin dili ile yaşanan sorun ortaya çıkıyor. Kathareuousa (katharevusa okunuyor), Antik Yunan'a ait dilin "arı" devamı olarak kabul edilip özellikle kilise tarafından ısrarla savunulurken; Dimotiki (yani konuşulan halk dili) ulusçuların tartışmalarında 1977'e kadar önemli bir yer işgal ettikten sonra resmen kabul ediliyor *(s. 29-36)*. Burada ulusçuların genel olarak yaşadıkları sorunlarla tekrar karşılaşmış oluyoruz. Geçmiş seçimi gibi eklektik bir yaklaşımın, yaşanılan gerçeklikle kesişmediği noktada bu sefer yeni icatlara ihtiyaç duyuluyor. Konuşulan dil çok farklılaşmış olmasına rağmen önceline tekabül ettirilmeye çalışılmak gibi sakat bir takıntının esiri oluveriyor. Bunun belki de en *pure* örneklerinden birini oluşturan Türk resmi dil teorilerini hatırlamak zihnimizi netleştirebilir.

Yunanlılar, ulus-devletlerin zoruyla birbi-

Yunan ayaklanmasına katılan Lord Byron'ın Mesolongi'de bağlılık yemini edişini gösteren temsili resim (Ludovico Lipparini).

rimizden kopartıldığımız kardeşlerimiz olmanın ötesinde, ulusçularımızın etkisiyle geçmişimizden silinen kültür ortaklarımız da aynı zamanda... Özellikle yaşanmış resmi tarihlerin ne kadar benzeştiğini düşünürsek. Bu noktada Herkül Millas'a bir eleştiri göndermek istiyorum: Yunanlılarla ilgili çok kısır bir düşünce dünyasının olduğu Türkiye'de, kitaba bir bölüm daha ekleyebilir ve Yunan ulusçuluğunun ortaya çıkardığı "kendi" tarihiyle bir karşılaştırma yapabilirdi. Tabii ki bu "bizde bu kadar yanlış var ama sizde de bu kadar" kıyasının dışında, genel olarak ulusçu akımların yarattığı travmatik "yok" geçmişlerin nasıl yaratıldığını anlamak için bir adım olabilirdi. Eğer maksadımız sahiden birbirimizi anlamak/tanımak ise...

> Halkların kardeşliğini vurgulamanın ötesinde bu kardeşliğin, nasıl ve neden dolayı varolduğunu anlamak; bunu anlamaya çalışırken de tarihlerimize ortak sorumluluklarla yaklaşmak zorundayız. Bir anlamda ulus-devletin tarihinin hapsettiği ulusal tarihlerin ortaklaşmaları hesaba katılarak yeniden ele alınması gerekir.

Kitabın yapması gerekirken yapmadıkları konusuna gelince; Millas kitabı araştırma/inceleme denemesi olarak yazmış olduğu için kendi değer yargılarını yansıtmaktan uzak duramamış. Elbette yazarın uğraştığı konu ile ilgili değer yargılarından soyutlanmış "süper bilimci" bir yaklaşım sergilemesini beklemek anlamsız olurdu. Ancak kitabın "Türkiye Tarihçiliği" isimli bölümünde sergilenen yaklaşımın sadece mantık silsilesi ile kurulması mümkün analitik bir çerçevesi varken, yazarın değer yargılarını ilave ederek konuya yaklaşması haksızlıklara sebep olmuyor değil. Ayrıca böyle bir kitabın öncülü olarak bazı monografilerin hazırlanması faydalı olabilirdi. Bunun için kitabı yayımlayan yayınevinin yazarla birlikte veya değil, bu konuda öncül/giriş olabilecek kitapları tarayıp gerekirse bir seçki oluşturması, gereken noktalarda üniversite, enstitü, vakıf vb. gibi kurumlarla ortak bir çalışma yürütmesi oldukça faydalı olabilirdi. O zaman Herkül Millas'ın bu anlamlı gayreti hakettiği karşılığı bulmuş olurdu. Böylece bir kitap yardımıyla Yunan bağımsızlık hareketini anlamış olmak gibi bir gafillikten hepimizi uzak tutabilir, çarpıtmaları da engellemek için sağlam bir maddi zemin elde edilebilmiş olurdu. Kitabın Yunanistan'da yayımlanmamış olması ve şu an "orada" devam eden tartışmaların düzeyi hakkında bilgimizin ancak isteyenlerin çevirileri ile mümkün olabilmesi elimizi kolumuzu yeniden bağlıyor. Dolayısıyla gerçekten birbirimizi anlamaya dönük bir çaba, mutlaka bu konuda sarfedilecek azami gayrete ihtiyaç duyarken, olgunlaşarak gelişecek bir tartışma zemininin varlığını sağlayacaktır.

Kitabın kısa da olsa bizlere hatırlattığı önemli noktalar var: Ulus-devletler birbirleriyle ilişkisi olan toplulukları yalıtarak, bilinçleri silmeye çalışarak tarihi yeniden "yazarlar". Yazılan tarihler birbirini suçlayan, anlamayan, tarihsel malzemeyi ortadan kaldıran, kendilerinin bile kabul etmekte zorlanacağı "bilgiler" üretirler. Bu bilgilere, bilgilenme yollarına müdahale edebilmek oldukça önemli hale geliyor. Defansif yaklaşımların ötesine geçecek bir tarih anlayışını oluşturabilmek, ulus-devletlerin aşındığı bu çağda kendini dayatan bir gerçeklik halini alıyor. Taraflar birbirlerinin varlığını reddederken dahi birbirlerine ihtiyaç duyuyorlar. Ulus-devletler bir yandan aşınırken öte yandan kendilerini muhafaza etmeye dönük tedbirlerin peşinden koşuyorlar. Halkların kardeşliğini vurgulamanın ötesinde bu kardeşliğin, nasıl ve neden dolayı varolduğunu anlamak; bunu anlamaya çalışırken de tarihlerimize ortak sorumluluklarla yaklaşmak zorundayız. Bir anlamda ulus-devletin tarihinin, hapsettiği ulusal tarihlerin ortaklaşmaları hesaba katılarak yeniden ele alınması gerekir. Herkül Millas'ın çalışması erken bir giriş olmakla birlikte, hiç olmazsa bundan sonrası için neler yapılabilir sorusunu bizlere yeniden sordurduğu için önemli bir kitap... ◆

Leonti Lyulye
ÇERKESYA

✓-Kafkasya'dan Karadenize Lazların Tarihsel Yolculuğu / A. İhsan Aksamaz
✓ Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kültür Din Tanrı /-Yaşar Bağ
✓ Lazlar / M. Recai Özgün
✓ Kafkasya Yazıları / 1. 2. ve 3. Sayılar

Çiviyazıları Tel: (0216) 349 98 41 - 349 98 05
Fax: (0216) 347 05 62 - 347 34 64

Kısa Yunanistan Tarihi

FOTİ BENLİSOY-STEFO BENLİSOY

Günümüzde Yunanlı olarak adlandırılan toplulukla ortak bir geçmişi paylaşıyor olmamıza rağmen Yunanistan ve Yunanlılar hakkında bildiklerimiz lise yıllarında milli tarih ve milli coğrafya derslerinde bize belletilenlerden ibaret ne yazık ki. Yazık çünkü, ulus devletin tornasından (milli eğitim) bir kere geçince farklı olanı anlama ve bilme olanaklarımızın ciddi surette akamete uğraması mümkün değil. Bu durumda da Yunanlılar ve Yunanistan konularında sık sık milliyetçi hezeyanların, olumsuz koşullanmaların esiri oluşumuz hiç şaşırtıcı değil aslında. Yunanistan tarihi hakkında Türkiye'de yayımlanmış eserlerin sayısı da bir hayli az. Bunların çoğu da milliyetçi "hassasiyetleri" ve propagandif nitelikleriyle dikkat çekiyor. Bunların dışında kalan ve ciddiye alınabilecek çalışmalarsa iki elin parmaklarını geçmiyor (Nikos Svoronos'un *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Millas'ın *Yunan Ulusunun Doğuşu*, Eudes'in *Kapetanios*'u ilk akla gelenler). Tarihçi Richard Clogg'un İletişim Yayınlarından çıkan kitabı bu az sayıdaki eserlerden. Cambridge Concise Histories dizisinden olan kitabın İngilizce özgün adı *A Concise History of Greece* (Kısa Yunanistan Tarihi). Kitabın Yunanca çevirisi ise yine aynı anlamda *Sinoptiki İstoria Tis Elladas* ismini taşıyor. Türkçe baskı içinse çalışmanın özgün adından uzaklaşılarak *Modern Yunanistan Tarihi* başlığı tercih edilmiş. Bu tercihin çok isabetli olduğunu söylemekse doğrusu biraz güç. Nitekim Clogg, daha kitabın "giriş" bölümünde "Bütün ülkeler kendi tarihlerinin yükünü taşırlar, ne var ki Yunanistan, geçmişin ağırlığını daha yoğun taşımaktadır. Bugün bile, sanki 'Yunanistan' ve 'Yunan' deyince ille de eski çağları düşünmek gerekmiş gibi, ülkeden bıktırıcı bir biçimde 'çağdaş Yunanistan', onun olan şeylerden de 'çağdaş Yunan' diye söz edildiği sıkça duyulur." *(s. 11)* diyerek bu tarz bir adlandırmaya mesafeli yaklaşıyor. Yazarın bu yaklaşımını ulusal topluluk ve ulusal coğrafyaların ancak "modern/çağdaş" bir tarihinin yazılabileceği düşüncesiyle benimsemek gerekiyor.

Richard Clogg
Modern Yunanistan Tarihi
Çeviren: Dilek Şendil
İletişim Yayınları, 1997, 312 s.

İkinci Balkan Savaşı sonunda 'Bulgar kaplanı'nı alteden Venizelos (Anonim).

Kitap, adından da anlaşılabileceği gibi Yunan tarihinin genişçe bir özetini çıkarıyor. Çalışma, "kısa"lığın bir gereği olarak daha çok önemli siyasal gelişmeler üzerinde yoğunlaşsa da, hele hele konunun bir hayli yabancısı Türkiyeli okur için, sık sık "olayların perde arkasını" düşünmeye sevkedici bir rol oynuyor. Örneğin Clogg, Yunan ulusunun inşası sürecinde ulusun tarihinin ve dilinin ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalara sıkça değiniyor. Buna göre, Aydınlanmanın ve Avrupadaki Antikite hayranlığının derin etkisinde kalmış Yunan milliyetçileri Antik uygarlığı yüceltirken Bizans'ı Yunan ulusunun Ortaçağı olarak görüyor ve reddediyordu. Bu anlayış, Yunan Krallığının ilk dönemlerinde de hâkim olmuştu. Daha sonraları ise Bizans, ulusun yüzyıllar süren tarihi macerası içerisinde önemli bir merhale olarak görülmeye başlanıyor. Böylece de, Antik dönem, Bizans ve Yunan ulus devleti arasında bir devamlılık varsayılarak "resmi" ulusal tarih oluşturulmuş oluyor. Yazar, bu yorumun hakim oluşunda Megali İdea'nın beraberinde getirdiği beklenti ve taleplerin meşruiyet arayışının da etkisinden bahsediyor. Yine çalışmada, ulusun ve ulus devletin dilinin ne olması gerektiğine ilişkin, yakın zamanlara kadar hararetinden bir şey kaybetmeyen tartışmaya değiniliyor. Bir tarafının Antik Yunanın doğrudan varisi olma anlayışı doğrultusunda Antik dönemin diline (M.Ö. 5. yüzyılın Atina lehçesi) yakın arı bir dili (katharevusa) savunurken, diğer tarafınınsa konuşulmakta olan dilin (dimotiki) hâkim olması gerekliliğini savunduğu saflaşma, Yunan ulusal kimliğinin inşasında önemli bir meseleyi oluşturuyor şüphesiz.

Kitabı okurken dikkati çeken bir husus da Yunan tarihinin neredeyse her aşamasının, önemli ölçüde, "dış güçler" tarafından belirlenmiş olması. Öyle ki, Yunan devletinin kuruluşu dahi, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan "Koruyucu Güçler"in eylemiyle gerçekleşir. Tarihinin neredeyse bütün kritik dönemeçlerinde Düvel-i Muazzama'nın kaderini belirlediğini gören Yunan halkının zihniyet dünyasında siyasal süreçleri büyük güçlerin planlı müdahaleleri ve global komplolarla açıklama anlayışının nasıl kökleşmiş bulunduğunu görmek için bir Yunanlı ile siyaset üzerine biraz olsun konuşmak bile yeterli olabiliyor çoğu kez. Bu kültürün tesiriyle olacak Yunan solunda da bağımsızlıkçı ve anti-emperyalist vurgular hâkim olagelmiştir.

Çalışmada Yunanistan'da devlet yönetiminde, siyasal saflaşmalarda ve kamusal faaliyetlerin yürütülme biçimlerinde patronaj ilişkilerinin hâkim oluşuna çokça değiniliyor. Patronaj, eşit olmayanlar arasında (bir yanda önderler, diğer yanda da onların izleyicileri)

kişisel ilişkilere dayanan bir siyasal sistem olarak tanımlanabilir. Sözkonusu iki tarafın da diğerine verecek bir şeyleri vardır. İzleyiciler çeşitli biçimlerde önderi desteklerlerken, önder/patron da yandaşlarını kollar ve korur. Türkiye'de ve Balkanlardaki diğer ulus devletlerde de geçerli olan ve siyasi iktidarı ele geçirerek kamu olanaklarını yandaşlarına rant dağıtma doğrultusunda seferber etmek şeklinde tezahür eden bu siyaset anlayışının köklerini Clogg, Osmanlı'da arıyor: "Osmanlı yönetiminin tutarsızlığı ve hukuk anlayışının güçsüzlüğü Yunan toplumunun temelini oluşturan değerleri biçimlendirmeye ve günümüze kadar dayanan devlet ve otorite anlayışını belirlemeye yardımcı oldu. Böylesi başına buyrukluğa karşı kendini savunma yollarından biri, güçlü ve ayrıcalıklı konumdaki kişilere ulaşmada aracılık edebilecek durumda olan yüksek mevkilere gelmiş ağaların korumasını elde etmekti. Genişletilmiş bu aile çevresi dışındaki kişilere karşı takınılan güvensizlik tutumuyla bu daha da pekiştirildi. Bu ağalara duyulan gereksinim anayasa hükümeti kurulduktan sonra yeni devlette de sürdü, meclis üyeleri, toplumun tümüne yayılan ağalık ilişkilerinin doğal odağı olup çıktılar. Seçim meydanlarında verecekleri destek karşılığında seçmenler, oy verdikleri kişilerin, kendilerine ve ailelerine, azgelişmiş ekonominin en güvenli iş bulma kaynağı olan bol kadrolu devlet sektöründe iş bulmalarına yardımcı olmalarını ve genellikle karşılaşılan bürokratik engellere takılmamaları için araya girmelerini bekliyorlardı"*(s. 14-15)*. Rüşvet ve yarar sağlayacak ilişkiler ağı toplumsal yapıya derinlemesine nüfuz etmişti. Yazar, böylece, patronaj (hamilik) ilişkileri ile beraber seçim sistemlerinin siyasal iktidarlarca çıkarlarına göre değiştirilmesi, karizmatik liderler, siyaset dünyasında yaşlıların ağırlıklı konumu (gerontokrasi) gibi unsurlarıyla bize de hiç yabancı olmayan bir siyasi geleneğin resmini çıkarıyor.

Yunanistan tarihiyle ilgili bir kitapta Nazi işgaline karşı direniş ve onu takibeden kanlı iç savaşın ele alınmaması mümkün değil elbette. Clogg da kitabında bu tarihsel sürece bir bölüm ayırmış. Çalışmada da aktarıldığı gibi, Yunanistan Komünist Partisi 1945 yılında, dünya savaşının bitiminden hemen sonra, ülkesinin durumunu şu sözlerle özetlemiştir: "Yunanistan, Avrupa'da galip gelenler arasında işgalciyle işbirliği yapan faşistlerin, kuklaların ve vatan hainlerinin bir kez daha demokrasiyi boğazladıkları tek ülkedir." Gerçekten de Yunanistan, şeklen savaşın galiplerinden biridir. Ancak Yunan halkı, Almanlara ve İtalyanlara karşı giriştiği o destansı direnişin hemen sonrasında Nazi işbirlikçilerinin dünkü "müttefik" İngiltere tarafından iş başına getirildiğini görecektir. Çağımızın, hiç kuşkusuz, en büyük trajedilerinden biridir bu. Hikâye meşhurdur: Churchill ve Stalin 1944 yılının Ekim ayında Moskova'da buluşurlar ve bir parça kâğıt

Aralık 1944, Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) direnişçileri Atina'da.

> 1967 askeri darbesinin eseri cuntanın devrilmesi, hiç şüphesiz, Yunan tarihinin önemli bir dönemecini oluşturuyor. Clogg, cunta sonrasının gelişmelerini oldukça detaylı bir şekilde aktarıyor aktarmasına ama Yunan siyasal ve toplumsal yaşayışındaki bu köklü değişikliklerin nedenleri konusunda bize yol gösterici olamıyor.

üzerine Balkan ülkelerinin kimin etki sahasına ne kadar gireceğini çiziktirirler: "(...) siz, Romanya üzerinde yüzde doksan egemenlik kurarsınız, biz de Yunanistan'ın yüzde doksanını alırız, Yugoslavya'yı da yarı yarıya paylaşırız." Yunanistan'ın kaderi böylelikle çizilmiştir artık, savaş bütün dünyada biterken burada 1949'a kadar devam eder. Bu trajedi karşısında Clogg, deyim yerindeyse, soğukkanlılığını korumayı "başarıyor". Direniş ve iç savaş fazlasıyla yukardan, renksiz bir dille aktarılıyor. Dönemin olaylarını bizim için şüphesiz daha anlaşılır kılacak, direniş örgütlerinin farklı yaklaşımları, sol içi tartışma ve ayrılıklar gibi hususlara pek değinilmiyor. İngiltere'nin bu süreç içerisindeki rolü ise Churchill'in bireysel etkinlik ve tutkusuna indirgeniyor. Kitabı okurken iç savaşın, solun iktidarı ele geçirme doğrultusundaki eylemlerinin ("komünist ayaklanma") sonucu olduğu imalarıyla, iç savaşın yolunu açmada bizzat Britanya diplomasisi ve daha sonra da ordusunun ustalıklı müdahalelerinin önemli payının es geçilmiş olduğu izlenimi doğuyor ister istemez. Unutmadan bir de, iç savaş sonrası dönemin iktidarlarınca sola karşı uygulanan baskı ve sindirme politikalarından bahsederken, "ne kadar katı olurlarsa olsunlar bu kurallar, Yunanistan'ın kuzey komşularında 'sınıf düşmanlarına' gösterilen tutumla karşılaştırıldığında yine de hafif kalırdı *(s. 181)*" gibi imalara ne gerek var diye merak ediyor insan.

Askeri darbeleri, politik kutuplaşmaları, devlet terörüyle Yunan siyasal hayatı 1974 yılına kadar bize bir hayli tanıdık bir seyir çiziyor. 1967 askeri darbesinin eseri cuntanın devrilmesi, hiç şüphesiz, Yunan tarihinin önemli bir dönemecini oluşturuyor. 1974'ten bugüne Yunanistan, tarihinde hiç görülmemiş bir biçimde oturmuş, dengeli bir parlamenter demokrasi izlenimini veriyor. Toplumsal, ekonomik ve siyasi yapısı itibarıyla azgelişmiş bir çevre ülkesi görünümündeki Yunanistan'ın son 20 yılda iyiden iyiye "Avrupai" bir görünüm kazandığı açık. Bir şeylerin, hem de önemli ölçüde, değişmiş olduğu ortada. Siyasal krizler ve Akdenizli ve/veya Balkanlı olmaya atfedilebilecek bir ateşlilik ve tansiyon elbette eksik olmuyor ama toplumsal/siyasal düzen bu krizleri "normal" yöntemlerle aşabiliyor. Clogg, çalışmasında cunta sonrasının gelişmelerini oldukça detaylı bir şekilde aktarıyor aktarmasına ama Yunan siyasal ve toplumsal yaşayışındaki bu köklü değişikliklerin nedenleri konusunda bize yol gösterici olamıyor. Cuntanın tasfiyesi ve demokratik düzene geçişin, Kıbrıs felaketi sonrasında askeri önder ve eski siyasi

kurumların üst düzey yetkililerinin kararı ve Karamanlis'in görevlendirilmesiyle başladığı düşünüldüğünde bu değişim iyice anlaşılmaz oluyor. Darbe öncesi dönemin siyasetçilerinden Karamanlis'in demokratik düzene geçiş işine nasıl böyle dört elle sarıldığı hakkında onun "aşırılıklara hoşgörü tanımayan" karakterde olması dışında, bir bilgi edinemiyoruz kitaptan. İnsanın 12 Eylül sonrasında bizim de Karamanlis gibi bir başbakanımız olsaydı diyesi geliyor Clogg'u okurken. Bu konudaki sessizlik çalışmanın zaaflarından birini oluşturuyor.

Yunanistan milli marşının şairi Dionisos Solomos. (1798-1857)

Son olarak eserin çevirisi üzerine birkaç söz söylemek gerekiyor. Bir kere her basılı eserde olduğu gibi burada da kimi masum ve sevimli dizgi hataları eksik değil. (İtilâf Devletleri'ne "İhtilaf Devletleri" denmesi gibi –*s. 116*) Ancak asıl önemlisi kimi bölümlerde en dikkatsiz okuyucunun bile hemen gözüne çarpabilecek ve ciddi anlam kaymalarına neden olabilen dizgi/çeviri hatalarının varlığı. Üstelik bu hataları tesbit edebilmek için metnin özgün halini okumuş olmak bile gerekli değil. Mesela kitabın 198. sayfasında albaylar cuntasının "Merkez Birliği'nin neredeyse kesin olan üstünlüğünü *güvence altına almak amacıyla*" darbeyi gerçekleştirdiklerini hayretle öğreniyoruz. Bir sonraki sayfadaysa "Merkez Birliği hükümetinin iktidara yeniden gelmesi olasılığından gözleri korkan darbe destekçisi ordu"dan bahsedilince okuyucunun kafası iyiden iyiye karışmış oluyor. Böylece, darbe, sol eğilimli Merkez Birliği'nin iktidarından korkan ordunun "aşırı sağcı öğeleri"nce ama, ne hikmetse, MB'nin seçim galibiyetini garanti altına almak için gerçekleştirilmiş oluyor. Bu noktada, artık işin içinden çıkmak mümkün değil elbette. Yine örneğin 226. sayfada İkinci Dünya Savaşı esnasında Yunanistan'ın İtilâf Devletleri'nin işgaline uğradığından bahsediliyor. Herhalde İttifak/Mihver Devletleri kastedilmek isteniyor. 103. sayfadaysa Birinci Balkan Savaşı'nda, Yunan orduları ile Bulgar orduları arasında Selânik'in işgali için bir çatışmanın gerçekleştiği anlatılıyor. Oysa herkesin bildiği gibi, Yunanistan ile Bulgaristan arasında savaş, daha sonra, İkinci Balkan Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Şimdi öğrendiğimiz "Selânik çarpışması" hakkında Yunanca baskıda Yunan ve Bulgar orduları arasında şehri elde etmek için girişilen rekabetten sözediliyor. 108. sayfada 1913'te tahta çıkan Konstantin'in "*son* Bizans İmparatoru XI. Konstantin Palaiologos'un doğrudan varisi ve halefi olduğunu göstermede I. Konstantin'den çok XII. Konstantin'in tarzını benimseyeceği sanılıyordu" deniyor. Hiç varolmamış bir imparatorun (Fatih Sultan Mehmet vaftiz olup Konstantin adını almadığına göre) "tarzı" olamayacağına ve olmayan tarz da benimsenemeyeceğine göre burada, Yunanca çeviride olduğu gibi, tarzdan değil de adlandırmadan bahsedilmeliydi. Adet yerini bulsun diye değil, ne yazık ki, gerçekten kitaptaki çeviri hataları sayınakla bitmiyor, demek icabediyor.

Yunanistan ve Yunanlılar hakkında duyduğumuz bilgi eksikliği, basitçe, tarihe karşı duyduğumuz ilgisizlik ve kayıtsızlıkla açıklanacak cinsten değil. Bu gibi nedenlerin etkisi yok sayılmasa da bu bilgi yoksunluğumuz aslında başta da sözünü etmeye çalıştığımız bilinçli bir politikanın eseri gibi görünüyor. Bir "milli cehalet" politikası sözkonusu olan. Öyle ki bizim farklı olana karşı cahil kılınmamız, bize bunca yakın olan insan topluluklarını tanımamamız amaçlanıyor sanki. Bu, Yunanistan sözkonusu olduğunda hayli hayli böyle oluyor. Böylece başka olmak, bir düşmanlık nedeni halini alıyor bizim için, bir sürü düşman, "öteki" edinivermiyoruz. Öyle ya "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" zaten. Bu politika aracılığıyla ulusal birliğimiz oluşturulup pekiştiriliyor; herkes bize düşmanken de yekvücut olmamız salık veriliyor. Farklı düşünmek ve muhalefetse bu koşullarda ihanetle eşdeğer sayılıyor. Hal böyleyken de, *Modern Yunanistan Tarihi*'nin Türkçeye çevrilip yayımlanması, bu "milli" cehaletimizi bertaraf etmede küçük ancak kuşkusuz önemli bir adım sayılmalı. ◆

DEFTER
BAHAR 1998 33. SAYI

Türkiye'de Politik Kültür ve Yönetim Geleneği

Meltem Ahıska, Ayşe Kadıoğlu, Zeynep Direk, Süleyman Seyfi Öğün, Etienne Copeaux, Mete Kaan Kaynar, Fuat Keyman'ın yazıları, İsmet Doğan'ın resimleriyle...

•

Nilüfer Göle'den sosyolog ve işi:
İKİ PAZAR
Nurdan Gürbilek'ten 90'ların bir portresi:
TEKLİFİ OLMAYAN KÜLTÜR
Robert Bernasconi'den
ırkçılığın felsefi kökenleri
IRK KAVRAMINI KİM İCAT ETTİ?
Bülent Somay'dan
Tarih Yazımı Metaforu Olarak Polisiye:
"ÇOK BASİT, AZİZİM ENGELS!"

•

SOSYAL BİLİMLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK SEMPOZYUMUNUN ARDINDAN
Rapor, Bildiri Özetleri ve Değinmelerle sempozyumun değerlendirilmesi

•

ve şiirleriyle
Lale Müldür, Nilüfer Zengin, Salih Bolat, Nilgün Üstün, Adnan Azar

METİS YAYINLARI
İpek Sokak No. 9, Beyoğlu, 80060 İstanbul

Bir kıyım savaşının kısa öyküsü

FAHRETTİN ÇİLOĞLU

A. Fonvill
Çerkesya Bağımsızlık Savaşı
Çeviren: Murat Papşu
Nart Yayıncılık, 1996, 90 s.

Amerikalı antropolog Paul J. Magnarella, 19. yüzyılın ikinci yarısında Gürcülerin, Çerkeslerin ve öbür Kafkasya halklarının Anadolu'ya kaçışlarına ilişkin ayrıntıların geç Osmanlı tarihinin en dramatik sayfalarından bazılarını oluşturduğunu yazar (*Bir Köyün Serüveni, Türkiye'deki Gürcü Köylüler Arasında Gelenek, Göç ve Değişim*, 1997, Sinatle Yayınları). Bu tespitin doğruluğuna tanıklık eden pek çok yazardan birinin A. Fonvill olduğu söylenebilir. Fonvill, *Çerkesya Bağımsızlık Savaşı* adlı kitabında, 19. yüzyılın başlarından itibaren Kafkasya'yı denetim altına almaya başlayan Ruslara karşı direnen Çerkesler arasında geçirdiği altı ayı anlatıyor. Yazarın anılarını ve izlenimlerini aktaran bu kitap, savaşa Çerkeslerin yanında katılan bir yabancının yazdığı ilk ve tek belge olarak değerlendirilmektedir.

> Fonvill, 19. yüzyılın başlarından itibaren Kafkasya'yı denetim altına almaya başlayan Ruslara karşı direnen Çerkesler arasında geçirdiği altı ayı anlatıyor. Yazarın anılarını ve izlenimlerini aktaran bu kitap, savaşa Çerkeslerin yanında katılan bir yabancının yazdığı ilk ve tek belge olarak değerlendirilmektedir.

Çerkesler, Ruslara karşı direnirken, soydaşlarının da yaşadığı Osmanlı ülkesinden hep destek sözü alır; hatta Çerkesler Osmanlı tarafından kendisinin Balkanlar'da, Kırım'da baş edemediği "düşman"a karşı kışkırtılır. Çerkeslerin, 1864 yılında başlayan trajik sürgününün "vebali", bundan dolayı biraz da Osmanlılara aittir. Fonvill, trajediyle biten bu uzun savaşın son yıllarına, 1863-1864 tarihlerine tanıklık etmiştir. Fonvill'in Çerkesya yolculuğu, Avrupalı subaylara eşlik eden bir Ubıh prensi olan İsmail Bey'in emrindeki 30 kadar silahlı Çerkesle birlikte Osmanlı'dan başlar. "Bütün evrendeki en büyük, en kalabalık ve en kudretli" olan bu devletten ulusal giysileri içinde silah yüklü bir tekneyle yola çıkan Çerkesler, vatanları Çerkesya'da soydaşlarıyla buluşacak ve savaşın seyrini tersine çevireceklerdir. Bu devletin sultanı da o kadar güçlüdür ki, Kırım Savaşı'nda "Müslüman tebaasını rahatsız etmemek için Rusların üzerine Fransızları ve İngilizleri yollar." Sultanın elçisi İngiliz ve Fransızlara "Siz sadık köpeklersiniz, eğer hemen gelmezseniz hükümdarın ocaklarınızdaki ateşin söndürülmesini emredecektir" der ve bunu duyan "sadık köpekler". soluğu Kırım'da alırlar.

Rus ordusunun gelişi üzerine Dobruca'dan kaçan Kafkas ve Tatar aileleri (İllüstrasyon: 1887).

Çerkesya kıyılarına ulaşan tekneyi karşılayan kişi, görünürde oldukça itibarlı ve zengin bir tüccardır; ancak onun zenginliğinin asıl kaynağı köle ticaretidir ve Çerkes kızlarının Osmanlı topraklarında pazarlanmasına aracılık etmektedir. Öte yandan Çerkeslerin anlayışına göre kızlarını satmak onları kocaya vermek demektir ve bunda utanılacak bir şey yoktur.

Kafkasya'dan köle ticaretinin geçmişi oldukça eskidir. Osmanlı hükümetinin 1864 yılında getirdiği kısıtlamalara karşın, sonraki yıllarda da Çerkes çocuklarının köle olarak satılması sürmüştür (Ehud R. Toledano, *Osmanlı Köle Ticareti*, 1994, Tarih Vakfı Yurt Yayınları).

Fonvill Çerkesya'ya vardığında, aslında Çerkesler artık gönüllü olarak Ruslara teslim olmaya ya da Osmanlı topraklarına göç etmeye karar vermişlerdir. Buna rağmen savaşı sürdürmek üzere giden bu Osmanlı ve Avrupalı temsilciler, Ubıh lideri Hacı Giranduk Berzeg, Elbuz Berzeg gibi yerel liderleri teşvik ederek Çerkesleri yeni çatışmalara sürüklerler. Ülkedeki tek iktidar gücü sayılan meclis toplanır, toplumsal sorunları ve özel davaları görüşmeye başlar. Meclisin aldığı kararlardan biri Ubıhları savaşa davet etmektir. 1864 yılında bütün Ubıhların Anadolu'ya göç etmeleriyle sonuçlanan ve Anadolu'da Ubıhçanın ölü diller listesine girmesine değin uzanan süreç de böylece başlamış olur (Ubıhların trajik göçü üzerine bir başka kaynak olarak bkz. *Son Ubıh*, 1990, Nart Yayıncılık).

Çerkeslerin Ruslara karşı son savaşı, bir tür savaş oyunu olan şenliklerle başlar. Bu "oyun"a katılan erkeklerden biri elindeki

bayrağı korumaya çalışırken, diğerleri onu eline geçirmek için çaba sarf eder. Ama bayrak zorla alınır ve bu kez herkes bayrağı alanın peşine düşer. Öte yandan Çerkes kızları, adeta babalarına ve kardeşlerine veda eder gibi dans eder, dans ederken vücutlarının bütün güzelliklerini ve bellerinin olağanüstü kıvraklıklarını sergilerler.

Bu şenlik sürerken iki Rus korveti kıyıları topa tutmaya başlamıştır. Bu sıcak savaşın başlangıcıdır; birkaç Çerkes yaralanır, Hacı Giranduk Mekke'den getirdiği, üzerinde *Kur'an* ayetleri kazınmış bir tür mühürle yaralılar üzerinde mucizeler göstermeye çalışır. Çatışmalarda Çerkesler birkaç küçük başarı kazanırsa da, Çerkeslerin topları olmadığını çok iyi bilen Ruslar dağların içlerine doğru ilerlemeye başlar. Çerkesler, yeni ölüler vermek pahasına Rusların ateşi altında bütün ölülerini toplar, yamçılarına sarar, kamp yerinin ortasına sap yığınlarının üzerine yan yana dizerler. Artık sıra ölülere ağıt yakmaya ve onları gömmeye gelmiştir. Çerkeslerin yürek parçalayan keskin çığlıkları silah seslerinin yankılarına karışmakta ve içinde kaybolmaktadır. Fonvill ve yanındakiler, Vardan'dan Tuapse'ye kadar üç ay boyunca Çerkeslerin

Bir Çerkes kızı...

"maneviyatını ve enerjisini artırmaya çalışarak sürekli bir yerden diğerine" dolaşırlar. Bu arada Osmanlı ülkesine göç başlamıştır; nüfus kaybı aynı zamanda savaşçı kaybı demek olduğu için göçü durdurmaya yönelik çaba sarf ederler. Ancak Çerkesler yenilir ve Ruslara boyun eğmek zorunda kalan Abdzehler Fonvill ve arkadaşlarını yakalayıp Ruslara teslim etmeye karar verirler. Fonvill ve arkadaşları sonunda Çerkes topraklarından kaçarak Osmanlı kıyılarına çıkarlar. Pek çok göçmenden daha şanslı olarak denizi aşıp gelebilen Çerkesler, aynı kıyılarda ya görevlilerin dağıttığı bir dilim ekmeğin peşindedirler ya da ölülerini gömmekle uğraşmaktadırlar. Fonvill, çevresinde olup bitenlerden zerre kadar bile etkilenmemiş olan bir kaçakçının teknesiyle sahilden ayrılır. Fonvill ve kaçakçı arasında şu konuşma geçer:

– Çok yoksul bu Çerkesler, ne kadar talihsizler, dedim.

– Yukarıda öyle yazılmış, diye karşılık verdi alçak sesle.

– Ama açlıktan ve soğuktan ölecekler.

– Bu yıl İstanbul pazarında Çerkes kızları ucuz olacak, dedi yaşlı korsan yine önceki soğukkanlılığıyla... ◆

DOST kitabevi

TARİHİ YENİDEN DÜŞÜNMEK — Keith Jenkins
BURJUVA AVRUPA'NIN KURULUŞU — Colin Mooers
HERODOTOS'UN AYNASI — François Hartog
İLETİŞİM VE GRAFİK TASARIM — Emre Becer
MODERN DÜŞÜNCENİN DOĞUŞU — Cemal Bali Akal
RASTLANTI VE ZORUNLULUK — Jacques Monod
EŞİTLİK — Bryan Turner
TÜKETİM — Robert Bocock
GÖKYÜZÜ ÜZERİNE — Aristoteles
COMPUTUS — Arno Borst
ULUS-DEVLET — Ozan Erözden
SINIF — Stephen Edgell
ROL YAPMAYIN LÜTFEN — Eric Morris & Joan Hotckis
TARİHYAZIMI ÜZERİNE DÜŞÜNMEK
DÜNDEN BUGÜNE TİYATRO DÜŞÜNCESİ — Sevda Şener
DEMOKRASİNİN SONU — Jean-Marie Guehenno
KALPAZANLAR VE ELEŞTİRMENLER — Anthony Grafton
KAMUOYU — Elisabeth Noelle-Neumann
POSTMODERN BRECHT — Elizabeth Wright

DAĞITIM tel 0312 432 48 68 fax 0312 435 75 96

Okumayanların yazıları

Bu dergiye yazı gönderenlerin bu dergiyi okumadıklarından eminim. Okusalardı, hemen her sayıda "lütfen yazılarınızda epigraf, dipnot, ara başlık kullanmayın," diye yalvardığımız halde, hâlâ dipnotlarla, epigraflarla, ara başlıklarla dolu yazılarını bu dergiye göndermeye devam ederler miydi hiç? Süse düşkün bir yazar topluluğumuz var: Elinizdeki sayıda da epigrafla başlayan iki yazı bulacaksınız. Ama bu son. Bundan sonra bu sütunda daha çok kastrasyondan, kastrasyon tehlikesinin sağladığı derinleşme imkânlarından söz edeceğiz.

Şuradan da anlamak mümkün yazarların yazı gönderdikleri ortamı tanımak için hemen hiç çaba harcamadıklarını: *Virgül*'ün belirli bir polemik anlayışı var, kısaca "yarar" diye özetlenebilecek bir anlayış: Polemikçilerden sadece ve ne pahasına olursa olsun kendilerini savunmakla kalmamalarını, tarafların kazanç ve kayıp hanelerinin kabarıklığıyla ilgilenmek zorunda olmayan tarafsız okura da bir şeyler *vermelerini* istiyoruz: Belki bir haber, mümkünse yeni bir bilgi, başlı başına da geliştirici olabilecek bir çözümleme ya da uslamlama, polemiğin dar bağlamının dışında da anlamlı görünebilecek birkaç güzel cümle... Demek iyi anlatamamışız meramımızı: "Çizmeyi aşan bir eleştiri üzerine" diye başlayan cevap yazıları alıyoruz hâlâ. Sanki adına lâyık her eleştiri, çizmeyi aşmakla kalmayıp "çizme" düşüncesinin kendisini de tartışma konusu kılmazmış gibi.

Okumayı ketleyen etkenlerden biri de hâlâ sözlü iletişime yatkın oluşumuz galiba. Gelecek sayıların konularını zaman zaman bu sütunda duyurduğumuz halde, "bundan sonra işleyeceğiniz temalardan beni de haberdar edin" uyarısını yine de alıyoruz yazar arkadaşlardan. Telefon iyidir ama yazılı iletinin yanlış anlaşılma olasılığı daha düşüktür bence. Bundan sonraki sayıların bazı konuları: Orta Asya; şehirler; resim ve sanat yayıncılığı; modern Asya ve Afrika edebiyatı; Cumhuriyetin kuruluş dönemi; Türkiye'de Marksist teori; Balkanlar; eleştiri ve teorisi; Avrupa'nın birliği. Gelecek sayıya...

ORHAN KOÇAK

HOŞGÖRÜNÜZE SIĞINIRIM...

Kimilerinin bir şarlatan olduğunu iddia ettiği Amerikalı stratejistlerden Samuel Huntington'un birkaç yıl önce hayli gürültü koparan ve özünde dini farklılıklar ve gerilimleri esas alan Medeniyetler Çatışması tezi çoktan geçersizleşti. Ancak farklı dinlerin hatta farklı mezheplerin birbirleriyle çatışmasız, hoşgörür bir ilişki kurabileceklerine inananların sayısı da pek fazla sayılmaz.

Yine de Aydınlanmanın doğrudan bir sonucu ya da etkisi olduğu varsayılan 'hoşgörü' kavramını bir çırpıda tarihsel bir çerçeveye oturtmak pek kolay değil. Sözgelimi Fransa'da bu yıl 400. yılı anılan 'Nantes Fermanı'nın 'hoşgörü' kavramının en önemli dayanağı olduğuna ilişkin tartışmalar son derece yoğun.

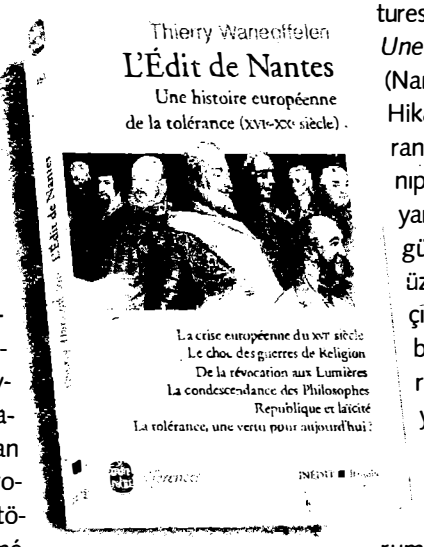

Hoşgörünün tarihi kaynağı olduğu iddia edilen Nantes Fermanı, XVI. yy'da Avrupa'da büyük bir kaos yaratan ve en kanlı olaylarından biri, katolik bir prenses ile protestan bir prensin düğün törenlerindeki, Saint Bartélémé-ou katliamı olan Protestan-Katolik savaşlarının bir sonucu olarak beliriyor. Bu kanlı savaşa son vermek isteyen Kral IV. Henri, 1598'de Fransa başta olmak üzere tüm Avrupayı "hoşgörü"ye davet eden ve barış sürecini başlatan "Nantes Fermanını" ilan ediyor. IV. Henri'nin din savaşlarından sonra kaleme aldığı bu ünlü metnin 400. yılında, Fransa'da çeşitli yazı dizileri ve kitaplar hazırlandı.

Atlantica Yayınları, tarihçi Janine Garrisson'un hazırladığı, biri eski Fransızca diğeri ise modern Fransızca olmak üzere iki kitabı aynı anda yayımladı. *L'Edit de Nantes* (Nantes Fermanı) adını taşıyan kitabın önsözünü eski bakanlardan Michel Rocard yazmış. Garrisson, IV. Henri zamanındaki dinsel çatışma ve kargaşanın günümüzde de farklı bir durumda ortaya çıktığını belirttiği kitabında bu sorunları meydana getiren evrensel nedenler üzerinde duruyor. Garrison'un yazdığı ikinci kitap *L'Edit de Nantes, Chronique d'une Paix Attendue* (Nantes Fermanı, Beklenen Bir Barışın Kroniği) Fayard Yayınlarından çıkmış.

Bernard Cottret'nin Perrin Yayınlarından çıkan *1598, L'Edit de Nantes* (1598, Nantes Fermanı) adlı kitabında Cottret, 1598'deki uzlaşmanın gerçek kaynağını anlayabilmek için dikkatleri XVI.yy. başındaki devrime çekiyor. Cottret, 1696'da Jurieu ve Bayle'in de yeraldığı Nantes Fermanını yürürlükten kaldırma girişimlerini de filozof gözüyle yorumluyor. Bunun sonunda da, Nantes Fermanı 'hoşgörüsünün' gerçekte bir hoşgörüsüzlük olduğunu ve modern düşüncedeki hoşgörünün kaynağını monarşinin oluşmasını sağlayan bu eylemde aramamızın yanlış olduğunu savunuyor.

Pierre Joxe ise Hachette Littératures'den çıkan *L'Edit de Nantes, Une Histoire pour Aujourd'hui* (Nantes Fermanı, Bugün İçin Bir Hikâye) adlı kitabında, Mitterrand'ın İçişleri bakanı gibi davranıp, dinin, ülkenin geçmişinde yarattığı sorunlar ve geçmişin günümüze yolladığı mesajlar üzerinde durmuş. 'Hoşgörü'nün çıkışını sağlayan din savaşlarını bugünkü duruma referans olarak gösteren Joxe, hızla büyüyen siyasi İslâmın etkisi, Bosna-Hersek ve İrlanda gibi örnekler üzerinde de durarak din ayrılıklarının bugünkü durumunu ve gelecekte sağlanabileceği umulan dini barışın gerekliliğini tartışıyor.

Le Livre de poche Yayınları da Thierry Wanegffelen'in *L'Edit de Nantes, Une Histoire Européenne de la Tolérance XVI. yy-XX. yy* (Nantes Fermanı, Hoşgörünün Avrupa'daki Tarihi XVI. yy - XX yy) adlı eserini yayımlamış. Bir eğitimbilimci olan Wanegffelen bu tarihi belgenin Rönesans'dan günümüze düşünce tarihi içindeki yerini belirlemeye çalışmış. Wanegffelen, Jean Delumeau'nun klasikleşmiş yapıtı *Reformun Doğuşu ve Savı* adlı kitabını da iddialarına destek olarak kullanıyor.

Nantes Fermanı hakkındaki kitaplardan polemiğe en açığının ise Olivier Christin'in Seuil Yayınlarından çıkan *La Paix de Religion* (Dinin Barışı) adlı kitabı olduğu söylenebilir. "Nantes Fermanı"nın Avrupada reforma sebep olan birçok din savaşı arasında en önemlisinin ürünü olduğunu ileri süren Christin, buradan günümüz politik oluşumlarına uzanan sonuçlar da çıkarıyor. Modern ülkeleri tehdit eden din kültürü farklılıklarını önlemek için uygulanabilecek özerklik verme, özel politika üretme, sindirme ve laiklik gibi yaklaşımları açıklayıp bunların avantaj ve dezavantajları üzerinde duran yazar, kesin ve uygulanabilir çözümler de öneriyor.

EFNAN ATMACA

CUMHURİYET Mİ DEMOKRASİ Mİ?

İkinci cumhuriyet tartışmalarının Türkiye'de durulduğu bir zamanda, cumhuriyetleri hızla numaralandırmaktan kaçınmayan Fransa'da bu kez Cumhuriyetin sınırları ve imkânları tartışmaya açılıyor. Tartışmaya katılanlardan biri de çok tanıdık: Regis Debray. Kimileri onu Che'nin gerillası olarak hatırlıyor, kimileri de "De Gaulle Fransa'dır" sözüne nazire yaparak kendisi hakkında kullanılan "Mitterand Cumhuriyettir" sözünden hiç de rahatsız görünmeyen cumhurbaşkanı Mitterand'ın siyasi danışmanlarından biri oluşunu unutamıyor. Debray'in Gallimard Yayınlarından çıkan kitabı *Par L'Amour de L'Art* (Sanatın Aşkında) adını taşıyor ve cumhuriyet ile demokrasi arasındaki gerilimi eğitim politikalarından yola çıkarak tartışıyor.

Çalışmasına verdiği "Entelektüel Eğitim" altbaşlığını cumhuriyetçi eğitim sistemine ironik bir gönderme yapmak için kullanan Debray, Cumhuriyet okullarında eğitilen insanların portresini alaycı ve eleştirel betimlemeyle bir karikatür havasında çiziyor. Cumhuriyet okullarındaki öğretmenleri eskinin 'dırdırcı' din adamlarına benzeten Debray, bu okullarda yetişen öğrencilerin de laubali ve görgüsüz birer burjuva olduklarını söylüyor.

'Sözde aydın' diye adlandırdığı insanların cumhuriyetin getirilerinden çok onun şekilsel değerlerine saygı duymalarından rahatsız olan Debray, bunun derebeylere duyulan dogmatik gösterişli saygıdan farklı olmadığından da yakınıyor ve cumhuriyete duyulan bu tür bir bağımlılığın demokrasinin temel kavramlarına da ters düştüğünü belirtiyor.

Debray'in iddiası, okurları demokrasinin taşıdığı değerleri irdelemeye ve sahip çıkmaya davet ediyor. Yazarın bir başka teşhisi de kitabındaki şu sert cümlelerde görülüyor: "Tamamıyla incelenmemiş bilgiyi reddediyorum. Aydınlar, tartışılmaz olarak kabul ettirdikleri değerler hakkında eleştirel sorular sorulmamasından memnun. Eskinin sözde hayranlık verici değerlerini yaşatmaya çalışıyorlar. Cumhuriyetçiler de kralcılar gibi insanları demokrat yapmamanın peşinde; hep aynı şeyi söylüyor, bayat konuşuyorlar."

Debray entelektüel genç kitleyi hedef aldığı kitabında esas olarak, demokrat kimliğe sahip olabilmek için bağnaz bir bağımlılıktan kurtulup eleştirel bir tavır gösterilmesi gerektiğini söylüyor. Bu yoldaki duraklardan birinin de Rimbaud'nun gizli saplantılarından geçtiğini belirten Debray'e göre sihirli tümce bu: "Eğer tekrar çizme şansım olsaydı; kendi yolumu çizmezdim."

Kitabın sonundaki iki önemli cümle aslında Debray'in söylediklerinin kısa özeti niteliğinde: "Entelektüel bir nesil yetiştirip, cumhuriyeti idame ettirmek istiyorsak; gençleri demokrat zihniyetle yetiştirmeliyiz" ve "Yararlı ve gerekli olan, efendiler var edip onlara tapmak değil kendi kendimizin efendisi olmayı öğrenmektir."

E. A.

Bolivya'da Che'nin gerillası olarak 4 yıl hapse mahkûm olan Regis Debray ile dayanışma amacıyla yapılmış bir afiş...

İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİ

Kendisi hakkındaki bilgilerimiz Antik Çağ düşünürlerinin aktarımlarıyla sınırlı olan, zamanında 200.000'in üzerinde kitap barındıran ve Halife Ömer'in buyruğuyla içindeki eserler aylarca İskenderiye'nin hamamlarında yakılan kendisi de yerle bir edilen İskenderiye Kütüphanesi yeniden kuruluyor. İskenderiye Üniversitesi'nin geliştirdiği ve Unesco'nun da desteklediği projeye göre İskenderiye kenti, 1999'un Mart ayında modern teknikle donatılmış yeni bir kütüphaneye sahip olabilecek. 45 bin metrekarelik alan üzerine kurulacak olan 100 milyar dolar bütçeli İskenderiye Kütüphanesi projesinin mimari tasarımını Norveçliler, enformatik sistemini ise Fransızlar üstleniyor. Kütüphanenin mimari tasarımı için 1989'da açılan uluslararası yarışmaya katılan Norveçli Snohetta firması yarışmayı, kütüphane için önerdiği arkaik modele uygun yuvarlak bir planla kazandı. 2.000 kişilik bir okuma salonuna sahip olacak kütüphanede uydu sistemleri, planetaryum, bilim ve kaligrafi müzesi, uluslararası ölçekte enformasyon bilimleri merkezi ve bir restorasyon laboratuarı da yer alacak. 8.000.000 adet kitap kapasitesine sahip olan kütüphane okuyuculara ilk aşamada 200.000 cilt kitap, 10.000 görsel belge ve 1.500 süreli yayınla hizmet verecek.

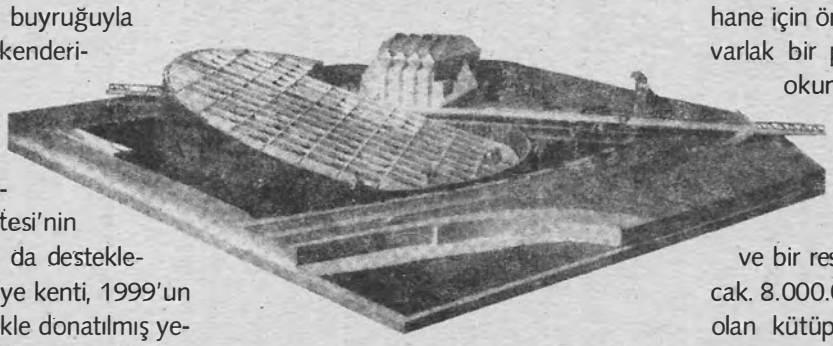

Norveç'li Snohetta firması tarafından önerilen yeni İskenderiye Kütüphanesi maketi

JOYCE ONUN YANINDA MASUM KALIRDI!

Jane Austen, İngiliz edebiyatının önemli isimlerinden biri olmasına karşın Türkiye'de pek tanınmayan bir yazar; altı romanından sadece ikisi (*Kül ve Ateş; Aşk ve Gurur*) Türkçeye çevrilmiş. Gerek yurtdışında gerek Türkiye'de, bazılarınca, zamanının 'beyaz dizi' yazarı sanılan Austen, son zamanlarda romanlarından uyarlanan filmlerle gündeme gelmişti. Geçtiğimiz sonbahar Austen üzerine yayımlanan iki biyografi de (*Jane Austen: A Life*, David Nokes, Fourth Estate, 1997, 578 s. ve *Jane Austen: A Life*, Claire Tomalin, Viking, 1997, 341 s.) her zamanki problemle uğraşıyor gibi görünüyorlar: Jane Austen gerçekten de ailesinin iddia ettiği gibi sessiz sakin ve kendi halinde bir kadın mıydı yoksa deli dolu, eğlenceyi seven ve her şeyle alay edebilen bir karakteri mi vardı? Bu sorunun cevabını vermek hayli güç; çünkü, aslında Austen'ın yazmasından huzursuz olmayan, hatta bunu memnuniyetle karşılayan ailesi, ölümünden sonra "herkesin sevgili Jane'i" görüşünü korumak için, başta Austen'ın en çok yazıştığı, kızkardeşi Cassandra olmak üzere tüm yakınları ondan kalanları –mektuplar, belki günlükler– ayıkladı ve bir kısmını yok etti.

İşte, bu bilgi kıtlığında biyografi yazarları ellerindekinden faydalanmaya ve ona değişik yorumlar getirmeye çabalıyorlar. David Nokes ve Claire Tomalin, bazı konulara yaklaşımları farklı olsa da temel gerçeklerde birleşiyorlar: Jane, 1775'te Hampshire'da, Austen ailesinin altıncı çocuğu olarak doğdu. Aile, her zaman sanat ve edebiyata açık bir aile oldu. Bir papaz olan babasının da desteğiyle Jane yazmaya çok erken başladı. Üç romanının taslakları 25 yaşından önce yazılmış olmasına rağmen ilk romanı ancak 36 yaşındayken basıldı. Bu kitaplarıyla henüz yaşarken bir ün kazandı. 1817'de 41 yaşındayken bir lenf hastalığı yüzünden hayatını kaybetti.

Austen'ın kabataslak bu şekilde özetlenebilecek hayatının ayrıntılarıyla ilgileniyor Nokes ve Tomalin. Mesela Tomalin, diğer kardeşleri gibi, doğumundan üç ay sonrasından üç yaşına dek, köydeki bir aileye emanet edilmesinin Jane Austen üzerinde ne gibi bir etkisi olabileceğini sorguluyor.Başkalarına ve kendisine karşı fazla yumuşak olmaması, sakınımlı hali belki de güvensiz geçen çocukluğundan kaynaklanmaktaydı.

Nokes ise, yaygın inanışa göre Jane Austen'ı çok kötü etkilediği ve yazmasını kesintiye uğrattığı düşünülen, Bath'a taşınma meselesini, farklı bir biçimde ele alıyor. Ona göre Bath'a taşınmak Austen'ı üzmemiş, tersine, şimdiye dek yaşadığı taşraya göre daha hareketli olan bu şehirde öyle meşgul olmuş ki, yazacak vakit bulamamış.

Nokes, biyografisini Austen'ın romanlarından çok mektuplarına dayanarak oluşturmuş, ailesinin yaratmaya çalıştığı ve hep kabul görmüş uysal Jane Austen portresini kabullenmiyor. Nokes, Jane'in deli dolu ve alaycı olmasını istiyor ve elindekileri böyle okuyor. Jane Austen, coşkulu ve çelişkili duyguları olan biri, "bir tarafı kötü şöhret için can atarken diğer tarafı da alay etmeyi sevdiği kısıtlamaları yaratmak için çabalıyor."

Claire Tomalin ise Austen'ın iç dünyasını daha çok romanlarına dayanarak anlamaya çalışıyor. Bunun sonucunda hem incinebilir hem de ikonoklastik bir Jane Austen portresi çıkıyor ortaya. Tomalin aynı zamanda okuyucuyu, Austen'ı içinde bulunduğu sosyo-ekonomik tabakaya yerleştirmeye zorluyor. Toprak sahibi olmayan bir ailenin kızı olarak, zaman zaman ekonomik sıkıntı da çeken yazar, kendisi tam olarak dahil olmadığı için daha üst sınıfları dışarıdan bir bakışla anlatabiliyor, Tomalin'e göre.

Çok sayıda Jane Austen biyografisine eklenen bu iki kitabın önemli yenilikler içerip içermediği tartışılabilir ama David Nokes'ın çalışması mektuplardan yararlanma biçimiyle, Tomalin'inki ise Austen'ı anlamaya çalışan, yaşayan bir öykü anlatmasıyla başarılı sayılabilecek kitaplar.

Pek çok yazarı etkileyen Jane Austen, Auden'ın da şu dizeleri yazmasına sebep olmuştu:

Şaşırtamazsınız onu, onun beni
şaşırttığından fazla;
Yanında Joyce bir ot kadar masum görünür.

ZEYNEP DOĞUKAN

HANİ BUNUN İLK SAHİBİ...

"Giderek yaygın biçimde tartışılmaya başlanan Jacques Monod'un *Rastlantı ve Zorunluluk* kitabı, 1983 yılında Vehbi Hacıkadiroğlu çevirisiyle Dost Yayınlan Bilim Dizisinden çıktı. Monod, bu kitabı 1969 yılında Pomona kolejinde verdiği dersler sonucunda oluşturmuş ve moleküler biyoloji alanındaki bulgularını felsefi anlamda değerlendirme niyetiyle yazmıştır." Bu satırlar, artık yayımlanmayan aylık *Günümüzde Kitaplar* dergisinin Mayıs 1985 tarihli 17. sayısında yayımlanan "Rastlantı ve Zorunluluk" başlıklı tanıtım yazısının giriş cümleleri.

Geçen yılın sonlarında, yani bu kitabın yayımlanmasından 14 yıl, tanıtım yazısının yayımlanmasından 12 yıl sonra Monod'un kitabı, yine aynı isimle, yine Hacıkadiroğlu çevirisiyle ve yine aynı yayınevinden tekrar çıktı. Fakat iç kapağındaki künyede birinci baskı ibaresiyle. İkinci defa yayımlanan bir kitap neden birinci baskı olarak gösterilir. Farklı tahminler yürütülebilir bu konuda. Aradan çook zaman geçmiştir ve yayınevi çalışanları bu kitabı daha önce bastıklarını unutmuşlardır, dalgınlığa gelmiştir, teknik bir aksaklıktan kaynaklanan bir dizgi hatası olmuştur, zaman içinde editörler değiştiğinden yeni gelen editörler konuya vakıf değillerdir, bilememişlerdir, canları öyle istemiştir ya da ticari kaygılar ağır basmıştır vs. (Bu sonuncuyu anlamak pek mümkün değil ama neyse.) Ama herşeye rağmen, yıllar önce basılmış ve daha o zamanlar "giderek yaygın biçimde tartışılmaya" bile başlanmış bir kitabın 14 sene önce yol açtığı tartışmaları hiç yapılmamış kabul etmek fazla lüks bir davranış sayılmaz mı?

Geçtiğimiz aylarda İletişim Yayınlarından çıkan Perihan Mağden'in *Refakatçi* adlı kitabı da küçük farklılıklarla aynı dertten muzdarip. Kitabın başka bir yayınevi tarafından ilk yayımlanış tarihi pek öyle hatırlanmayacak kadar eski değildi üstelik. Ama nedense İletişim'den çıkan kitabın künyesinden daha önce basılıp basılmadığı konusunda en ufak bilgiye sahip olmak mümkün değil. E. BORA

KAOS İÇİNDEKİ AFRİKA

Afrika'nın kukla diktatörlerinden Mobutu...

Neredeyse kırk yıl evvel, büyük polemikçi ve devrimci Frantz Fanon *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabında sömürgeciliğin yükünden kurtulmaya çabalayan, yeni bağımsız olmuş milletlerin zayıflıklarını saptamıştı. Bu bölgelerde "ulus bilinci"nin "boş bir kabuk" olduğundan ve her yerde kabilenin devlete tercih edildiğinden yakınmıştı. Aynı şeyler, şimdi, soğuk savaşın ardından, Afrika'nın içinde ve dışında pek çok devlet için de söylenebilir. Aradaki fark sadece artık daha az şikayet ediliyor olması.

George B. Ayittey'in St. Martin's Press tarafından yayımlanan *Africa in Chaos* adlı kitabı ise –şikayet etmeden– okuru Afrika'yı yeniden düşünmeye iten sağlam ve provokatif niteliğiyle dikkat çekiyor. Yine de Ayittey'in bazı düşünceleri o kadar da yeni değil. Sömürgeleşme öncesi Afrika'nın kendi kendini idare eden ve minimum bir yönetime sahip olan bir serbest pazar cenneti olması fikri, 80'lerin ve 90'ların neo-liberal kesinliklerine uyması için aşın basitleştirilmiş.

Ayittey çok sayıda Afrikalı ve liberal Batılının tarihî durumu, kıtanın sıkıntıları için uygun bir bahane olarak kullandığına, sürekli olarak sömürge mirası hakkında sızlanmanın samimi olmadığına inanıyor. Genellikle Afrikalı liderler –sömürge sonrasında ilk ortaya çıkan kişiler ve onların takipçileri– ülkenin kaynaklarını yağmalarken bir yandan da geçmişin çözülemez problemlerinden şikayet ediyorlar.

Bu şüpheci yaklaşım aslında, Ayittey'in deyişiyle 'dışsalcılar'a karşı 'içselciler'i savunan bir yaklaşım. Dışsalcılar, "Batı emperyalizmi, köle ticareti, adil olmayan bir uluslararası ekonomik sistem ve çok-uluslu şirketlerin sömürüsünü" Afrika'nın sıkıntılarının kaynağı olarak görüyorlar. Ayittey de dahil olmak üzere, içselciler ise, meselenin kalbinin "yetersiz liderlik ve Afrika'nın kendi yerel sistemleriyle ilgisi olmayan, kusurlu politik, ekonomik sistemlerin yerleştirilmesi" olduğuna inanıyorlar. Bu sistemlerin en kötüsü elit kesimi zenginleştirip halk kitlesinden ayırmak için yaratılan 'mafya' veya 'vampir' devlet. Zenginleşme yolu ise devletçilik; ülkenin kaynaklarına devletin (yani o zamanki yöneticinin) sahip olması. Ayittey, bir kural olarak, baş hırsızın devletin başındaki kişi olduğunu anlatıyor.

Ayittey Batının öneminin büyütülmemesini istiyor ama, Batının Afrika krizlerine bulaşmasını tartıştığı bölümde ihtiyatsız borçlanma, kötü yardım projeleri ve süper güçlerin vekâleten mücadelesinin en azından otuz beş yıldır kıta üzerinde etkili olduğunu gösteriyor. Ayittey Soğuk Savaş günlerinde Afrika'nın birçok diktatörünün, Washington, Paris ve Moskova'dan yönetilen kuklalar olduğunu da unutmamış. Onun Afrika hükümetini küçümseyişi özellikle borçlar sorunu konusunda ayıltıcı bir etki yapmasında yardımcı oluyor. Bu hükümetlerin "halktan tamamen ayrı" olduğunda ısrar etmesi, Batıdan milyarlarca dolar borç alanın çoğunluk değil, onların liderleri olduğunu göstermesini sağlıyor. Ayittey, Afrikalı entelektüellere sesleniyor ve dış borçların tanınmamasında ısrar ediyor. "Afrika halkının rızası olmadan alınan borçlar geri ödenemez."

Okuyucular *Africa in Chaos*'ta uyuşmadıkları noktalar olsa bile, herhalde Ayittey'in borçların tanınmaması çağrısına destek vermeliler.

Z. D.

UNUTULMAYI UMURSAMAYAN DİRENİŞÇİ

22 Mart 1944'de, 41 yaşında bir adam Hoche Bulvan 64'de ön cephesi tel örgülerle çevrili evinden gestapolar tarafından alınıp sorgulandı ve bir saat sonra La Pitié hastanesinde öldü. Direniş şeflerinden en önemlilerinden birinin adını söylemesi için zorluyorlardı ve yeni sorgulamalardan kurtulmak için kendini pencereden aşağıya attı. Bu adam Pierre Brossolette'ten başkası değildi.

Direnişin bu kıyıda kalmış kahramanı hakkında Guillaume Piketty *Visionnaire de la Résistance* (Direnişin Kâşifi) adında Hachette Yayınlarından, Guy Perrier *Héros de la Résistance* (Direnişin Kahramanlarından) adında Odile Jacob Yayınlarından çıkan birer kitap yazdı. Her iki kitap da gösteriyor ki, aradan geçen yarım yüzyılı aşan süre 'Rezistans hikayelerindeki' efsanevi unsurların ve abartmaların elenmesini ve direnişin sahici kahramanlarının farkedilmesini sağladı. Aslında Rezistansın çok da bilinmeyen bir kahramanı hakkında iki kitabın yayımlanması pek şaşırtıcı sayılmaz. Zira Fransız toplumu bugünlerde Rezistansın tarihine ilişkin tartışmalara çok duyarlı görünüyor. Hatta geçtiğimiz yıl, başrollerini Daniel Auteuil ve Carole Bouquet'nin oynadığı, bir direnişçi çiftin hikâyesini konu alan *Lucie Aubrac* adlı bir film de vizyona girmişti.

Aslında direnişe katılmadan önce de solun anti-Nazi yayın organlarında sivri makaleler yazan Brossolette hakkındaki kitaplar ise ağırlıklı olarak dul eşinin arşivinden yararlanarak hazırlanmış. Perrier kitabında, hayranlığını gizlemeden bir kahramanı resmederken, Piketty titiz ve açık bir anlatımla direnişin örgütleyicilerinden birini öykülemeyi yeğlemiş.

Perrier ve Piketty; 'disiplinsiz solcu' diye adlandırdıkları direnişçiyi anlatırken farklı delillere dayanıyorlar. Perrier kitabında Brossolette'in De Gaulle'ün direnişi temsil eden organları ayırma girişimine kızıp Fransa'nın istihbarat merkezine girmesini onun kendini direnişin lideri olmak için yeterli görmesine bağlarken, Piketty onun bu tavrını ve Sosyalist Partinin Fransa temsilcisi gibi görünen gizli başkanı La Rocque'un yanına gitmesini, Perrier'den biraz farklı olarak, Brosselette'nin asiliğine bağlıyor.

De Gaulle direnişin başarılı olması için sağ işbirlikçilerle diğerlerini toparlamak zorunda olduğunu biliyordu. Bu amaçla işgal altındaki Fransa'da birincil önemdeki görev direnişin organizasyon ağını kurmaktı. Bu görev Brossolette'e verildi. 1943 sonunda Brossolette Londra'da ona öngörülen sürede bu görevi tamamlayamadı ve hızlı davranmak için yeraltına çekildi. Kaçış planını hazırlayanların beceriksizliği yüzünden de onları kaçıran gemi bulundu ve filo batırıldı. Perrier bu olayın altında Brossolette'in politik hayatını bitirmeye yönelik bir tuzak yattığını söylemekten kaçınmıyor. İsmi açığa çıkmasına rağmen Brossolette direniş hareketindeki görevini 22 Mart 1944'e kadar sürdürdü.

İki biyografiden Perrier'e ait olanı, romantik davranıp Brossolette'i eşsiz bir kahraman olarak anlatıyor, Piketty'ninki ise daha gerçekçi ve ders çıkarıcı bir tarzla Brossolette'in hatalarını da işliyor. Fakat ikisinin de üzerinde anlaştığı konu, Brossolette'in kendisi için güç aramadığı, bu politik misyonu üstüne almak için kendini yeterli hissettiği ve bu yüzden de daha o zamanlarda ısrarla 'gaullizm'in sınırlarını teşhir ettiğidir.

E. A.

İLK FOTOMUHABİR SAVAŞI

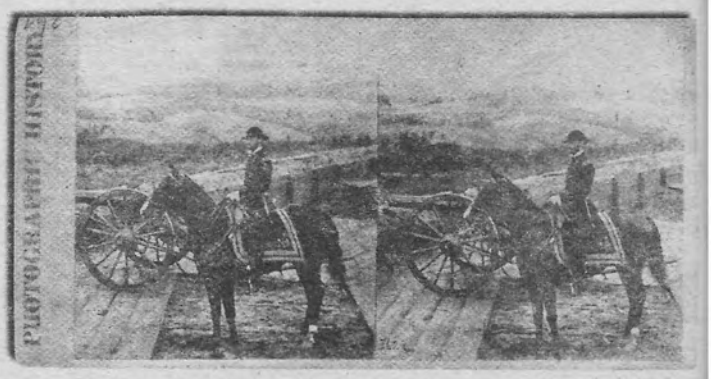

Vietnam Savaşı Amerika'nın ilk "televizyon savaşı" idiyse, iç savaş da ilk "fotomuhabir" savaşı idi. Amerika'da yayımlanan *The Civil War in Depth: History in 3D* (Derinliğine İç Savaş: Üç Boyutlu Tarih) adlı kitap, en son bir tür "atari savaşı" olan Körfez savaşında petrole bulanmış karabatak görüntüleriyle tanık olduğumuz, savaş görüntülerine düşkünlüğün hiç de yeni olmadığını gösteriyor.

Kitapta Amerikan iç savaşının bir sivil fotoğrafçı topluluğu tarafından hantal makineler ve doğal ışıkla çalışarak üretilen görsel arşivi okurlara sunuluyor.

En tanınmışları Mathew Brady olan ve çoğu kuzey taraftarı fotoğrafçılar, bölükleri savaşta izleyip savaşın hüzünlü görüntüsünü yakalamışlar.

The Civil War in Depth: History in 3D, o zamanın popüler fotoğraf formundaki örnekleri topluyor; stereo fotoğraf makinası aynı fotoğrafın iki görüntüsünü bir karta döküyor. Bu karta stereoscope denilen bir araçla bakılınca üç boyutlu bir görüntü sağlanıyor. Bu çeşit görüntüler iç savaş sırasında ve sonrasında çok satılmış.

Kitap, bakanın üzerine atlayacakmışçasına canlı, tarih kitaplarından aşina Amerikan yüzlerini sergiliyor. Tabii ki, Lincoln her zaman sahnede; yeni başkan oluşundan, ölümünden sadece on hafta evvel çekilmiş, çok yorgun bir diğerine kadar..

BALZAC, ASKERLER VE DİPNOT

Virgül'ün dipnotu gettolaştırmaya çalıştığının farkındayım. Ama türün kaydadeğer örneklerini yayımlamaktan da kaçınmayacağı düşüncesiyle aşağıdaki metni gönderiyorum. Balzac'ın bu tek dipnotu, romancının sınıf mücadelesinin teori ve pratiğine muhakkak ki en büyük katkısı olan *Köylüler* romanında yer alıyor (İngilizce 1915 baskısının 14. sayfasında):

"Aziz dostum, eğer Kontes'i layıkıyle takdir etmek istiyorsan, General'in asabi mizaçlı, kırmızı suratlı, bir metre yetmiş altı santim boyunda, fıçı gibi iri gövdeli, kalın enseli ve bir demircinin zırh dökerken model olarak kullanmak isteyeceği türden omuzlara sahip bir zat olduğunu da bilmelisin. Gen. Montcornet, Avusturyalıların Gross-Aspern adını verdiği Essling'de bir zırhlı atlılar bölüğüne kumanda ediyordu ve muhteşem süvarileri Tuna nehrine geri püskürtüldüğünde yaşamını yitirmemişti. At ve süvarisi, devasa bir kütük üzerinde ırmağı aşmayı becerdiler. Köprünün çökmüş olduğunu gören süvariler, Montcornet'nin emri üzerine, koca Avusturya ordusuna karşı kahramanca direndiler. Ertesi gün muharabe alanından toplanan zırhların miktarı otuz araba yükünü aşıyordu ve Almanlar da zırhlı süvarilere özel bir lakap takmışlardı – şu "demir adamlar."(1)

(1) İlke olarak dipnotlara karşıyımdır; ama kendime ilk kez hak tanıdığım bu dipnot, tarihsel önemi nedeniyle bağışlanabilir. Ayrıca, savaş salınelerinin askeri yazarların kuru teknik diline benzemeyen bir dille anlatılmak zorunda olduğunu da gösterecektir (bu adamlar, üç bin yıldır aşağı yukarı belirlenmiş sağ kanatlardan, sol kanatlardan ve merkez kuvvetlerden söz ediyorlar sadece; askerin dünyasıyla, onun kahramanlığı ve meşakkatleriyle ilgili tek bir sözcük yok anlatılarında). *Askeri Yaşamdan Sahneler* dizisine girişirken benimsediğim sorumlu tavır, ülke içinde ve dışında Fransız kanıyla sulanmış bütün savaş alanlarını ziyaret edeceğim anlamına geliyordu ve ben de Wagram alanına gitmeye karar verdim. Tuna'nın Lobau karşısına düşen kıyısına yaklaşırken, yumuşak çimenlerin altında kaburga şeklinde oluklara çarptı gözüm, tarlalardaki saban izlerini andırıyorlardı. Kılavuzumuz olan köylüden bu yeni tarım sistemini bize anlatmasını istedim (çünkü izleri buna yormuştum). "İmparatorluk Muhafızları Zırhlı Süvarileri orada yatıyorlar," dedi, "gördüğünüz tümseklerin altına gömülüler." Bu sözler bir ürperti yarattı bende; adamın konuşmasını Fransızcaya çeviren Prens Friedrich von Schwartzenberg, ölüleri ve zırhlarını taşıyan arabayı da bu köylünün sürdüğünü ve üstelik, savaşın tuhaf ve çirkin cilvelerinden biri olarak, muharebenin sabahında Napoleon'un kahvaltısını da aynı adamın hazırladığını ekledi. Bütün yoksulluğuna karşın, İmparatorun yumurta ve süt için kendisine verdiği iki Napoleon altınını saklamıştı adam. Gross-Aspern rahibi de, Fransızlarla Avusturyalıların dizlerine kadar kan gölüne batmış bir halde ve iki tarafın da aynı inat ve aynı gözüpeklikle dövüştüğü ünlü mezarlığa götürdü bizi. Dikkatimizi bir mermer tablet çekmişti orada; rahip, bunun Gross-Aspern arazisinin savaşın üçüncü gününde öldürülen sahibinin anısına dikildiğini ve aileye verilen tek ödülün de bu olduğunu söyledi. Sonra, derin bir keder tonuyla, şunu ekledi: "Savaş, herkesin acı ve sefalet çektiği bir andı, büyük umutlar vaat eden bir an; ama unutkanlık çağındayız şimdi." Bu sözler, yüce bir yalınlığın ifadesi gibi gelmişti bana; ama sonradan meseleyi bir kez daha kafamda evirip çevirirken, Avusturya Hanedanının nankörlüğünün haklı görülebileceğini de düşündüm. En yüksek mücadele anında gösterilen bütün fedakarlık ve adanmışlıkların bedelini kimse ödeyemez; ne krallar bu kadar zengindir ne de halk. Bir davaya hizmet ederken ödüllendirilmeyi de bekleyenler, kanlarına bir fiyat biçsinler ve gidip kiralık çetelere katılsınlar! Atalarımızın belirttiği gibi, kılıçlarını ve kalemlerini vatanları için kullananların aklından "erkek rolünü oynamaktan" başka bir şey geçmemeli ve her şeyi, hatta şan ve şerefi bile sadece talihli bir kaza gibi kabullenmelidirler.

O ünlü mezarlığa üç kez saldırmışlar ve üçüncüsünde, yaralı kahraman Masséna, yattığı sedyeden, şu konuşmayı yapmış adamlarına: "Alçak herifler, her biriniz ancak beş para edersiniz, bense milyonlar! Buna rağmen en önde benim gitmeme ses çıkarmıyorsunuz!" İmparatorun o gün M. de Sainte-Croix ile yardımcısına gönderdiği emri herkes bilmektedir: "Ya ölün, ya da köyü geri alın, ordunun bekası söz konusudur." – YAZAR.

EDWARD B. MITCHELL

Sanat tarihinin saplandığı bataklıklar

NECMİ SÖNMEZ

Türkiye'de sanat tarihi üzerine yapılan araştırmaların, yayınların eksikliği ve yetersizliği hep dile getirilmiştir. Ancak 1980'lerin başlarından itibaren bu alanda görülen gelişme, 1990'larda gerçek anlamıyla bir patlamaya dönüştü. "Her sanatçının bir kitabı olmalıdır" dürtüsüyle galeriler, bankalar ve diğer kurumlar tarafından yayımlanan bu kitapların en önemli özelliği, ele alınan sanatçıların monografik bir şekilde okuyucuya tanıtılmak istenmesidir. Ancak gerek yapıtların reprodüksiyonlarında gözlemlenen yetersizlik, gerekse yer yer komik ve yer yer içler acısı önsözler, metinlerle birlikte yayımlanan bu kitapların zayıflıklarını bir çırpıda ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu genellemeyi aşan, bazı alanlardaki eksiklikleri kapatmaya çalışan nitelikli yayınları da gözlemlemek mümkün. Galeri Nev tarafından yayımlanan *Nejad Devrim* (Metin: Ferit Edgü), *Yüksel Arslan*, *Mehmet Güleryüz* (Metin: Hasan Bülent Kahraman), Milli Reasürans Sanat Galerisinden çıkan *Kuzgun Acar* (Metin: Murat Ural), Yapı Kredi Yayınlarının sunduğu *Orhan Peker*, *Namık İsmail* (Metin: Zeynep Rona) kitapları düzeyli çalışmalar olarak bu alanda varılan sınırları belirleyen işler olmuşlardır. Ancak sanat tarihi disiplini açısından değerlendirildiğinde ülkemizde belli bir araştırmayı, özgün bir "yorum"u gündeme getiren pek az çalışma gerçekleşmiştir.

Kısa bir süre önce, Türkiye İş Bankası tarafından yayımlanan, Kıymet Giray'ın yazdığı *Çallı ve Atölyesi* isimli kitabı elime aldığımda bu ilginç konu açısından önemli bir araştırmayla karşılaşacağını düşünmüştüm. Ancak kitabı bitirdiğimde, bırakın araştırmayı, sadece gereksiz anektodlarla donatılmış, bilinen "resmi tarih" anlayışının mantıksal olmayan bir çizgiyle sunulduğu, emek harcanmadan yanyana getirilmiş, savruk, bilimsellikten son derece uzak bir "piyasa işinin" önümde durduğunu kavradım. Gereğinden fazla "bilim kadını" rolüne çıkan Giray, önsözünde "aylarca uykusuz kalmaktan", "yıllarca yazdığı yazılardan", "yüzyıllık uykularından kaldırılan belgelerden" ve "dilinin ucuna geldiği gibi yazmaktan" söz açıyor *(s. 10-11)*. Nedense bu tanımlamalar, Canan Beykal'ın her yıl sonu yazdığı değerlendirme yazılarına eşdeğer özelliklere sahip. Beykal da "sabahlara kadar uykusuz kaldığından, çocuğunun problemlerinden, sigarasının dumanından" söz ederek kendisini önplana taşımayı sever. Bunlar, kendilerini yazdıklarının önünde gören, işleriyle değil kişilikleriyle varolmaya çalışan kişilerin sık sık başvurdukları bilinen eski numaralardır. Geçelim bu eski numaraları da, Giray'ın "aylarca"(!) yazdıklarına dönelim.

Kıymet Giray
Çallı ve Atölyesi
Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997, 351 s.

İbrahim Çallı, Manolyalar, tuval üzerine yağlıboya

> Kitabın Çallı'yı Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'de inceleyen kısmında dikkati çeken tek özellik, Adnan Çoker arşivinden alınan fotoğraflar oluyor. Sanat tarihimiz açısından son derece önemli olan bu belgelerin böylesine çalakalem yazılmış bir kitapla ilk kez izleyici karşısına çıkması, bence Adnan Çoker arşivinin şanssızlığıdır.

On iki bölümden oluşan kitabın ilk kısmı Çallı'yı yetiştiren çevreye adanmış. Son derece kaba çizgilerle ele alınan bu bölümde Giray, 18. yy. sonlarında Osmanlı toplumunun sosyo-politik yapısını, toplumsal katmanları, Çallı'nın bu katmanların en altından çıkmasını gözönünde bulundurmadan, sadece liselerde okutulan bir tarzda "batılılaşma hareketlerine" değiniyor. Çallı'nın özyaşam öyküsünün ele alındığı ikinci bölümde ise, Giray'ın bir sanat tarihçisinin ressama olan bakışıyla, bir magazin muhabirinin konusuna olan yaklaşım açısını birbirine karıştırdığı gözlemleniyor. Bir sanat tarihçisi, incelediği ressamın geneleve giderek nasıl soyunduğunu *(s. 29)*, nasıl gömlek giydiğini *(s. 30)*, kimlere minnet duyduğunu *(s. 33)* ele al(a)maz. Çünkü bir ressamın özyaşam öyküsünün kavranması demek, bizde Taha Toros'un büyük bir beceri ile yaptığı "hayat hikâyesinin" en ince detayına dek bilinmesi anlamına gelmez, gelmemelidir de. Çünkü sanat tarihçisinin bir görevi de "trajik yaşam, zavallı sanatçı" söyleminin malzemesi olmamaktır.

Çallı'yı yetiştiren öğretim sisteminin ele alındığı üçüncü bölümde ise, sanatçının 1910'da Paris'e gönderilişi ve burada karşılaştığı sanat ortamı hakkında son derece basit, hiçbir araştırmaya dayanmayan bilgiler

İbrahim Çallı öğrencileriyle. Şemsi Arel, Zahide Özar, İlhami Demirci, Nükhet ?, İbrahim Çallı, Ziya Keseroğlu, Nevzat Kasman, Fatma İzli, Kemal Zeren (Adnan Çoker arşivi).

kaleme alınmıştır. Giray'ın bu bölümde kaynakça olarak Klüver Martin tarafından kaleme alınmış olan popüler anı kitabı *Kiki's Paris*'i kendisine yönlendirici olarak alması, onun bu konuda ne denli bilgisiz olduğunun kanıtı. 1910-14 dönemi, modern sanat tarihinin yazıldığı, kübizm başta olmak üzere yenilikçi eğilimlerin kökten bir hamle ile akademizmi yenilgiye uğrattığı bir süreçtir. Türk sanatçıları Paris'te burunlarının dibinde gelişen bu akımları görmemiş, görmek istememiştir. F. Cormon Atölyesinde tavuskuşu gibi kafalarını kuma sokup 18. yüzyıl resmi boyamışlardır. Böylece, Çağdaş Türk Resmi "dünün tozuyla ilgilenme hastalığına" girmiş oluyordu. Giray, bu bağlamda ortaya çıkan soru(n)larla ilgilenmeyerek, Çallı esprileriyle eğlenmeyi tercih etmiş. Bence bu tavır kendisinin "tarihçi formasyonu" olmadığının, oluşumlar karşısında özgün sorular-yanıtlar geliştiremediğinin kanıtıdır. Çallı'yı Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'de inceleyen kısımda dikkati çeken tek özellik, Adnan Çoker arşivinden alınan fotoğraflar oluyor. Sanat tarihimiz açısından son derece önemli olan bu belgelerin böylesine çalakalem yazılmış bir kitapla ilk kez izleyici karşısına çıkması, bence Çoker arşivinin şanssızlığıdır. Giray, "Çallı ve Hikmet Onat, Sanayi-i Nefise Atölyelerine yepyeni bir anlayış getirdiler"saptamasında bulunuyor *(s. 50)*. Ama kendisinin bu savı destekleyecek hiçbir girişimci çabası yok. Daha sonra gelen cümleler ise gerçekten acıklı. Yazar burada Onat'ın sağlam desen çizmeyi, Çallı'nın ise öğrencilerine resim sevmenin ne demek olduğunu öğrettiğini yazmış. Görünen o ki Giray, Salvatore Valeri'nin, Warnia Zarzecki'nin, Osman Hamdi'nin klasik akademizm olgusunu nasıl yorumladıklarını, nasıl öğrenci yetiştirdiklerini bilmiyor. Kendisinin aynı zamanda bir üniversitede çalıştığını düşündüğümde bu kayıtsızlığın ne denli tehlikeli olduğu kesin çizgilerle ortaya çıkmaktadır.

> Kitabın kaynakça bölümünde kendi yayınlarını elliden fazla kaynak notu olarak kullanan Giray, bu alanda bir megalomani rekoru kırıyor. Bu rekoru dolayısıyla kendisini tebrik etmek isterim. Sanat tarihi üzerine çalişmanın hâlâ tam olarak kavranmadığı ülkemizde bu çalışma bence 'gereksiz kaynak' tüketiminin göstergesidir ve hiçbir saygınlığı yoktur.

Dördüncü bölüm ise, başlığı da dahil, sanat tarihi metotlarını kavrayamamış olan Giray'ın Çallı'ya bir çırpıda "dönemsel" bir önem yüklemesiyle başlıyor. Serbest Resim Atölyesi'nin, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin, Şişli Atölyelerinin ele alındığı kısımlar şimdiye dek bilinen olguların bozuk bir Türkçe ile yeniden tekrarlanmasından öteye geçemiyor. Bu arada, bu sayfalara eşlik eden siyah-beyaz fotoğraflara neden müdahale edilerek "sarılaştırıldığı" benim için ayrı bir merak konusu. Çünkü tarihi fotoğrafların içeriğini altüst eden bu eğilimi şimdiye dek hiçbir yayında görmedim. Şişli Atölyesi resimleri 1918'de Viyana ve Berlin'de sergilenmiştir. Eğer Giray ciddi bir araştırmacı kimliğine sahip olsaydı, bu sergilerin Viyana-Berlin metropollerinde nasıl algılandığını, hakkında ne gibi eleştiriler yayımlandığını arşivlere girerek ortaya çıkarabilirdi. Kendisi onun yerine Çallı'nın bu sergide (Bu arada serginin ismi de yanlış yazılmış, doğrusu *Die Ausstellung der Türkischer Maler* olacaktı.) sergilenen işlerini tekrarlamakla yetinmiş. Bu da pseudobilimselliğin cilası oluyor. Aman fazla kazı-

mayın altı gözükür sonra!

"İbrahim Çallı ve Sergiler" başlığını taşıyan altıncı bölüm, genelde biyografik araştırmalarda "grup sergileri" başlığında listeler halinde ele alınan sergi etkinliklerinin yazılı hale getirilmesinden ibaret. Bunun, yazarın kendisine verdiği önemi tekrar tekrar vurgulaması amacına yönelik olduğunu düşünüyorum. Çünkü Giray sürekli olarak kendi araştırmalarının dipnotlarını vererek adeta "bakın bakın bunları da ben yazdım" demeye getiriyor. Bu bağlamda kendisinin normal bir dipnot sistemi kullanmayarak Amerikan bilimsel araştırmalarında görülen bir yöntemi benimsemesi okuyucuda metni takip etme zorluğu yaratıyor. Her dipnotta alıntıların kaynaklarını öğrenmek için kitabın sonuna bakmak gerekiyor. Giray 68. ve 69. sayfalarda o dönemin gereksiz sergi eleştirilerini ele alarak, bir anlamda "yöntem sorununu" aşamadığını da belgelemiş oluyor. Bunlar genelde es geçilecek yazılardır, eğer kendisi arşivlere girmeye meraklı olsaydı, başka konuları araştırması gerekirdi. Bu bölümün sonu ise tam anlamıyla bir fiyasko. Çünkü Giray, "yurdu gezen Türk ressamları arasında Çallı da vardır" başlığını kullanmış. Oysa herkesin bildiği gibi Çallı yurdu gezmemiş, CHP ile yani iktidarla olan iyi ilişkileri sayesinde gerçekleştirdiği İstanbul manzaralarıyla bu gezilere katılmıştır. Kitabın bu ara bölümü, yazarın, konusunu ne denli ciddiye aldığını da kanıtlıyor. Kitap, bunu nasıl olsa kimse okumaz savrukluğuyla kaleme alınmış.

Çallı'nın resimlerinin temalara göre gereksiz bir biçimde uzun uzun ele alındığı altıncı bölümün ise, ipe sapa gelir hiçbir yanı yok. Sanat tarihi, resmin temasını değil, yapıldığı tarihi, dönemin ruhuyla bu resim arasında olan ilişkiyi araştırır. Eğer Giray'ın böyle bir amacı olsaydı, Çallı'nın resimlerini tarihlendirmeye, kronolojik bir gelişim çizgisi oluşturmaya çalışırdı. Yoksa B. Rahmi'nin ipe sapa gelmez anektodlarını tekrar etmezdi.

Kitabın ikinci fiyaskosu olarak ele alınabilecek olan yedinci bölüm, Çallı'nın sanatına adanmış. Giray burada sadece önceleri sık sık yaptığı gibi kendini tekrarlamakla kalmayıp, 118. sayfada "Çallı yeniliklere açık bir sanatçıdır" diyebiliyor. Gerçi 159. ve 160. sayfalarda Çallı ve "d grubu" ilişkileri birazcık ele alınıyor ama bu yaklaşım son derece yetersiz. Bu denli önemli bir konunun kısaca geçiştirilmesi bence yüz kızartıcı bir suçtur. Çünkü Çallı, çoğu öğrencisi olan "D grubu" sanatçılarıyla ilginç bir diyaloga sahipti. İyi bir sanat tarihçisi, kitabı bu konu üzerine temellendirirdi. Ancak Giray sağda solda daha önce başka yazarlar tarafından ele alınmış konuları (bunlardan biri de Zeynep Yasa Yaman tarafından ele alınan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun *Demokrasi ve Sanat* isimli kitabıdır) bir güzel yağmaladıktan sonra başlıyor saçmalamaya ve 118. sayfada "Türk resim sanatının gelişim hamleleri arasında Çallı ve sanatı çok önemlidir" önyargısına varıyor. Bu cümle de yazarın düşünme özürlülüğünü ortaya çıkarmaktadır. Sormak zorundayız: Türk resim sanatının ilk yılları hangi yıllardır? Bu yıllardaki gelişim hamleleri nelerdir? Çallı'nın sanatı bu hamlelerin neresinde kalır?

İbrahim Çallı son resmi üzerinde çalışırken... Mayıs 1960.

Çallı'nın resimlerinin İş Bankası koleksiyonuna giriş tarihlerini ele alan sekizinci bölüm, gerçekte bu denli laf kalabalığına gerek duyulmadan bir liste hazırlanarak çözümlenebilirdi. Aynı yetersizlikleri paylaşması bakımından dokuzuncu ve onuncu bölümleri bir arada ele almak mümkün. Dedikoduya kaçan anektodlarla şişirilmiş bu bölümlerin sanat tarihi açısından ipe sapa gelir hiçbir yaklaşım açısı yoktur. Adnan Çoker arşivi fotoğraflarını çıkarırsak bu üç bölümden geriye elde bir şey kalmayacak. Kitabın son bölümündeki İş Bankası koleksiyonunda yer alan Çallı öğrencilerinin sanatsal eğilimlerini özetleme amacının taşıyan paragraflar, magazin haberlerinde kullanılan bir dille kaleme alınmış. Çallı öğrencileri arasında önemli önemsiz ayrımı yapılmaksızın renkli reprodüksiyonların arka arkaya sıralanması, kitabın bir editörünün olmadığını açıkça ortaya çıkarıyor. Bir editör samanlarla sapları birbirinden ayırıp, önemli Çallı öğrencilerinin resimlerini kitabın içeriğinden ayıklayarak, onları kitabın sonunda sadece "meraklılarına" sunabilirdi. Bu yüzden olsa gerek, Nimet Bendan ile N. Berk'in, S. Niyazi Resnelioğlu ile Zeki Faik İzer'in, Şeref Akdik ile Ali Çelebi'nin resimleri birer sayfalık reprodüksiyonlarla "çoban salatası" yaparcasına okuyucuya sunuluyor.

Kitabın kaynakça bölümünde kendi yayınlarını elliden fazla kaynak notu olarak kullanan Giray, bu alanda bir megalomani rekoru kırıyor. Bu rekoru dolayısıyla kendisini tebrik etmek isterim. Ama hatırlatmak gerekir ki, kaynakça bir yazarın namusu, nelerle uğraştığının bir göstergesidir. Sanat tarihi üzerine çalışmanın hâlâ tam olarak kavranmadığı ülkemizde bu çalışma bence "gereksiz kaynak" tüketiminin göstergesidir ve hiçbir saygınlığı yoktur. Görülen o ki, 1993 yılında Çallı üzerine bir monografi yazan Kaya Özsezgin'in çalışması bu alanda tek ciddi deneme olma özelliğini koruyor. ◆

GÖÇEBE

yitik ruhunun ardında şiir

mayıs'da geliyor!..

•

AZER YARAN
dört şiir
çakmakçı, kayıran, yıldız

•

HENRI MICHAUX
bertele, durrell, gide, gökhan

•

... armaner, baudelaire, bonnefoy,
camus, demiral, duman,
erdem, hafız, kaygusuz abdal,
keskin, kiremitçi, kurt,
madak, öncü, öncül, sanyar,
tezgör, tunçer, yerli...

•

GÖÇEBE/1 Mayıs 1998
artık üç ayda bir

"Önce kuşlar uyanır" dedi ve yıllar sonra...

SEZAİ SARIOĞLU

Yurdunu sevmeliymiş insan
Öyle diyor hep babam
Benim yurdum
İkiye bölünmüş ortasından
Hangi yarısını sevmeli insan

(Neşe Yaşın, *Sümbül ve Nergis*)

Kıbrıslıtürk şair, politikacı, gazeteci Özker Yaşın, bir şiirinde "Otuzbeş yıldan sonra yine sana geldim" dediği İstanbul'da, *Nevzat ve Ben* isimli kitapla, "Kuşların çağrısı üzerine" yeniden "uyandı!"

Ve bize bir kez daha, Kıbrıs tarihini anımsattı...

Filiz Naldöven'in, "Hep kaldıramayacağımı kucakladım" dediği tarihi...

Kıbrıs'ın tarihi, "sömürgeler tarihi"dir. 1571'de Osmanlılar tarafından fethedilmesi, 1878'de İngiliz sömürgeciliğine devredilmesi ve sonrasındaki olgular, kavramlar, sosyolojik, psikolojik haller sömürge toplumların bütün özelliklerini taşır... Kıbrıslırum seçkinler ile Kıbrıslıtürk seçkinlerin çoğulcu bir toplumda birbirini dikkate almak zorunda bırakıldıkları 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu önemli bir gelişme oldu. Ne ki sonrasında, onların siyasal davranışlarını belirleyen tarz, karşılıklı bağımlılıktan kurtulmak, çoğulcu toplumsal yapıyı bozmak, ötekini dışlayarak kendi ulusçu zaferi(!) peşinde koşmak oldu. Elen ulusçuluğunun dıştalayıcı karakteri, Türk ulusçuluğunun giderek projeye dönüştürülen ayrılıkçı karakteri yakın tarihin ayırdedici özelliğiydi. "Çözümsüzlük çözümdür" politikası sonucu, 1974 yılında önce Rum faşistlerinin darbesi, sonrasında onun bahanesi olarak Türk ordusunun Ada'ya müdahalesi resmi tarihin "Mutlu Barış Harekat"ı olarak adlandırdığı işgali gündeme getirdi. Ve böylece "Taksim" tezi ile kendine "tarih yapma" olanağına kavuşan Türk resmi tezi, politikalarının mantıki ve siyasal ipuçlarını adanın fiilen ikiye bölünmesi ile gerçekleştirdi. Değişik evrimler izlese de,

Özker Yaşın
Nevzat ve Ben
Yeşilada Yayınları, 1997, 848 s.

Türk ordusunun Kıbrıs'a müdahalesi sırasında yapılmış afişlerden

> Yaşın'ın kitabı 'resmi tarihe itiraz' iddiasını taşıyor. Ne ki, hatıraların nesnel işlevinin ötesine geçip, açık ve örtük olarak yaptığı siyasal çıkarsamalar, kullandığı kavramlar –'Mutlu Barış Harekatı' gibi– düşünüldüğünde, durumun 'resmi tarihten kategorik bir kopuş' değil, kişilerin resmi tarih içindeki konumlanışlarına bir itiraz olduğu gerçeğiyle karşılaşıyoruz.

"Ya Taksim Ya Ölüm", "Enosis" sloganları, adanın Türkiye'ye veya Yunanistan'a bağlanmasını isteyen Türk ve Elen resmi tarihlerinin temel tezleri olageldi... Türk ve Elen merkezli resmi tarihlerinin "Yavruvatan-Anavatan" kavramlaştırmaları da, Kıbrıs'ın ayrı bir tarihsel gerçeklik olduğunu dışlayan sembollerdir...

Kıbrıs'ın tarihi "provokasyonlar tarihi"dir... 1940'lardan sonra yaşanan toplumsal, siyasal tarihe baktığımızda, 1955-60 ve 1963 sonrasında yoğunlaşarak süren çatışmalar/provokasyonlar önemli göstergelerdir. EOKA ve TMT'nin açık ve gizli provokasyonları, iki toplumun, iki toplumun milliyetçileri ve sömürgeciler tarafından nasıl düşman edildiklerinin hikâyesidir.

Gelişmelerin "neredeyse savaşa doğru evrilen" kritik bir yola girdiği açıktır. Bu nedenle, soruna, resmi tarihlerin ötesinde bakmak, davranmak gerekiyor. Avrupa Birliği üzerine dönen tartışmaların, Türkiye ile Kıbrıs arasında, "entegrasyon" kavramlaştırmasını da aşarak "federasyon" planına dönüşmesi aslında, 1955'lerden bu yana geliştirilmeye çalışılan, "Taksim"e yönelik Türk resmi tezinin siyasal sonucudur. *Ulus Ötesi Kıbrıs, Paşalar ve Papazlar* kitaplarının yazarı Kıbrıslıtürk akademisyen Niyazi Kızılyürek bu durumun "anafikrini" şöyle belirtiyor: "Herkes 'tarafına' oynamayı sürdürüyor. Oysa, 'haklı taraf' olma iddiası, Kıbrıs sorununda ciddi bir biçimde pay sahibidir. (...) Biz ve onlar ayrımını düşünsel içeriğinden soyutlamalı ve farklılık içinde birlik (unite dans la diversite) doğrultusunda uğraş vermeli. (...) Birbirinin bahanesi olarak sürüp giden ve fasit bir döngüye dönüşen, milliyetçilerarası yarışmayı geriletmek, ancak eşgüdümlü/eşzamanlı ortak çabalarla mümkündür" (*Ulus Ötesi Kıbrıs*).

Kamuoyunun Kıbrıs ve Yunanistan ile ilgili bilgisi, kavramları algılayışı, düşünme zinciri "Türk resmi tarih tezi" içinde dönenen ve yeniden üretilen bir karaktere sahip.

İdeolojik, siyasi, toplumsal hegemonya mekanizmalarıyla kamuoyunun "ipsiz bağlanması" bir yana, okul kitaplarındaki en kaba tarih ve coğrafya bilgileriyle oluşturulan tarih bilinci (!) alternatif düşünce tarzının ne kadar cılız olduğunun göstergesi. Temel tabulardan birisi olan Kürt sorununda, kamusal, siyasal ve kültürel alanda bazı tabuların yıkıldığı ve önemli mesafeler alındığı düşünüldüğünde, "Kıbrıs ve Yunanistan sorunları" olarak tarif edilen sorunda, henüz hiçbir tabunun kırılmayışı dramatik bir siyasal durum. Muhalifler için ise sorun, kavramsal,-siyasal ilgisizliğin ötesinde "sosyalizm, halkların kardeşliği, federasyon" şeklinde özetlenebilecek, "ertelemeci"lik teorisi şeklinde özetlenebilir. Son yıllarda hayatımıza giren yeni kavramlarla oluşturulan edebiyatın (azınlık, öteki, insan hakları, çok kimliklilik çok kültürlülük vs...) hümanizmin ötesine geçememesi, eski düşünme sistematiğine mekanik bir biçimde eklemlenmesinin yarattığı kolaj teori ve pratikler can sıkıcı. Bunların mantıki sonucu olarak, muhaliflerin pek çoğunun gündelik yaşamlarında, ideolojik olarak ve siyaseten Türk resmi tarihinin bilgileri dağarcığı içinde düşünüp/davrandığını söylemek mümkün...

Hatıralar, resmi tarihe karşı...

Son yıllarda Kıbrıslıtürkler arasında, "hatıralar" denebilecek bir yazın türü ile "resmi tarihe itiraz" ortaya çıktı. Bu, bir anlamda yeni bir "tarih yazımı" gibiydi. Bu kapıyı cesur bir biçimde aralayan gazeteci-yazar ve politik bir figür olan Arif Hasan Tahsin oldu... Yaşanmış tarihi, hatıraların içinden, "gazete yazıları" formuyla deşifre etmenin, resmi tarihe ve politikalara itiraz etmenin ne denli güç olduğu, gazeteci Kutlu Adalı örneğinde olduğu gibi "faili meçhul" ölümle sonuçlandığı düşünülürse işin önemi ortaya çıkıyor demektir. Arif Hasan Tahsin, *Aynı Yolu Yürüyenler Ayrı Yerlere Varamazlar* isimli üç ciltlik yazılarında, güncelden tarihe bir yolculuk yaparak, resmi tarih karşısında, bir başka yerden konuşarak itiraz etmişti. Bu çalışmanın, resmi bilgiler karşısında, "öteki/başka bilgileri" içermesi çok önemliydi. Çünkü Kıbrıs tarihi içinde, Anavatan mahreçli Türk resmi tarihiyle özdeş olan "Denktaş resmi tarihi" karşısında, "susmak, içinden konuşmak, belgeleri ve bilgileri deşifre

16 Ağustos 1960 Lefkoşa, Kıbrıs Rum toplumu adına Başpiskopos Makarios III, Kıbrıs Türk toplumu adına Dr. Fazıl Küçük ve ortada İngiliz Hugh Foot Bağımsız Kıbrıs Devleti anlaşmasını imzalıyor.

etmemek", Akdeniz'in ortasında neredeyse bir "ahdeniz kültür"ü olmuştu... Arif Hasan Tahsin'in kitabı, çok ciddi bir "ezber bozma" ve "tabulara karşı mücadele" çabasıydı. Kitapta "TMT tabusuna" ilişkin bilgiler önemliydi. Arif Hasan Tahsin, Türkiye tarafından askeri ve siyasal olarak dikey örgütlendirilen resmi tarihin "karakutusu"nu teşhir ediyordu... Bir psikolojik engeli aşıyordu... Kendisi de eski bir TMT'ci olan, öğretmen sendikacılığının önderliğini yapmış Arif Hasan Tahsin bir iz yapmıştı...

Sözün burasında *Rauf Denktaş'ın Hatıraları* adıyla yayımlanan ciltlerce kitabın, yazılanlara ve yazılacaklara cevap niteliğinde, muhaliflere hatıralar yoluyla "resmi gözdağı" olduğunu hatırlatmakta yarar var.

Kıbrıs meselesi aslında, "yaralı kalma alışkanlığı" ile, öteki'ne ulaşamama, içine kapanma, kendi tarihine ve öteki'nin tarihine yabancılaşma anlamında kullanılabilecek "Kuş Fobisi" imgeleriyle de özetlenebilir. Resmi tarihlerin dışında kalanların, yanlışın tarafı ve taraftarı olmayanların yalnızlaştırılmaları, giderek siyasal toplumsal yaşamdan dışlanmaları, "suyun kalbinde" yaşanan dramın özetidir...

Biz iki Tarafta da olamayız/ çünkü ikisiyiz ve başka biriyiz/ inanmak istemedin/ biz yalnızlığın ta kendisiyiz

(Mehmet Yaşın, *Pathos*.)

Uzun bir aradan sonra, *Nevzat ve Ben* kitabıyla tekrar ortaya çıkan Kıbrıslıtürk şair Özker Yaşın'ın kitabına, "Ben hikâyeler ve hoş şeyler bilirim/ Dallardan sürüyle kaldırabilirim/ Hâtıralar ki kuşlardır hafızamda...." dizeleriyle başlaması, bölümlere şiirle girmesi şair Yaşın'ın, politikacı Yaşın'a galebe çalarak, kavramlara imgeleri tercih etmesiyle açıklanabilir. Gerçekten de, Yaşın'ın Kıbrıs tarihine, onun siyasal aktörlerine ilişkin hatıralardan oluşan bir hafızasının olması çok doğal. Yaşanan dramatik sürecin bilirkişilerinden birinin de Özker Yaşın olduğu düşünüldüğünde, ikinci cildi yıl sonuna yetiştirilmesi düşünülen hatıraların önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Özker Yaşın'ın, Lefkoşa Türk Bankası'nın ödülünü alan *Nevzat ve Ben* kitabı "resmi tarihe itiraz" iddiasını taşıyor. Ne ki, hatıraların nesnel işlevinin ötesine geçip, açık ve örtük olarak yaptığı siyasal çıkarsamalar, kullandığı kavramlar ("Mutlu Barış Harekatı" gibi...) düşünüldüğünde, durumun "resmi tarihten kategorik bir kopuş" değil, kişilerin resmi tarih içindeki konumlanışlarına bir itiraz olduğu gerçeğiyle karşılaşıyoruz. Bunu, Kıbrıs resmi tarihinin iki önemli isminden biri olarak parlatılan Dr. Fazıl Küçük'ün tarihsel rolüne itiraz ederek yapıyor. "'Yunanistan Kıbrıs'ı alıp götüne soksun! Zaten ben ibne İngilizlerin aynen Filistin'de oldu-

ğu gibi kuyruklarını kıçlarına sokarak bu adadan çekip gideceklerini tahmin ediyordum. Yanılmamışım. Kıbrıslı Türklere gelince, Türkiye bizi Yunan idaresinde yaşamaya mecbur edemez. Cemaatimiz için Anadolu'da bir yer ayırmalarını isteriz. Malımızı mülkümüzü satar, gidip oraya yerleşiriz. Yapabileceğimiz en akıllıca iş budur.'

Evet 23 Eylül 1954 Perşembe günü, Kıbrıs meselesinin BM Genel Kurulu'nda ele alındığı gün, Dr. Fazıl Küçük'ün düşündüğü hal çaresi buydu.

Daha sonraki yıllarda şansının yardımı ile bir yerlere gelebilen bu adam, 'Kıbrıs Türklerinin özgürlük mücadelesinin lideri' gibi çok iddalı sözlerle şişirilerek takdim edilmeye başlanmıştır. Kıbrıs'ta olup bitenlerden habersiz bir takım insanlara, 'efsanevi bir lidermiş (!) gibi' yutturulmaya kalkışılmıştır. Kıbrıs'ta *resmi tarihin* en büyük yalanlarından biri de budur." *(s. 759–760)*

Kitabın arka kapağındaki; "*Nevzat ve Ben* adlı bu büyük soluklu yapıtın her iki cildini okuyanlar, şimdiye kadar Kıbrıs üstüne yazılmış kitaplara ve *resmi tarihe* benzemiyen 'Kıbrıs'ın gerçek hikâyesini' öğreneceklerdir" cümleleriyle iddia yineleniyor. Kitabın önemi kitaptaki kavramların, siyasal çıkarsamaların, "kim haklı" sorusuna verilen açık ve örtük yanıtların, resmi tarih karşısında nerede durduğundan çok, "belgesel hatıralar" yoluyla yakın tarihin bazı olaylarına itiraz eden yeni bilgiler sunmasındadır. Şair, politikacı ve gazeteci kimliğiyle siyaseten durduğu yer bir yana, Yaşın'ın son elli yıllık tarihin önemli tanıklarından biri olduğu düşünüldüğünde, Kıbrıs dramının "ayrıntılarından" bir bölümünü daha açığa çıkarması önemli. Çünkü kitabın bütünü içinde, Türkiye ve Kıbrıs tarihi içinde etkin ve/veya edilgen rol oynamış tarihsel figürlerin pozisyonlarını da öğrenmek mümkün olabiliyor: Şükrü Saracoğlu, Memduh Şevket Esendal, "aşk ve kadın şairi" Celal Sahir, Dr. Derviş Manizade, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Nadir Nadi, Nihal Atsız, Behçet Kemal Çağlar, Sedat Simavi, Yaşar Nabi vs. vs... Ayrıca, Kıbrıs Okullarından Yetişenler Cemiyeti, Kıbrıs Türk Kültür Derneği, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu, Kıbrıs'ı Koruma Cemiyeti, Kıbrıs Türktür Komitesi, KATAK (Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu), VOLKAN (TMT'den [Türk Mücahitler Teşkilatı] önce, EOKA adlı gizli yeraltı örgütüne karşı kurulan örgüt) gibi kurumların tarih içinde konumları da ele alınıyor...

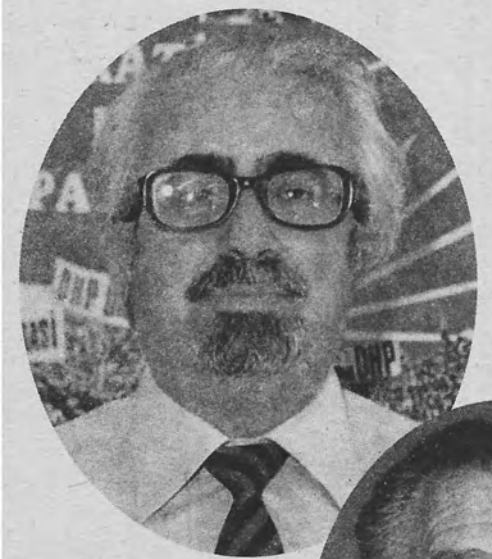

(Üstte) Özker Yaşın, Hasan Nevzat Karagil ve Arif Hasan Tahsin (Altta)

> Kıbrıs'ın tarihi, 'sömürgeler tarihi'dir. 1571'de Osmanlılar tarafından fethedilmesi, 1878'de İngiliz sömürgeciliğine devredilmesi ve sonrasındaki olgular, kavramlar, sosyolojik, psikolojik haller sömürge toplumların bütün özelliklerini taşımaktadır.

Şairliğinin ve yazarlığının yanı sıra aktif politik yaşamı da olan Yaşın, 1970-76 yıllarında Lefkoşa'dan bağımsız milletvekili seçilmiş biri. Muhalif partilerden CTP'nin de kurucularından. "Belgesel hatıralar" denebilecek kitabın, Hasan Nevzat Karagil isimli, Kıbrıs'ın Ovgoroz (şimdiki resmi adı Ergazi) köyünde doğan, milliyetçi bir figürün ismiyle bağlantılı kurgulanması ilginç... Kitabı okurken Karagil'in, resmi tarihin en şoven versiyonu (milliyetçi–turancı) ile ideolojik, siyasal ve pratik ilişkisinin bir izahı olmalı, diye düşündüm. Yaşın, kitabın kurgusunu şöyle açıklıyor:

"Ben Kıbrıs'ta, şimdi Güney'de olan Peristerona köyünde oturuyordum. O sıralarda çıkan çatışmalarda Rumlar kütüphanemdeki belgeleri yok ettiler. Nevzat'ın, çok renkli, ilginç bir yaşamı var. Kendisiyle karşılaştığımda bana kütüphanesini açtı, belgelerini inceleme olanağı sundu. Çalışırken gözüme bir sandık ilişti. Meğer Nevzat 1940'lardan beri ne yaptıysa bu sandığa doldurmuş. Benim hatıralarımın yanısıra, 1. cilde esas olan belgeler onlar..."

Kıbrıs içi aşk ve şiir dolu bir ada... Kıbrıs, doğusu ve batısı olmayan bir ülke... Kıbrıs, iyiliğin de kötülüğün de denizden geldiği bir ülke... Sömürgecilerin de denizden geldiği aşkın da denizden geldiği bir ülke... Kıbrıs, içi çatışmalar dolu bir adacık... Belki de denizin ahını almış bir ülkecik... Belki de suyun ahını almış bir ülkecik... Belki de komşu ahı almış bir ülkecik... Belki de aşkın ve barışın ahını almış bir adacık... Kıbrıslı şair Filiz Naldöven'in dizeleriyle söylersek "Yüzümü bildim bileli akşamüstüyüm" der gibi...

İmgesel bir özet yapacak olursak Kıbrıs tarihi, Kıbrıslı şair Fikret Demirağ'ın, "Asker oldu Aşk'ı yazan!" dizeleriyle özetlenebilir. Resmi tarihlerin "biz" ve "öteki" kavramlaştırmalarının, özellikle 1955'lerden sonra yoğunlaşan çatışmaların özetidir bu. *Nevzat ve Ben*, Kıbrıs tarihinin 1955'e kadar olan bölümünü ele alıyor. Kitabın sonunda, 6-7

Eylül 1955'te gizli devletle işbirliği yapan legal, yarı-legal örgütlerin gerçekleştirdiği "6-7 Eylül Olayları" ele alınıyor. Resmi tarihin hemen her zaman, "devletli basın" tarafından yeniden üretildiğinin örnekleri o zaman da yeterince mevcut. O dönem İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na getirilen Orgeneral Nurettin Akyoz'un "basını yürütme koşulları altında basından istediği, "6-7 Eylül olaylarının komünistler tarafından tahrik ve teşvik edildiğinin okuyuculara inandırıcı bir biçimde anlatılması" bunun bir küçük örneği. Aralarında Aziz Nesin, Kemal Tahir, Hasan İzzettin Dinamo, Asım Bezirci'nin de, bulunduğu 45 "fişli komünistin" bu olaylarla ilgili tutuklanması komedisinin traji–komik durumlar yaratmasını, tutuklananlardan Hulusi Özüdoğru şöyle açıklıyor:

"Sonradan 6-7 Eylül olaylarını 'tahrik ve teşvik' suçu ile yargılanmak için toplananlar arasına 'aylarca önce ölmüş olanların da isimlerinin konduğunu', bu ölü solcuların (!) evlerine gidilerek arandıklarını öğrenecektik" (Hulusi Özüdoğru'nun *6-7 Eylül Olayları* kitabından aktaran Özker Yaşın, *s. 836-837)*

Kitaptan, Kıbrıslırum arkadaşı ile birlikte TMT tarafından öldürülen AKEL üyesi Kıbrıslıtürk Derviş Ali Kavazoğlu ile Nazım Hikmet'in yazıştığını öğreniyoruz. Nazım Hikmet'in Kavazoğlu'na gönderdiği mektuplarının kopyalarının daha sonra MİT'in eline geçmesi ve 6-7 Eylül olaylarına ilişkin hazırlanan iddianamede "delil" olarak kullanılması önemli. O dönem yayımlanan *Son Posta*'da iddianamenin yer alması da sorunun bir başka ilginçliği.

Kıbrıslıtürk şair Mehmet Yaşın, "Yorgos Bu Tam Bir Rezalettir" şiirini şöyle bitirir:

Sana söylüyorum Yorgo bu Kıbrıs Meselesi tastamam bir rezalettir
– ve aslını istersen meselden de bunaldım artık–
Ben hiçbir neden olmadan uyuyabilmek istiyorum kendi evimde .
(...) (Sözverici Koltuğu)

Kıbrıs Meselesi'nin, siyasal, insanî özeti, "herkesin hiçbir neden olmadan kendi evinde uyuyabilmesi" cümlesine indirgenebilir...

Cümle hatıralara, ikinci üçüncü şahıslara duyurulur... ◆

"Türk basınının durumu tam bir komedi idi"

"Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türkler arasındaki, yıllardan beri süregelen dostluk ilişkileri, henüz bozulup zedelenmemişti. Milliyetçi Rumlar bu dostluğu bozmamak için gayret gösterirlerken, solcu Rumlar, tek partileri olan AKEL aracılığı ile, Kıbrıs'taki Türk Rum dostluğunu daha da güçlendirmeye çalışıyorlardı. EOKA'nın dağıttığı bildirilerde Kıbrıslı Türkleri tehdit eden tek bir sözcük yoktu. EOKA'nın tehditleri, İngilizlere ve kendi içlerinde İngiliz sömürgecileri ile işbirliği yapan vatan hainlerine (!) idi.

Oysa 1955 yılının yaz aylarında Türkiye basınının bütün derdi Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türkler arasında bir kavga çıkarmaktı!... Örneğin Nihat Pınarlı, *Hürriyet* Gazetesi'ne, Kıbrıslı Rumların Türklere saldırdığına dair bir asparagas haber göndermeye başlamıştı. Asparagas haberler diğer Türkiye gazetelerinde de yayınlanıyordu. Bu uyduruk haberlerde EOKA'nın Türkleri tehdit ettiğinden, Rumlarla Türklerin kavga ettiklerinden bahsediliyordu. Artık peşpeşe açtığı şubelerle Türkiye'nin her tarafına yayılmış bulunan Kıbrıs Türktür Cemiyeti de, 'Kıbrıs'ta bir katliam olacağını', 'Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türkleri kesmek için hazırlık yaptıklarını' etrafa yayıp duruyordu. Hatta bu katliam için bir de tarih uydurmuşlardı: 28 Ağustos 1955, Pazar günü.

Bu haberin, bu tarihin gerçeklerle hiçbir ilişkisi yoktu. 28 Ağustos Pazar günü Kıbrıs'ta Rum sendikaları Ledra Caddesi'ndeki bir barda toplanarak, Kıbrıs meselesinde nasıl bir tutum izleyeceklerini saptayacaklardı. Bu toplantının Kıbrıslı Türklerle hiçbir bağlantısı ve ilişkisi yoktu. Gel gör ki Türkiye basını, ön sayfalarda yayınladıkları büyük puntolu haberlerinde, '28 Ağustos'ta Kıbrıslı Türklere katliam yapılacağını' öylesine etrafa yayarak Türkiye halkını tahrik etmişlerdi ki, 17 Ağustos günü Türk Hava Yolları uçağı Lefkoşa havaalanına Türkiye'den birçok gazeteci ile fotomuhabirini getirdi. Bunlar katliamı izleyecek, görüntüleyecek ve gazetelerine bildireceklerdi. Türk basınının durumu tam bir komedi idi. Tabii sendikacıların toplantısında Türklere yönelik hiçbir olay olmadı. 28 Ağustos 1955 gününün tek olayı Karaolis adındaki bir EOKA'cının Mihail Bullis adındaki bir Rum polisini tabancayla vurup öldürmesi oldu. (...)

İzmir, Bornova'daki Kıbrıs Mitingi afişleri...

Yıllar sonra Yassıada Mahkemeleri sırasında, 6/7 Eylül Olayları Davası görülürken 28 Ağustos 1955'te Kıbrıslı Rumların katliam yapacakları haberinin yalan olduğunu, Kıbrıs Türktür Cemiyeti üyelerinden Aydın Konuralp: 'Bu haberi Türk halkını tahrik etmek için biz uydurup etrafa yaydık' cümlesi ile itiraf etmiştir. *(Nevzat ve Ben, s. 807-808)*"

Uzak bir ülkeyi uzaktan anlatmak

ALİ BİZDEN

Güncel olan "bugün"e dair olan giderek anılaşır, eskidikçe detaylarından arınır, otobiyografik anlatı kaldırımının küçük yuvarlak hatlı taşlarına dönüşür zamanla. Keskin köşelerinden arınan, yaşandığı günlerdeki doğallığın, zorunluluğunu geride bırakarak 'o günlere dair iki çift laf edilecekse, bunu kendinden hareketle yapma olanağını sağlayan malzeme, bir yanıyla mahremdir, öte yanıyla herkesin. Herkesin olmaya başlayan malzemenin, bir yanıyla mahremiyetin, "geçmiş okumaları"nın "malzeme"sine dönüşmesi onu belki de hiç olmadığı bir şeye dönüştürür. Herkes kendini, hatta geçmişini o satırlarda bulur. Halbuki herkesin olan bir geçmiş yoktur. Yoksa tam tersi mi?

Taner Baybars'ın *Uzak Ülke: Bir Kıbrıs Çocukluğu* adlı otobiyografik anlatısını okuyana değin, babamın cingözlükleri, bizim büyük ailenin gariplikleri addettiğim durumların o coğrafyaya ait, Kıbrıslıların gelenek külliyatının kırıntıları olduğunu, yazık ki görememişim. Mercimek çorbasına turunç sıkıp malzemeye yeni bir tad katma buluşunun patentini babamın sanıyordum. Arapça yayın yapan radyo kanallarını dinlemenin Tevfik'in 'tuhaflığı' olduğunu, ebeveynlerimden birinin ailesiyle ne zaman 'aramız bozulsa', diğerininkileri ziyaretlerimizin sıklaşmasını yine bizimkilerin geçimsizliğine bağlardım. Kıbrıs'ta yaşadığım günleri, çarşıyı, çarşıdaki detayları da mahremim sayıp kendime mal etmiştim. Nedense, o gelenek içinde yer alıyor oluşuma rağmen, pervasızca kendime mal ettiğim yaşantıların, aslında o kadar da bana ait olmadığını Taner Baybars'ın Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan *Uzak Ülke: Bir Kıbrıs Çocukluğu* adlı otobiyografik anlatısını okuduktan sonra bu denli açık itiraf edebildim kendime.

Baybars'ın 11 yaşına kadarki anılarını okuyucuyla paylaştığı metinde anlattığı Vavilya (Vasilya), Lapta ve Lefkoşa benim de benzer deneyimleri yaşadığım, aynı kokuları hafızama nakşettiğim, benzer oyunlar oynadığım mekânlar. Yarım asır arayla, benzer deneyimleri yaşadığım mekânların ortaklığı, itirafımı kolaylaştıran esas etmen sanırım.

Taner Baybars
Uzak Ülke: Bir Kıbrıs Çocukluğu
Çeviren: Bahar Öcal Düzgören
YKY, 1997, 257 s.

> Ulus Baker, Kıbrıs'ın bölünmüşlüğünü 'yüzeydeki çatlak' diye tariflediğinde, şöyle bir durmuştum. Yirmili yaşlarının sonunda ve daha erkenlerinde olan Kıbrıslılar için ortada çok derin bir kırık var: Yeşil Hat. Nasıl olur da benim için kırık olan, benden biraz daha eskiler için 'yüzeydeki çatlak' olabilir?

Yarım yüzyılda, Kıbrıs'ta çok şey değişti. Ama en az o kadar çok da değişmeyen şey var. Ulus Baker, Kıbrıs'ın bölünmüşlüğünü "yüzeydeki çatlak" diye tariflediğinde, şöyle bir durmuştum. Yirmili yaşlarının sonunda ve daha erkenlerinde olan Kıbrıslılar için ortada çok derin bir kırık var: Yeşil Hat. Nasıl olur da benim için kırık olan, benden biraz daha eskiler için "yüzeydeki çatlak" olabilir? diye sormuştum kendime. O insansızlaştırılan, insanlara değil de bir-iki insana ve imzalı metinlerle kurşun seslerine dayandırılan hâkim anlatıların yükünden kurtulmaya çabalayıp, resmi söylemin kuşatmasından sıyrıldıkça bu sorunun yanıtı da giderek netleşiyor.

Taner Baybars'la yarım yüzyıllık zaman farkımıza karşın, o uzak ülkede insana, sokağa, ev içlerine dair olanlarda büyük kırılmalar yok. Altüst oluşlar, yeni kurgular ve yeni şekiller var, su yüzünde bir görünüp bir kaybolan; hayal olmadığına pek az inanılan. Yarım yüzyıl önce henüz en başlarında olan, ufuktan çizgileri görünen çatlaklar biraz derinleşmiş o kadar. Çizgileri biraz derinleştirme uğruna, hafif çatlaklar yaratma uğruna, Kıbrıslıtürk ve Kıbrıslırumlar, sizin, benim gibi sıradan, basit insancıklar, nasıl ölüp öldürdüler? Toplumsal paranoyaları nasıl özümseyip, paranoyasız bir tariflerini yapamaz hale geldiler?

Her 21 Aralık "Mücadele ve Şehitler Haftası"nda, 'şiir' korolarında sahne alışımızı hatırlıyorum. Lanet okuyuşlarımızı... Kahroluşlarımızı... Barbarlık Müzesi ve toplumezarları ziyaretlerimizi. Milli günlerde ellerimizde bayraklar, flamalarla asker adımları atarak protokolü selamlayışlarımızı. Tümü, *düşman belletme törenleri*. En tantanalı, en şaşaalı milli günlerin ertesinde, küçük kızkardeşimin "Rum nasıldır? Bizim gibi değiller değil mi?" diye soruşunu. Rum televizyonunda görünen sunucu ve spikerlerin, bizi kandırmak için, bize benzeyen sahte Rumlardan seçildiklerini söyleyip, düşmana kanmamak dirayetini gösterdiği için kendini tebrik eden vurgu ve yüz ifadesini... TRT ve BRT'nin yayın açılışlarındaki marşlarda ayağa kalkmakla yükümlü olduğuma kendimi inandırdığım, bundan çocukca bir haz aldığım günleri, hallerimi; muharebe dönemimi.

Baybars, bir 19 Mayıs töreni ardından, "kan ve kelimelerle Rum karşıtı duyguların kızışması"nı müteakiben, köy okullarının arkasında buluştuklarını söyleyip, şöyle devam ediyor:

"Bütün oğlanlar okulun arkasında buluştuğumuzda, Özkul girişteki basamaklarda durup şöyle bir şeyler söyledi: 'Bugün Türk toprakları üstünde kardeşlerimizi öldürmüş olanlardan intikam almak zorundayız.' Biz onayımızı haykırdık. Sonra altı kişilik her grubun başında bir grupbaşı olmak üzere düzgün bir biçimde hizaya girdik ve öteki gruplarla teması şifreli ıslıklarla koruyarak tarlalara dağıldık.

Köyün güney eteklerinde, Rumların yaşadığı bölgeye doğru yollandık. Günün o

Kıbrıs'ta gündelik yaşama ilişkin eski bir fotoğraf.

saatinde büyükleri ya öğle yemeği ya öğle uykusu ya da başka bir şey için köyde bulunan pek çok çocuk tarlalarda olmalıydı. Her şey stratejimiz doğrultusunda gelişti. Lingiri oynayan bir grup Rum çocuğuna rastladık".

Sonrası, dirsek ve dizler üzerinde sürünerek, liderden gelen işaretle ayağa fırlayıp Rum çocukların üzerine doğru koşarken, "Samsun, Samsun, bütün Rumlar dışarı, dışarı!" diye bağırmalar, birkaçının pataklanması, birinin de "arkadaşlarını kurtarmak için geri dönerlerse gerçek bir harp yaparız" amacıyla esir alınması.

Büyükler olayı öğrenince gerçek bir harp çıkmaz ama Baybars babasından sıkı bir dayak yer. "Öteki çocukların da o anda bu biçimde cezalandırıldıklarını bir bilseydim! Babam dedi ki: Eğer şimdi cezalandırılmıyorlarsa, yarın cezalandırılacaklar." Eminim ki, Rum karşıtı duyguların kızışması hallerinin hemen ardından, Kıbrıs'ın çocukları Taner Baybars gibi cezalandırılmadı: "Eğer şimdi cezalandırılmıyorlarsa, yarın cezalandırılacaklar" demişti Taner Baybars'ın babası ve bugün, dünün yarını.

Bavul turizminin en debdebeli günlerinde, Adana'dan Lefkoşa'ya sık sık gelip bavullarını dolduran, aldıklarını Türkiye'de satarak geçimini sağlayanların uğrak yeri bir "cam eşya dükkanı"mız vardı Lefkoşa'nın göbeğinde, Arasta'da. Bavulcu bir aileyle, çok içli dışlıydık. Karakeçi sünnetimde kırvemdi, o kalın, kocaman, metal saatimi de sünnet hediyesi olarak o takmıştı. Sabahat Abla ve kızı Aysel, zaman zaman misafirimiz olur, gece yatıya kalırlardı. Aralarında bilmediğim, anlayamadığım bir dilde konuşuyorlardı. "Arapçadır" diye düşünürdüm. Zaten annemlerin de biz çocukların duyup anlamasını istemedikleri meseleleri Rumca konuşmalarına alışıktım. Yadırgamıyordum. Yıllar sonra öğrendim ki, bavul ticareti için Kıbrıs'a giden Türkiyelilerin büyük bölümü Türkiye Kürdü imiş; benim Arapça zannettiğim konuşmalar Kürtçe imiş ve Türkiye'de Kürtler var imiş.

O yıllarda, ilkokula gidiyorum. S harfini söyleyemiyorum, onun yerine bir üfürük sesi ve biraz tükürük... Aysel benden oldukça büyük, sanırım 20'li yaşlarında o günlerde. benim 's' özürümü keşfettikten sonra ikide bir karşıma dikilip, "Ali, hadi seni seviyorum desene" diye söylenir dururdu. Ben dalgaya malzeme olduğumu anlayana değin defalarca "seni seviyorum Aysel" deyip durdum, o karşımda kahkahadan kırıldı.

Aradan yıllar geçti, üniversite eğitimi için Türkiye'ye geldim. Uzun bir süre arkadaşlarım "tatil" sözcüğü başta olmak üzere birçok kelimeyi söyleyişime 'bayıldılar!' Ama neden bayılıyorlardı, çok hoşlarına gidiyordu ki? Meğerse Kıbrıslıtürkler 'a'yı uzatmadan, çabucak geçiştirerek söylüyormuş. Soru eki kullanmadan vurgularla anlatıyorlarmış meramlarını, soru sorduklarını. Bunu farkettiğimde, Aysel'e "seni seviyorum" derinişim gibi hissettim.

Sonra bir de baktım ki, yaşıtım, kuşakdaşım Kıbrıslıtürkler de artık kendi konuşmalarıyla dalga geçip, abartılı vurgular ve bugünün Kıbrısının gündelik hayatında neredeyse unutulmaya yüz tutmuş kelimeleri cımbızla seçmeleriyle tıpkı Aysel ablanın her "seni seviyorum" deyişimde karşımda kahkaha atışı gibi, kendi kendileriyle alay ediyorlar. İstanbul aksanı, genellikle de çok kötü taklitleri yaygınlaşır oldu, Kıbrıs'ın kuzey yarısında. Türkiye'den göç edenlerin iki ve üçüncü kuşaklarında daha belirgin olan bir başka aksan daha var. Aksanlar, vurgular çok şey söylüyor kimliğe dair...

1930'lu ve 40'lı yıllarda kültürel malzemenin Türkiye'den aktığını anlatan Baybars, halkın Türkiye'den Kıbrıs'a giden amatör Kıbrıslıtürklerden oluşan oyunlarda sahne önünde başka, sahne gerisinde ise başka bir Türkçe ile konuştuğunu anlatıyor. Anne ve babasının arkadaşlarını gülüp eğlendirmek için İstanbul aksanıyla konuştuğunu hatırlıyor. Kültürel malzeme büyük oranda yine Türkiye'den akıyor ama Kıbrıslıtürkler artık anne-baba ve arkadaşlarını güldürüp eğlendirmek için İstanbul aksanıyla değil kendi aksanlarıyla konuşuyorlar. Bu iki uç arasında büyük bir kültürel ve siyasi gerilim yaşanıyor: Biri Türkiye ile entegrasyona, diğeri etnosentrizme çekiştirip duran iki uç. Yoksa benim iyimser bir yanılsamam mı, kendi kendimi yanıltmam mı ortada hâlâ iki uç olduğunu söylemek? Yoksa Arif Hasan Tahsin, "Biz Kıbrıslıtürkler Kıbrıs davasını kaybettik. Türkiye'nin iç işlerimize müdahalesini içimize sindirip tepki vermediğimiz gün kaybettik" derken haklı mı? Bir daha kazanmayı denemeyecek kadar kabullendim mi yenilgiyi, bu yüzden mi hâlâ iki uçtan sözedip duruyorum? Sözetmekten öteye gitmek mümkün mü? Kimin payına ne düşüyor, ötesi için?

Yaz kış, hiç farketmezdi. Akşamları bir duble rakısını dolduran babam, televizyonun karşısına geçer, haber izler, maskaralıklarımızla eğlenir; kızkardeşimle ben de mezelerinden tırtıklamak için fırsat kollardık. Bu fırsatı en çok, babam kendi çaktığı raflarda duran kitaplardan birine daldığı zaman bulurduk. Bir gün çok şaşırmıştım: Ba-

Kim Korkar Bilgisayardan?

Türkiye'nin en popüler bilgisayar kitaplarından oluşan 'Kim Korkar...' serisi, herkesin hızla, kendi kendine, eğlenerek bilgisayar öğrenebilmesi için hazırlandı. Kim korkar bilgisayar kitaplarından?

Kim Korkar Hain Bilgisayardan?
Kim Korkar Windows 95'ten?
MS-DOS Sizden Korksun!
Photoshop
Internet Sizden Korksun!
Visual Basic
Kim Korkar Network'ten?
Kim Korkar Internet'ten?
Kim Korkar Windows'dan?
A'dan Z'ye C Kılavuzu
Word
Access
Kim Korkar Unix'ten?
AutoCAD
Kim Korkar Excel'den?
İleri Excel
Intel işlemcileri Mimarisi
CorelDraw 7.0

Pusula

YAYINCILIK ve İLETİŞİM LTD.

İstiklal Caddesi Büyükparmakkapı Sk.
Özgayret Apt. No:1/2 Beyoğlu/İstanbul
Tel-Faks: (212) 252 42 80
e-posta: pusula@doruk.net.tr

bamın elinde *Kur'an* vardı, önünde de rakısı. "Bu başka, o başka" demişti.

İlkokulda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersini, okul müdürümüz İbrahim Bey veriyordu. Dönem başında iki üç dua ezberler, daha sonra ise bahçe işlerine yoğunlaşırdık. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi saatlerinde yıl boyunca ağaç diker, sular, yabani otları söküp, okulun arka kısmındaki marul, lahana, taze soğan ve maydanoz yetiştirdiğimiz bahçede zaman geçirirdik. Ortaokul ve lisede, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerini Türkiye'den gelen öğretmenler veriyordu. Kürsü üzerindeki öğretmen masasına çıkıp namaz provası yapmaktan sıyırtmak için neler çektiğimizi hatırlıyorum; bahçeyi tercih ederdik.

Baybars, *Uzak Ülke: Bir Kıbrıs Çocukluğu*'nda, açık sarı renkteki konyağın babasının iştahını açtığını, "Siz niye Kostari ya da Kara Kosta gibi şarap içmiyorsunuz?" diye sorduğunda ne gibi bir tepkiyle karşılaştığını şöyle anlatıyor:

"Babam beni dizlerinin üstüne oturttu ve bana bir yudum konyak verdi, içim ısındı. Biliyor musun, dedi, Türkler Müslümandır. İslâmda şarap haramdır. Şaşkınlığım arttı. Haram; rüşvetlerle, dayımlara gönderilen hasır sepetlerle ilgili bir sözcüktü. Haram; bir besi horozuydu, peynirlerdi. Evet canım, dedi annem. Kelime yasak anlamına geliyordu. Şarap niye yasak? Çünkü Muhammed öyle demiş, Maarif Müdürlüğü'nden gelen beyefendi böyle dedi".

Şarap haram, gerisinde bir sıkıntı yok; Muhammed öyle diyo! Baybars, çocuk aklıyla, sürekli şarap içen bir yakınlarının "huyu"nu ise şöyle çözmüş: O, Karpaz'da, Rumların yoğun olduğu bir bölgede yaşıyor, ondandır.

Türkiye'ye geldikten sonra, Kıbrıslıtürkler hakkındaki temel klişelerden birinin "din inancı zayıf"lık olduğunu öğrendim. Kıbrıs'ta, Türkiye'deki yaygın kalıptan oldukça farklı bir inanç sistemi var. Üzerine yazılıp çiziliyor. Tüm bunlardan bağımsız, Kıbrıs'ın kuzey yarısında bu dünyayla ötesini ayırma konusundaki yaygın tavır, birinciden yana oldukça ağır basıyor sanırım. Ada'nın güney yarısında dinin, fanatizmler arasında en zayıf konumda olmasını anlamaya çalışmak, başlı başına bir iş.

Yaz: Cehennem sıcağı. Alından süzülen, boğaz kıvrımlarında toz toprağa ev sahipliği yapan ve azar işitmeme neden olan ter boncukları. Taviz verilmeyen öğle uykuları. Portakal ve limon bahçelerinin, fıstık tarlalarının kuyulardan çekilen buz gibi suyla sulanmasına, akar suda ayak çırpılarak yapılan hin, çocuk katkılar. Cırlavık (ağustos böceği) avları. Yakalanan cırlavıkların kibrit kutularına tutsak edilip, cırlasınlar diye her sustuklarında kutu sallanarak harekete geçirilmeleri, derin haz ve birkaç kez ardarda sallayıp da cırtlatılamayınca, "tamam çatladı" deyişler. Yine zeytinliklere doğru yalınayak koşup, birkaç yeni kurbanı esir almak için çıt çıkarmadan ağaç gövdelerine gözlerimizi dikişimiz; büyük kuzenim Cemil'in cırlavıkları ürkütmemek için nefeslerimizi tutmamızı öğütleyen fısıltısı... Kıbrıs'ta bir çocuğun yaz imgeleri. Cırlavıklar yarım asır önce Baybars'ın, yarım asır sonra ise bizlerin kibrit kutularında.

20 yaşında Kıbrıs'ı terk ederek İngiltere'ye yerleşen, şimdilerde ise Fransa'da yaşamını sürdüren Taner Baybars, ilk ayrılışından sonra bir daha adaya dönmedi. Türkçe tek bir kitap yazdı: 1954 yılında yayımlanan *Mendilin Ucundakiler*. Yapı Kredi Yayınlarından, İngilizce yayımlanan *Uzak Ülke: Bir Kıbrıs Çocukluğu*'nun çevirisi ve bir de seçme şiirleri yayımlandı.

Baybars, *Uzak Ülke*'de şöyle diyor: "Adanın şaşaası, zenginliği ve önemi bana hiç aşikâr değildi, ta ki köklerimi zedeleyerek ondan kaçana kadar. Şimdi oraya gitsem bir turist gibi davranır, tarihi yerleri ziyaret eder, bir seyahat kitabından onlar hakkında bilgi edinir, fotoğraflar çekerdim".

İçindeyken, küçüklüğü, kapalılığı, rutinliğiyle yaratıcı sıçrayışlara vurduğu ket, Kıbrıs'ın ancak uzaktan anlatılabilmesine neden oluyor galiba. Tıpkı kibrit kutularındaki cırlavıklar gibi: Kibrit kutusunda/Kıbrıs'ta, ya çatlayana kadar bağırılır ya da yeni kurbanını esir alınak amacıyla çıt çıkarmadan hayata gözlerini dikip, ürkütmemek gailesiyle nefeslerini tutan.lara yakalanmamak için cırlavıklıktan vazgeçilir: Vazgeçenler Kıbrıs'ta, vazgeçmeyenler uzaklarda mı?

Peki ya ikisi dışında, ikisi ötesinde bir tercih mümkün mü? Mümkün mü, Taner Baybars? ◆

Tek başına geçmelisin kendi çölünü...

TAMER ÖNCÜL

Her şiir şairinin dünya görüşünü, poetikasını kültürel birikim ve duyarlılığını, beğenilerini, düşlerini, tarih ve insan karşısındaki duruşunu, aşklarını, umut ve umutsuzluklarını taşır hücrelerinde; onun yaşamının şiir aynasından yansıyan kurgulanmış görüntüleridir bir bakıma... Bir başka deyişle, şairin şiir aynasına çarpıp görünmezliğini bilinmezliğini yitiren, kendine büyülü bir vücut bulan iç dünyasıdır şiirler...

Bu iç dünyayı iyi tanımak için gönüllü bir seyyah olması gerekir okuyucunun... Her şiiri bu iç dünyanın bir sokağı olarak kabul edersek, bütün bu sokakları teker teker dolaşmanın zorluğunu daha iyi kavrayabiliriz.

Sözün büyülü gücü dillendirir yüreğin sesini... Ama, *yüreğin sesini sözcüklerden dinlemek/ bir kilime tersinden bakmak gibidir.* Kilimin yüzündeki gerçek dokuyu görebilmek için, o zorlu uğraşı göze almak gerekir...

Bilirsin, akanı birikeni anlayabilmek için
bir su; kaynağından başlayarak izlenmelidir

Bu, tüm şairler için olduğu gibi, Fikret Demirağ için de geçerlidir kuşkusuz... Fikret Demirağ şiirini anlayabilmek, irdeleyebilmek için "kaynak"a yönelmek gerekir. Yani şairin dünya görüşünü, kültürel duyarlılığını, beğenilerini, düşlerini, poetik duruşunu (ya da tavrını) ve tüm bunların oluşma sürecini (tam da bunun için "Ömrüm Karmaşık Hüzünler Özeti" başlıklı şiirden başlamak gerekir kitabı okumaya) anlamaya çalışmak gerekir.

1960 yılında yayımlanan *Tutku* ile başlayan ve bugüne dek on dokuz şiir kitabıyla belgelenen bu uzun serüveni anlamaya çalışmak özel bir uğraşı gerektirir kuşkusuz. Bu yazının konusu, bu serüvenin tümünü içermese de, onun özünü sergileyen son kitaplarından biri olduğu için, aynı işlevi büyük oranda görür düşüncesindeyim.

Şiirin Vaktine Mezmur, söylemiyle, biçemiyle hatta (dar anlamda) temasıyla, dört ciltlik *Acılı Bir Yurt İçin* dizisiyle örtüşen; adeta dizinin bütünleyicisi (ya da son bölümü) diyebileceğimiz bir kitap.

Yoğun imgelemler, çağrışımlar, göndermeler, metaforlarla bezenmiş, sürekli sorgulayan, yaşamın ve ozanın yaşadığı yılların dökümünü yapan, ödenen bedelleri, çekilen acıları, umudu ve umutsuzluğu evrensel boyutlarda irdeleyen bir kitap *Şiirin Vaktine Mezmur*...

Fikret Demirağ
Şiirin Vaktine Mezmur
Işık Yayınevi, Lefkoşa, 1996, 106 s.

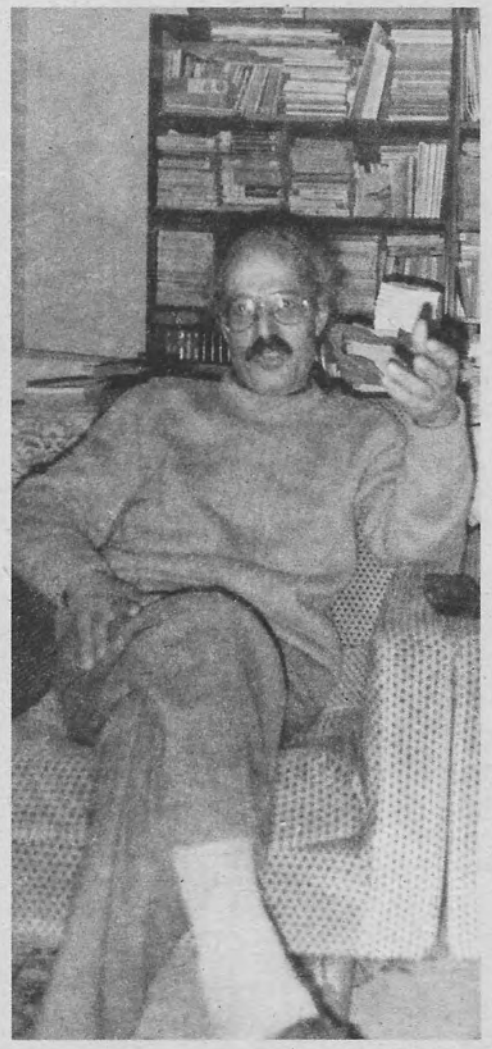

Fikret Demirağ

Şairin tüm bunlarla yoğurduğu dünya görüşünden yansıyan yaşam felsefesinin (*Herkes hem tek başına geçmelidir kendi çölünü/ hem de herkesle birlikte sayısız çölü!* (bunu öğrendim) 'kutsal metin söylemiyle aktarılması (bundan önceki dört ciltlik *Acılı Bir Yurt İçin* dizisinde olduğu gibi) bir çelişki gibi görünse de bilinçli bir seçimin sonucu olduğunu hissettiriyor bize... Kutsal metinlerin (ya da kitapların) ve şiirin gökten indiği (vahiy ya da ilham yoluyla) inancının dayanıksızlığını sergilemeyi hedefler şair bu söylemle... Öte yandan işlevsel benzeşimlerini ve örtüşmelerini kullanır... (*Boşluklar için mi yoğunluklar için midir/ 'Peygamber sesli' şiir?*) Her ikisi –kutsal metinler ve şiir– de hayatın öğretileri ışığında yaratılır; yaşamın aynasıdırlar bir bakıma... Üstelik insanlara yeni bir hayat öneren, bu 'yeni hayat'ın ipuçlarını vermeye çalışan bir işlev de üstlenirler...

Kırlardan duru bir gökyüzü akarak
üstümüzden kirlenerek geçerken
artık temiz bir sayfa istiyorum
yeni bir hayat için- beyaz bir sayfa.

Ve 'kutsal kitaplar', bu 'yeni hayat'ı kurmada inananlarına nasıl bazı 'sorumluluklar' yüklüyorsa, şiirin de okuyucusuna bazı sorumluluklar yüklediğini hatırlatır Fikret Demirağ...

Sözüm sanadır: yürek yüreğe bakmalıdır
iki açık pencere gibi-
Şiirim sana: Boş bir kağıtsa gördüğün,
boşluğu kendinde ara.
İçindeki derin kuyudan çek çıkar kendini,
karşında ilk olarak kendini göreceksin,
kendinde çarmıhtaki sevgiyi.

Kitap boyunca işlenen tema tam da budur aslında: İnsanın (şairin) 'geçici' olduğu, ama hayatın ve üretilenin (şiirin) 'kalıcı' olduğu, ve (bir kültür olarak) birikerek 'yeni hayat'ı kurduğu...

Can otun kurur bir gün, toprak kabul eder
seni,
toprağında biten otlar
yeni bir Hayat'ın fısıltısıdır.

İşte tam da bu noktada açıkça sergilenir şairin 'yaşam felsefesi' ve aydın tavrı... Bu çabayı boğmak isteyen '*kara gericilik*'e ve ona çanak tutan, ömrünü sızlanmakla geçiren aymazlığa isyan eder...

Üstümüze üstümüze gelen tuzruhu dalgalar
dinle ne der:
–umut kes, teslim ol, eri ve rahatla!
Kolay kolay çığlık atmam, ama bir gün
atarsam

bütün rahatlık ağaçlarından yapraklar
dökülecek!
ve kim derse: Ağla bana ziyan oldum!
O, karabencilin biridir ağlasın kendine!

Bu yaşam felsefesi, şairin poetikasını da biçimlendirir doğal olarak... "Şiirlerden sorun beni" deyişi bundandır. Şiir yaşamın tohumudur; şair ise yaşamın öğrencisi, Fikret Demirağ için; ve *Hayattır En Büyük Öğretmen"... "Söze yüreğin sesi, Hayat'ın ışığıyla başlar(ım)* ozan ve sürdürür...

Dinleyin!
Hayatın traktörüyle sürüyoruz
yol kıyılarını, çalılık ve kayalıkları,
ve tohumluyoruz
inatçı sözleriyle şiirin... (s. 9)

Şiir bir fısıltı gibi (sessizce) gelir,
tohumu hayatın tufanında(n)dır; (s. 40).

Şair bu tohumu çimlendirerek yaşama ve insanlığa olan 'borcu'nu ödemelidir...

–Ey ozan, sana bir ders olsun bu;
büyük Hayat (ki herşeyin anasıdır)
senden, aldığını geri vermeni bekler
tıpkı sana verdiği gibi zaman– (s. 30).

Kitabın birçok yerinde görülebileceği gibi bu dört dizede de şairin (sanatçının) aydın tavrını, sorumluluğunu sorgular Fikret Demirağ. Ozanların (ve sanatçının) bedel ödeyip ödemediği; Hayat'a ve insanlık tarihine karşı duruşunu sorgular...

Kimler hazır içmeye Acı'nın ve Ölüm'ün
içkisinden,
kimler kendi kendinin tuzu olmaya? (s. 11)

Kaçımız sevgiyle eğilip
payımıza düşeni almaya geldik
ve bir şeyler katabildik Hayat'a? (s. 23)

Bir şarkı yeşert ki beğensin yaşam
zaman hoşnut kalsın yaşadığından–
bir şarkı üret ki Zaman'ın sana
sunduğu iki dolgun, anaç tohumdan,
ödemiş olasın son kuruşuna kadar
bu dünyada kırk altı güz yaşadığını;
çünkü ozanlık bir yürek ayeti gibi
yeşerdiğin topraktan buğulanarak
bir vahiy gibi sunuldu sana–
Öde bunu, zamanıdır ey ozan,
sana verilen yürekle öde kendini–
Ozanlığın sınanacak her zaman (s. 30).

Kısacası, 'Yaşam'ın ("Yıldızlar, aşklar, ekmekler ve şarkılar/ çığlıklar ve fısıltılar, gürzler ve kuştüyleri"nin) sesi olmalıdır şair... Şiiri "ezilmiş yasemin koksa da"...

sesimde bir toprağın kanaması var;
bu yüzden ezilmiş yasemin kokar şiirim (s. 40).

"Yaşamın sesi" bazen felsefik bir söylemle (*Bir 'dalga' kırılıp kumlara yayıldığında ve yerini bir/ dalga aldığında 'bir başka dalga' sanırız onu s. 44*); bazen bir tekerleme ya da mani söylemiyle (*Şiir attım denize, Hayat denen denize/ yüreğimin enkazı gidiyor yüze yüze... s. 13*); bazen gündelik dile yerleşmiş söylemlerle (*Bizi şarkısız bırakan yetişmesin yennara s. 35; Ölmüşlerin canı için bir yaz yolcusuna tutulan s. 45*); bazen destansı bir söylemle (Ömrüm Karmaşık Hüzünler Özeti başlıklı şiirde görüldüğü gibi); bazen mitolojik bir söylemle (*bazen de Pan'ın soluğunun gezindiği dağlarda/ başının üstünde Orion takımyıldızı s. 46*); çoğu zaman derin bir ironiyle (*Bir statü simgesi olarak çanak antenler/ toplamıyor şiirimin ses dalgalarını s. 49*) ve "kutsal metin" söylemine yeni bir can katan o güçlü lirizmle duyurur kendini, Fikret Demirağ şiirinde...

Şiiri önemsemeyenler, "şiirsizler, şiir hırsızları, şiir katilleri vs." *(s. 50)* "beyni esnafça kurnazlıklara örgütlenmiş olanlar", şiirin kendisine (yaşamın sesine) değer vermezler; oysa, Fikret Demirağ yaşamla eş tutar şiiri... Şiir bittiğinde yaşam da biter: *Bir ishak kuşuyum ben;/ ötecek şarkım kalmadığı zaman öleceğim (s. 68)*; yaşam bittiğinde de şiir...

Şiir içimin karanlığında
parlayan bir ateş böceğidir
Ölümün duvarına asılınca resmim
sönecek bir ateşböceği (s. 71)

Daha da ötesi, şairin kimliğini belirleyenin her şeyden önce şiiri olduğunu (çünkü temelde şiire yansıyandır şairin kimliği) savunur Demirağ...

ölünce otopsimde
'şiir' çıkacak sebep
Kimlik belirlenmesinde
dişe dokunur tek ipucu
cesedime karışmış bir 'şiir' olabilir (s. 72).

Fikret Demirağ'ın poetik yaklaşımını en ince ayrıntılarına kadar algılayabiliriz bu kitapta... Yüksek sesli, bağıran bir şiir değildir seçimi... *Usul usul söylerim/ bir acıyı fısıldarım ben...* Metaforlarla bezenmiş, imgesel yoğunluğa, simgesel anlatıma karşın yalın bir söylemi yeğler... *Duru dere sularının dibinde/ ışıldayan çakıllar gibi/ görünsün isterim/ neler barındırdığı şiirimin (s. 71).* Tamlamalar (her zaman olduğu gibi) yoğun bir yer kaplar şiirinde... Anlatımcı, konuşkan bir şiirdir bu... Bu yüzden yer yer tekrarları taşır bağrında; kimi imgelerin-simgelerin eskitilmesine yol açsa da, yüklendikleri farklı anlam ve çağrışımlarla yenilerler kendilerini... Yüzeysel bir okumada rahatsız edici olabilen bu durum, derinlemesine bir okumayla yeni tadlara ulaştırır okuyucuyu... Daha önce de vurgulamıştım tüm yalınlığına karşın okuyucuyu zora koşan bir şiirdir bu... Bu 'zora koşma' yukarda sözünü ettiğimiz 'özel bir uğraş gereksinimi'ni de daha iyi açıklar.

Şiirin Vaktine Mezmur, şiir üzerine çok şey anlatır; ama, sonuçta neyin (hangisinin) şiir olduğunu zaman belirleyecektir diyerek; her şeyin bilicisi zaman'a bırakır son kararı...

Ama 'bulunan'a kim/ler koyacak
'şiir' tanısını?
Evvel ahir her şeyin bilicisi Zaman'dır,
yanılmaz, bilge zaman,
kalp olanı bağışlamayan,
yerlere çalan zaman (s. 72).

"Boş bir umudun peşinde koşmak yerine, umudu yaratacak karamsarlığı yeğlerim..." diyen Demirağ bu kitabıyla "Son imdat mesajlarını gönderiyor(um)" *(s. 77)* insanlığa... (Ama o hâlâ mesajlarını göndermeyi sürdürüyor.) Şiir ve insanlık "gönül kırıklığından" ölmeye mahkum görünüyor... Bu durumdan kurtuluş yalnızca O'nun (insanın) kendi elindedir... *İstemezse, O'nu artık hiçbir şey kurtaramaz;/ bir umut rengi bir sevgirengi sese,/ meryemanakuşağının altından geçmeye/ gereksiniyor O! (s. 81)*... "...Ve Bir Şiir Gemisi Batarken" başlıklı bu şiirden de görüleceği gibi Demirağ şiirinin öznesiyle nesnesi içiçedir, tektir... Bir diğer deyişle yaşamı kuran, yaşayan, tüketen ve yıkan insandır, şiirinin öznesi de nesnesi de... *Tarihi, anne-toprağı* ve nihayet kendi kendini *satan insan*; "Kinlerin, ölümlerin, talanların tarihini yaşayan"; "hurmaları, yaseminleri söktürüp betonlara yer açan" insan...

Şiirin ölümüyle insanın, insanlığın ölümü birdir ozan için... Her yerine hüzün bulaşmış o mistik umutsuzluğa karşı haykırmayı (*voltajı düşük* de olsa...) sürdürüyor; duyurmak için sesini (belki de sağır kulaklara)...

'şiir' şimdi ufkun arkasına çekildi
(şimdilik arkasında)
ama ölmedi. ◆

Eleştirinin sivil hali

YÜCEL KAYIRAN

İkinci Yeni ile ilgili tartışmalarda Muzaffer İlhan Erdost, genellikle sade bir isim sahibi olarak anılagelmiştir: Boy boyladı, soy soyladı, o anda oradan geçmekte olan Dede Korkut çağırıldı, bir isim rica edildi, o da "İkinci Yeni" olsun dedi ve gitti... gibi. Gerek İkinci Yeni şairleri gerekse İkinci Yeni üzerine tartışan diğer şair ve yazarlar, Muzaffer İlhan Erdost'u İkinci Yeni şiirinden (en azından 80'li yıllara kadar) uzaklaştırmak, uzakta tutmak istemiş, istermiş gibi bir tutum içinde olmuşlardır. Veya İkinci Yeni şiiri ile ilgili tartışmalarda böyle bir imgenin ağırlığı sözkonusudur. Bu imgenin oluşumunda sanırım Erdost'un İkinci Yeni ile ilgili yazılarını şimdiye kadar kitaplaştırmamış olmasının da bir rolü var. Bu yazılar şimdi kitaplaştı. Kitap Erdost'un *Pazar Postası*'nda yayımladığı İkinci Yeni ile ilgili yazıların bütününü değil, söz konusu bütünden yapılmış bir seçmeyi içeriyor. Erdost'un bu yazıları, hem genel olarak şiir hem Cumhuriyet dönemi Türk şiiri hem de İkinci Yeni şiiri üzerine yazılmış yazılar olarak da okunabilir. Ancak bu yazının okuma nedeni İkinci Yeni...

İkinci Yeni Yazıları iki bölümden oluşuyor: *Önce* adını taşıyan ilk bölümdeki toplam 15 yazı; 1956 (10 yazı), 1957 (4 yazı), 1958 (1 yazı) yıllarında yazılmış. *Sonra* adını taşıyan ikinci bölüm ise, biri (1977) hariç, 1980'den sonra çeşitli vesilelerle (soruşturma, söyleşi) yazılmış yazılardan oluşmaktadır. Yani *Önce* ile *Sonra* arasında yirmi yıllık bir suskunluk dönemi var. Bu tarihler dikkate alınırsa, Muzaffer İlhan Erdost'un İkinci Yeni şiiri üzerine ilk yazılarını, bu şiir daha yeni yeni yayınlanırken, henüz kitaplaşma aşamasına gelmeden, kitap bütünlüğünde ortaya çıkmadan yazmış olduğu görülür. Bu, sadece İkinci Yeni şiiri bağlamında değil, aynı zamanda modern Türk şiiri açısından da önemli bir tutum ve tekil bir örnektir. Modern Türk şiirinin hiçbir döneminde yazılan hiçbir şiir, sezgileri güçlü, bakışı keskin, polemikten çok düşünce üreten bir eleştirmene sahip olmamıştır. Muzaffer İlhan Erdost, daha 1956'daki yazılarıyla, İkinci Yeni adını verdiği şiirin düşünürü konumundadır. Bu konum, Ece Ayhan'ın İkinci Yeni şiiri için yaptığı tanımlamayla ifade edilirse, sivillikle ıralanan bir konumdur. Bu sivilliğin ilklik gibi bir niteliği de vardır. Erdost modern Türk şiirinin ilk sivil eleştirmenidir.

Muzaffer İlhan Erdost
İkinci Yeni Yazıları
Onur Yayınları, 1997, 122 s.

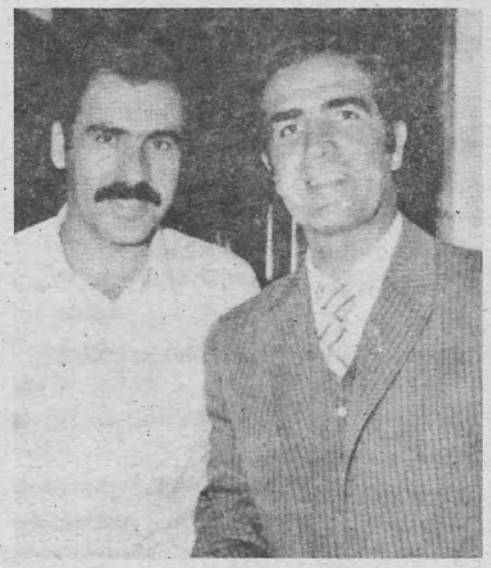

Muzaffer Erdost, kardeşi İlhan Erdost ile birlikte...

> Yeni şiirin evreni Erdost'a göre, gerçeklikle, doğayla, orada olup bitenle bakışımlı bir evren değil; ancak düşüncede kurulan, düzeni düşüncelerle kurulan bir evrendir. Önceki şiir, yaşantıları anlatıp, okurun yaşantısına işaret ederken; yeni şiir, yaşantıyı yeniden kurmakta ve okurun içinde karmaşık halde bulunan duyguları örgütlemektedir.

Yüzyılın başından beri, Türk şiirinin eleştirmenleri, genellikle egemen kesimlerin içinden gelmiş, dolayısıyla bu kesimlerin değer yargıları ile eleştirel tutumları arasında bir bakışımlılık ilişkisi varlığını hep hissettirmiştir. Farklı kesimlerden gelenler ise, söz konusu olan egemen kesimin ideolojisine ait anlayış ve tutumlara eklemlenmişlerdir. İşte, bu yapıların, yani hem egemen kesimlerin hem de egemen eleştiri tutumlarının dışından gelmesi ve dışında yer alması bakımından, Erdost ilk sivil eleştirmendir, diyorum. Bir alıntı: "Cemal'in şiirlerini belki biz herkesten önce sezdik... (...) *Pazar Postası*'ndaki yazılarından dolayı Ataç bana kızgın... Sinirli. Son konuşmamızın son cümlesi Ataç'ındır. Hiç yeri yokken, 'Cemal Süreya'mıdır nedir (...) bir şair çıkardınız başımıza' diye ağza alınmayacak sözler etmişti... Cemal Süreya'nın şiiri ve Ataç'ın küfürü... Elbette Cemal'in şiirini seçiyorduk..." *(s. 70)*.

Ataç'ı kızdıran bu yazılar nasıl bir içeriğe sahiptir? Çoğu, hemen hemen 24 yaşındaki Erdost tarafından yazılan bu yazılardaki şiire bakışın özelliği nedir? İkinci Yeni adını verdiği şiirin doğası hakkında ne düşünmektedir Erdost?

Erdost'un, İkinci Yeni şiirine yaklaşımındaki temel özelliği, bu şiiri irdelerken, bu şiirin kendisinden, bu şiiri kendisi yapan ve diğer şiirlerden ayıran özellikler üzerinde düşünerek hareket etmesidir, denilebilir. Ona göre, İkinci Yeni şiirini önceki şiirden ayıran temel farklardan biri, bu şairlerin şiiri başka çeşit düşünmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Erdost'un burada, "şiiri başka çeşit düşünüyorlar" derken kastettiği, bu şairlerin şiirin tinsel evrenini öncekilerden farklı tarzda kurma özellikleridir. İkinci Yeni öncesi şairlerin şiiri, "doğayı olduğu gibi anlatma özelliği" üzerine kurulu bir şiirdir. Önceki şairler, şiirin tinsel evrenini, doğada varolanı, bireyin yaşantılarını gerçeklikteki gibi kurarken; yeni şairler (Cemal Süreya, İlhan Berk, Turgut Uyar, Ece Ayhan, Tevfik Akdağ, Edip Cansever, Sezai Karakoç, Ülkü Tamer, Alim Atay) doğayı yeniden oluşturmaya dayalı yeni bir şiir evreni kurmaktadırlar. Bu evren, Erdost'a göre, gerçeklikle, doğayla, orada olup biten ile bakışımlı bir evren değil; ancak dü-

Asım Bezirci

şüncede kurulan, düzeni düşüncelerle kurulan bir evrendir *(s. 21)*. Önceki şiir, yaşantıları anlatıp, okurun yaşantısına işaret ederken; yeni şiir, yaşantıyı yeniden kurmakta ve okurun içinde karmaşık halde bulunan duyguları örgütlemektedir.

Burada araya girerek, Erdost'un İkinci Yeni şiiri için ileri sürdüğü özelliğin, İkinci Yeni şiirinden önce, 1942'de yayımlanan Asaf Halet Çelebi'nin *He* adlı yapıtındaki şiirlerle ortaya çıktığını belirtmek isterim. Bu fark edilmeyişin sorumlusu elbette yirmi dört yaşındaki Erdost değil; kanımca Erdost öncesinde sivil bir eleştirmenin bulunmamasıdır. Eğer Çelebi'nin şiiri, o zaman "görülmüş" olsaydı, ne olurdu bilinmez. Ancak, Erdost'un yirmi dört yaşında tanımladığı bu özellik bakımından Çelebi'nin şiiri, İkinci Yeni şiirinin öncelidir, diye düşünüyorum.

Erdost'a göre, İkinci Yeni şiirinin bir diğer özelliği ise, bu şiirin mısra yapısında görülür. Ona göre, İkinci Yeni öncesi şiir, yani "Orhan Veli üçlüsünün" yazdığı şiir, şiirin biçiminde yapılan bir yenilikle ıralanan bir şiirdir. Divan ve Halk şiirinin kalıplaşmış biçim anlayışının kırılması ve serbest şiire varılması, Erdost'a göre başdöndürücü bir yeniliktir. Ancak bu yeniliğin özelliği, başlangıç noktasındadır, yani bilinmesinde, keşfedilmesindedir. Çünkü bu yenilik şiirin özünde bir yenilik değil, biçiminde bir yeniliktir. Gerçi bu şiirin konu ve özünde de bir değişiklik görülür. Ancak bu değişim, şiirin biçimine bağlı olarak, biçimin yeniliğinden gelen bir değişimdir. Yoksa bu şiir de hikâye anlatan bir şiirdir. Dolayısıyla, şiirin anlatacağı hikâye yakalandığında, o hikâyeyi içerecek şiirin yapısı da yarı yarıya belirmektedir. Yani Erdost'a göre, İkinci Yeni öncesi şiirin kolay bir ustalığı vardır. Biçimsel bir yenilikle ıralanan İkinci Yeni öncesi bu şiirde konu, hikâye şiirin temel yapısını oluşturmakta, şair tümeli keşfettiğinde, bir tür tümdengelimli bir yöntemle şiiri yazmaktadır.

İşte Erdost'a göre, İkinci Yeni şiirinin içerdiği ikinci yenilik, bu tümel yapıyı kırmasından kaynaklanır. İkinci Yeni şiiri, yirmi dört yaşındaki Erdost'a göre, tümel hareket noktasını oluşturan konudan, hikâyeden değil; tekil olandan, yani mısradan hareket ederek, şiiri mısra mısra düşünerek kuran bir şiirdir. "İlkin mısradan işe başlamak, mısraları ayrı ayrı bulmaktır ki, bu, mısraları bağımsızlığa götürür", "Bir mısranın kapsayacağı (içine alacağı) düşünceler, üstündeki mısralarla bağlar kuruyorsa da, bunların bütünü bir olayı belirli bir düzeyde anlatmıyorlar" *(s. 39)*. "Mısralar arasında bir bağıntı varsa da, bu bağıntı bir yaşantının, bir düşüncenin aynı parçaları olmasından değil"dir *(s. 40)*. Yani Erdost'a göre, İkinci Yeni şiiri şiirin konu ve özünde, sözdiziminde bir yenilik yapmıştır. Burada konu kelimesiyle kastedilen, işlenen temaların dışında yeni bir konunun işlenmesi değil, (Erdost'a göre, bunu İkinci Yeni öncesi yeni şiir yapmıştır.) şiirin içyapısının, özünün kuruluş tarzıdır.

Muzaffer İlhan Erdost, İkinci Yeni şiiri üzerine düşünürken, aynı zamanda bu şiirden önceki şiir üzerinde de düşünmüş. Dolayısıyla, yaygın kanının tam tersine, İkinci Yeni şiirini Garip şiirine bir tepki olarak görmemiş. Erdost'un işaret ettiği Garip şiirinden çok, İkinci Yeni öncesi şiirdir. Bu ifade içinde de şu örnekleri anıyor: Orhan Veli, Cahit Külebi, Oktay Rifat, Bedri Rahmi, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Necati Cumalı, Attila İlhan, Cahit Sıtkı Tarancı... Yani Erdost, İkinci Yeni öncesi şiir derken, kastettiği Cahit Sıtkı Tarancı ve Orhan Veli'den Bedri Rahmi ve Necati Cumalı'ya kadar uzanan ve temel özellikleri doğada ve yaşantıda karşılığı bulunan, yani hikâye anlatan bir şiirdir.

Muzaffer İlhan Erdost'un bu yazıları, sadece Nurullah Ataç'ı değil, Attila İlhan'ı da kızdırır. 1957'den '97'ye kadar... Tutarlı bir kızgınlıktır Attila İlhan'ınki: 1957'de otuz iki

Attila Ilhan

yaşında başlayan bu kızgınlık, görüngüsünden hiç ödün vermeden, 1997'de doruk noktasına kadar taşınır: "Zaten, 'ikinci yeni' şairlerinden en üzüldüğüm Cemal'di. Bu Cemal niye bu boka karıştı diye çok üzülmüşümdür. Cemal çok büyük bir şairdi. Yani Cemal başından beri toplumcu-gerçekçi çizgide ilerleseydi, rahatlıkla bayrağı ona verebilirdik. Çok büyük bir şairdi, fakat onlar kaydırdı. Kurucu olarak ortaya çıkan adam Muzaffer Erdost'tu. *Pazar Postası* gazetesinde 'ikinci yeni' olarak onları bana karşı kışkırtan Muzaffer'di." (*Papirüs*, Ocak 1997, Sayı: 1, *s. 12*)

Bu kızgınlığa, Erdost *İkinci Yeni Yazıları*'na yazdığı önsözde yanıt vermiş. Ancak bu yazıyı ilgilendiren, İkinci Yeni çerçevesinde Erdost'a yöneltilen eleştiriler ile, bu eleştirilere verilen yanıtlar arasındaki epistemolojik ilgidir.

Aralık 1957'de, Erdost'un 27 Ekim 1957 tarihinde yayımlanan "Şiirimizi Götürenler" adlı yazısına bir tepki olarak yazılan "Anlamsızlar Sirki ya da Şiirimizi Götürenler" adlı yazısında şu soruyu yöneltiyor Attila İlhan: "Şiirimizi bir tarafa götürmeye niyetlenen sanatçıların hiç olmazsa metotda ve ana ilkelerde anlaşmaları gerekir değil mi?" (Attila İlhan, *İkinci Yeni Savaşı, s. 42*). Attila İlhan, İkinci Yeni şairlerinin ortak bir yöntemi ve ana ilkelerinin, günümüzde moda deyimiyle ortak bir 'projelerinin' olmadığını; dolayısıyla ortak bir projesi olmayanların şiiri bir yere götüremeyeceklerini ileri sürüyor.

Attila İlhan'ın bu eleştirisine Erdost, bu yazıdan önce yayımlanan (3 Şubat 1957) "Tartışma Yanılmaları" adlı yazısında "yanıt" vermiş aslında: "İkinci Yeni sözlü ilkeleri, kuralları çizili bir akımın (...) bir okulun adı değil, kendisinden önceki şiire göre yeni olan bir şiirin sınır çizgisidir." diyerek... Yani Muzaffer İlhan Erdost'a göre, bu şairler bir projeyle gelmemiş "şiiri ararken bulmuşlardır".

Erdost'un bu yazıları, 1972'de, kırk beş yaşındaki Asım Bezirci'yi kızdırmasa da, İkinci Yeni şiirine karşı kitaplaşan bir tavır almasına yol açar. Bu "tavır"ın merkezinde yer alan "İkinci Yeninin Özellikleri" adlı yazısında Bezirci, bütün temellendirmelerini ve örneklemelerini hemen hemen tek bir tez üzerine kurmuş: Anlamsızlık. Gerçi Asım Bezirci İkinci Yeni şiirinde birçok (negatif) özellik görür: Değiştirim, karıştırım, özgür çağrışım, soyutlama, usdışına çıkma, güç anlaşılma, okurdan uzaklaşma, çevreden ayrılma ve kaçış... Ancak bütün bu tespitler, özellikler aslında anlamsızlık tanımlamasının çeşitli versiyonlarını oluşturur.

Şöyle tanımlamış Asım Bezirci, İkinci Yeni şiiri için ileri sürdüğü anlamsızlık tespitini: "–Anlamdan uzaklaşmağa yönelmek. Bunun için anlam bazan ya geriye itilir ya da atılır: Bir şeyi doğrulamak, anlatmak, tasvir etmek gibi işlemlerden, konu, olay ve hikâyeden sıyrılmaya uğraşılır" (Asım Bezirci, *2. Yeni Olayı*, Tel Yayınları, 1974).

Bu tanımlamaya göre, Bezirci'nin anlamdan anladığı şey, bir sözcüğün belirttiği, düşündürdüğü şey değil; "bir şeyi doğrulamak, anlamak, tasvir etmek gibi işlemlerle" kurulan bir konu, olay ve hikâyenin olması demektir. Dolayısıyla ona göre, bir şiirde konu, olay ve hikâye yoksa o şiir bir şeyi anlatma, tasvir etme, doğrulama işlemleriyle yazılmamışsa, o şiir anlamsızdır. Bezirci anlam ve anlamsızlık sorununu, epistemolojik bir sorun olarak değil, yansıtma kuramı bağlamında yer alan bir sorun olarak ele almış. Çünkü yansıtma kuramına göre, yazınsal bir metni anlamlı kılan, o metnin doğada meydana gelen olayları yansıtmasıdır. Ancak Erdost, yukarıda özetlediğim gibi, 1956'da bu soruna değinmiş. Ama Asım Bezirci, Erdost'un bu yazıları yazdığı tarihten 17 yıl sonra, İkinci Yeni şiirini anlamak için değil, kendi sorununu anlatmak için çalışmış. Bezirci'nin bu çalışması üzerinde de düşünülmemesi, onun yansıtma kuramı açısından yaptığı anlamsızlık tanımlamasının yıllarca epistemolojik bir tanımlama gibi işlev görmesine yol açmıştır.

İkinci Yeni Yazıları'nın *Sonra* bölümü ise, Erdost'un 1958-1977 yılları arasındaki 20 yıllık sürede kendisine, İkinci Yeni şiirine yöneltilen çeşitli eleştirilere ilişkin yazılmış yanıt niteliğindeki konuşma, söyleşi yazılarından oluşmaktadır.

Bu eleştirilerden başat olanı, İkinci Yeni şiirinin DP iktidarının baskısından kaçışın şiiri olduğu, dolayısıyla gerici bir niteliğe sahip olduğu yönündedir.

Erdost'a göre, İkinci Yeni şiirinin DP iktidarının şiiri olduğu yargısı, olgularla çelişen, gerçekle ilgisi olmayan bir yargıdır. Çünkü İkinci Yeni tartışmalarının "Sanat ve Edebiyat" bölümünde başladığı *Pazar Postası*, DP iktidarına karşı en ilerici muhalefeti yapan dergilerden biridir *(s. 86)*. Gerçi o dönemde "solcu" olarak bilinen dergi, *Varlık* dergisidir. "Köylünün ağır yaşantısını dile getiren toplumsal konulara değinen şiirlere yer vermektedir. Ancak bu şiirler siyasal planda Kemalizmi idealleştiren şiirlerdir. Gerici değildir, ama sosyalist de değildir. *Pazar Postası* ise, sorunun gerçek bilincine varmamış olmakla birlikte, sosyalist olma hevesinde bir dergidir" *(s. 77)*.

İkinci Yeni şiirinin, "toplumsal sorunlardan kaçış" veya "varolan düzene tepki"nin bir çeşit yansıması olarak değerlendirilmesi de, Erdost'a göre doğruluk sorunu bakımından geçerli değildir. Çünkü "İkinci Yeni olayında ne siyasal baskıdan kaçış ne de varolan düzene (statükoya) tepkinin dolaylı bir açıklaması bilinçli olarak yoktur." Çünkü bu bilinci oluşturacak ideoloji (çeviri olarak) mevcut değildir. İşte Erdost'a göre, "İkinci Yeninin talihsiz yönü, bilimsel bilgilerin topluma pek kapalı bulunduğu bir tarihsel evreye denk düşmüş olmasıdır" *(s. 93)*.

Muzaffer İlhan Erdost'a göre, bu eleştirilerle, "İkinci Yeniye, hemen hemen yalnızca soldan karşı çıkılmıştır" *(s. 82)*. Ancak belirtmek gerekir ki bu sol, Marks'ın felsefesiyle ıralanan bir soldan çok, kendisinin tanımladığı anlamda Kemalizm ile ıralanan bir sol olmuştur. Yine belirtmek gerekir ki, şiiri bilerek, şiir üzerinde düşünerek, şiiri düşünerek yaklaşmış İkinci Yeni şiirine, Muzaffer İlhan Erdost. Hem de 24 yaşında. ◆

HAMLET KİTABEVİ

"Bu dünyanın her hali bana ne kadar bitmiş, bozulmuş, ne kadar tatsız, boş geliyor. Yazık ona, yazık!"
Hamlet

KİTAP • KASET • CD

İstiklal Caddesi
Beyoğlu No: 114
Tel/Fax: (0212)2430113

KAVGA DÜŞTÜ PAYIMA
•
KUTSİYE BOZOKLAR

CEYLAN YAYINCILIK

Seyrantepe, Çınarlı Sk. No: 8/2 4. Levent/ İstanbul
Tel: 0212 284 37 21-22 Fax: 0212 279 92 73

Arzu Yılmaz
KÖR PARMAĞIM GÖZÜNE

✓Caz - Dün, Bügün, Yarın / Charlie Hore
✓Edebiyatta Erotizm / Dor. K. Alice Turner
✓Çocuk Hakları / Der. İHD İst. Şb.

Çiviyazıları Tel: (0216) 349 98 41 - 349 98 05
Fax: (0216) 347 05 62 - 347 34 64

İki Şahit ve diğerleri

YAŞAR ÇABUKLU

Haldun Bayrı
İki Şahit ve diğerleri
Metis Yayınları,1997, 59 s.

Muzaffer olmak iktidarı paylaşanlara özgüdür. Haldun Bayrı ise denemelerinde bir yenilgiyi anlatıyor. Sadece toplumun yenilgisi değil söz konusu olan, öznenin yenilgisi de aynı zamanda.

İçinde yaşadığımız dünya herkesin toplumsal oyundaki rolünü gönüllü/gönülsüz olarak oynadığı bir "özneler sirki"dir. Eğlence ve alışverişin hâkim olduğu bu toplumda "panayır şartnamesi" kuralları geçerlidir. Özne, üzerine yıkılan işlevlerin rehinesidir. Fidyeyi ödemek için ömür boyu didinip durur. Gündelik telaş ve hayhuy ile geçen bir hayatın sonunda ona kala kala "ölümlerden ölüm beğenme" özgürlüğü kalır. Buna rağmen günümüz öznesi kendi ölçüsünü aramayı unutur, kendini bir şey zanneder. Bayrı kitabında öznenin geri çekildiği, kendini silikleştirdiği, iktidarsızlaştırdığı ve teslimiyete yöneldiği bir süreci olumluyor.

Batı rasyonalizminin sahiplendiği hafıza aynı zamanda iktidarın cisimlendiği bir alandır, bir baskıyı ifade eder, birçok şeyi siler veya kazananların lehine yeniden düzenler. Bu nedenle kişi ancak hafızasının zayıflıkları aracılığıyla "kendini uhrevî ahengin bir parçası olarak hissedebildiği mündemiç anlarla" karşılaşır. Böyle anlarda kişi varolma zevki ve minnet duyar. "O anlardaki vecd halinin hatırası insana hayat boyunca dost bir fener gibi eşlik eder" *(s.14)*.

Günümüz toplumunun öznesi ise ânı görmezlikten gelir, çünkü onun içinde kendinden geçerse öznelik konumunu yitirir. İktidar sadece hazzın ertelenmesine değil, kendinden geçmenin engellenmesine de dayanır. Bu yüzden "öznelik orta vadede soluk alınan bir konum"dur. Öte yandan özne, telaşı içinde ebediyeti de gözardı eder. Sürekli kendiyle meşgul olan, aynaya bakan kişiye hiçbir şey malûm olmaz. Ama kâinata bakan kul mucizeyi görebilme, teselli ihtiyacına cevap verecek sınırsız bir şefkate nail olma şansına sahiptir.

Mündemiç anlarda kişi "kendinin şahitliğini" yaptığında bunun muhatabı bir mercii olacaktır. Bayrı bu mercii adlandırma taraftarı değil, çünkü Tanrı'ya verilen adlar adına

> Bayrı, öznenin kibrinden uzaklaşmasını, tefekküre yönelmesini, telaştan vazgeçmesini, 'katılmayarak' suçluluk duygusunu bir nebze olsun hafifletme çabasını, kendisiyle, ölümüyle barışma arzusunu anlatıyor bize.

çirkin suçlar işlendiğini biliyor. Yine de Tanrı kelimesini kullanıyor ama daha çok bir mutlak, bir bütün anlamında. (Kitabı okurken Tanrı kelimesiyle karşılaştığımda önce yadırgamıştım, ama daha sonra eskiden gelen bir tanıdıklık duygusuna kapıldım.)

Karşılıksız olarak ancak çek verilen günümüzde, kişi Tanrı'nın tek taraflı ihsanının yükünü taşımakta zorlanır. Bu durumda kişi içindeki ağırlama kapasitesinin yetersizliğinin, kendi cılızlığının farkına varır ve böylece bir ölçü dersi almış olur. Kendisine karşılıksız verileni nasıl kabul edeceğini bilemeyen günümüzün öznesi minnet duygusunu da yitirmiştir. Şükür dahi asgari bir vicdan rahatlığını gerektirir. Tevekkül ise kendini eğlendirmeden, gönlünü hoş tutarak tatmin olmadan farklı bir şeydir. "Ölçüyü kaçırmamanın teminatı olarak muhafaza edilmesi yakışık alır, yeni bir düşkün sığınağı gibi kullanılması değil" *(s. 26)*.

Yazar telaşı sevmiyor, haklı olarak. Bu nedenle içimize doğan başkalığıyla bize mucizeyi sunacak bir ilham kaynağının "telaşsız mevcudiyetine" yakın olmak istiyor. Yabancılaşmayı, hasarı telafi eden terbiyenin tutması için, mündemiç anlarda evrene olan bağlılığımızın kıvamının azar azar koyulaştırılmasını öneriyor. İnsanın kendinden çıktığı bu anlarda özneliğin yitiminin yol açtığı, başlarda duyulan endişe daha sonraları yerini sevgili kulun neşesine bırakır. Meşgalesiz, esersiz, özneliğinin yükünden kurtulmuş kul, sanılanın aksine, dünyaya eleştirel bir gözle bakmaya başlar. "Bir annenin sevinciyle kuşlar uçuşur ve ilişecek nokta ararlar. O kuşlar, yerinde-rahat-duramayan-hesap-sahibi-haklılar'ın uzağından geçer ve an-ı daim'de kaybolurlar. Nereye konduklarını da sadece, Şükran'ı tanıyanlar bilir" *(s. 34)*.

Yazar insanlığın kibrini, küstahlığını, öznenin kendini ötekilere üstün kılma çabasını eleştiriyor. Buna karşılık başkalarına karşı dikkatte cömertliği olumluyor, içkin anların hatırasının başkasından beklenileni artırdığını söylüyor. İnsan kendini taşımak zorunda olduğu için zorunlu komşuluk kurallarına uymasında bir sakınca yok. Yazarın tercihi, özne hali hükümsüzleştiği için yalnızlığın yok olduğu, kişinin ne kendisinin ne de başkasının varolduğu, sadece mutlak olanın belirdiği mündemiç anlar. Geri kalan hayat, bir "hüzün terbiyesi" ve insanın hikâyeler anlatarak kendini avutması sadece.

Buraya kadar söylenenlerden Bayrı'nın cemaatçi bir inançtan yana olmadığı ortaya çıkıyor. Daha da öte, onun mistiği cemaatten ayrılmak zorunda. Bu ise toplumdan firar anlamına geliyor ve insanın kendi içine iltica etmesi tehlikesini barındırıyor. Yazara göre insanın kendiyle buluşması, kendini doğurması, kendini öteki olarak muhafaza etmesi için firarın bu riskini üstlenmesi gerekiyor.

İçinde yaşadığımız dünyadaki vahşetten hepimiz sorumlu ve suçluyuz. Müdahale ettiğimiz anda öznelerarası savaşın kuralları bizi de canavarlaştırıyor. Başkalarını aynı bırakmayalım derken biz de başkalaşıyoruz. Özneleşen kötülük yapmak zorunda kalıyor, özne yargı mercii olduğunda adaletsizlik yapıyor. Başkalarının suçlanamayacağını kabul etmek ve suçlamamızı yöneltecek devlet gibi soyut failler bulmak da suçumuzu hafifletmiyor. "Suçlu insan değil, insanlık durumudur. Mesele, kimin suçlu olduğu değil, kendisi suçlu olmamaktır" *(s. 30)*. Yazarın suçu sabit olmayan firarisinin çocukluğunda yaşadığı özgürlük "artık sadece boşluk içinde cisim-

leşmektedir. 'Anlamlı' herhangi bir sahiplenme onu hemen geçersiz kılıyordur" *(s. 51)*. Firari bağışlanmak istiyor, ama mazisinde yaşadığı hayaller onun bugün gidip bir kuruma teslim olmasını engellemektedir. O halde kendisi de özne olup cellatlaşmadan (taraf olmadan) içindeki suçluluk duygusunu nasıl dindirecektir? Yazarın önerisi şu: "Kötülük yapmamak mecburî, iyilik yapmak seçmeli" *(s. 29)*. Yani bir yandan özneleşmenin yol açacağı kötülükten kaçınmak durumundayız. Bunun peşi sıra, sevginin güçlendirilmesi gerekiyor gibi beylik bir öneri bekliyorsanız yazardan, çok yanılıyorsunuz. Yazar günümüzde sevmenin öznelerin sidik yarışına dönüştüğünün çok iyi farkında. Onun için sevginin şiddetinin azaltılmasına taraftar. "Sevginin sempati biçimini aldığı, ama karşıtının, düşmanıyla hükümsüzleşen nefretin de yokolduğu bir dünya" *(s. 31)* ona daha yakın geliyor. Bunun heyecansız bir dünya olması yazarın "sıkıcı aynılar cenneti"ni tercih etmesini engellemiyor. Çünkü öznenin kendinden feragat etmesi, başkasını aynı bırakmamak için canavarlaşmasından daha iyidir. "Yadsıma/yadsınma tahterevallisine hiç oturmayan *aynı*, kendisinin tekrarıyla *başka* için ayna işlevi görür. Kendini dayatmaması ve seçmeli olmasıyla soluk alınabilir alanlar bırakır. Ancak anlık tesadüfler kadar ısrarcı olan bu mevcudiyet, yeknesaklığını affettirmek istercesine saygılıdır" *(s. 53)*.

Bayrı özneyi eleştirip inancı öne çıkarmasına karşın toplumsal/kurumsal bir dinden yana değil. İnancı da süreklilik arzeden, ibadet gerektiren kalıcı bir durum olarak görmüyor. Önemli olan, kişinin yaşadığı mündemiç anlar ve bu anların bıraktığı hoş bir hatıra. Bu arada bir Cioran çevirmeni de olan Bayrı'nın nihilizmle temas halinde bulunduğunu, kitabının bir bölümünün Cioran üzerine olduğunu belirteyim.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısı nihilizmin esas olarak dış dünyayı reddettiği bir dönemdi. Nihilizm kendi öznesini, bir ölçüde de olsa, saldırı hedefi haline getirmemişti. Çünkü bu dönem henüz öznenin bir gelecek umudu beslediği, angajmanı dışlamadığı, acının, isyan duygusunun, varoluşsal değerlerin yitirilmediği bir toplumsal çalkantılar, savaşlar ve devrimler dönemiydi. Günümüzün post-modern toplumunda bunların ortadan kalktığını görüyoruz. Özne, donuk bir pırıltı yayan "nötr" bir toplumsal işaretler sisteminin taşıyıcısı haline gelmiştir. Bu, kendi özneliğimizi dönüştürücü bir pratik içine sokmanın imkânlarının ortadan kalktığı anlamına gelmektedir. Bu hale düşmüş öznenin intiharı anlayışla karşılanabilirdi. Böylece nihilizm de bu kez kendi öznesine son darbeyi indirmiş olurdu.

Bayrı "yumuşak" bir "çözüm"den yana. Öznenin kibrinden uzaklaşmasını, tefekküre yönelmesini, tevekkülünü, telaştan vazgeçmesini, "katılmayarak" suçluluk duygusunu bir nebze olsun hafifletme çabasını, kendisiyle, ölümüyle barışma arzusunu anlatıyor bize. Bunlara mündemiç anların farkında olan şairlerden biri de Edip Cansever'dir. Bir şiirinde, öznenin yükselişlerinden geriye ne kaldığını sorduktan sonra şöyle der:

O kadar yalnızım ki birden, gördüm de
Binlerce yıldızıyla bu sonsuz mağaranın içini
Ha yanıp söndü, dedim
Ha yanıp sönmedi bir ateş böceği.

Çocukken bize karşılıksız olarak sevgisini veren, ağladığımızda teskin eden bir anne vardı. Bugünün "özneler sirki"nde şükran duyabileceğimiz bir varlığın yokluğunu sineye mi çekelim?

◆

İletişim'den

ROBERT SCHNEIDER

Uykunun Kardeşi

Çeviren: Atilla Dirim

Uykunun Kardeşi, genç Avusturyalı yazar Robert Schneider'in iki yıl gibi kısa bir zamanda 24 dile çevrilen eseri. Kitap, Almanca edebiyatın son yıllardaki en hayret verici ve neşeli ürünlerinden biri. Bir aşk romanı: Cinsel aşk, eşcinsel aşk, Tanrı aşkı, müzik ve sanat aşkı... Somut ve soyut aşk.. Ve bütün bunlar arasında muğlakta kalmış bir aşk. Ama tutkulu ve ölümüne: "Sevenler uyumaz"

İNTERNET: www.iletisim.com.tr DAĞITIM: İstanbul Klodfarer Caddesi, Binbirdirek Sokak, İletişim Han 7/B-1, 34400 Cağaloğlu Tel. (212) 638 55 45 - 638 55 71 - 638 55 75 • Faks: (212) 517 71 57 - 58 **Ankara** Selanik Caddesi 72, 06640 Yenişehir Tel. (312) 417 78 35 • Faks: (312) 425 06 82 **İzmir** 859 Sokak, Saray İşhanı 1/8, 35250 Konak Tel. (232) 483 10 40 • Faks: (232) 484 46 65

İLETİŞİM KİTABEVLERİ: İstanbul/Bahariye Sakız Gülü Sokak 33, 81300 Bahariye-Kadıköy Tel. (216) 418 39 82 - 83 **İstanbul/Avcılar** Marmara Caddesi No: 24/6-7 34840 Avcılar Tel. (212) 676 02 85 - 86 • Fax: (212) 591 98 83 **Ankara** Selanik Caddesi 72, 06640 Yenişehir Tel. (312) 418 59 32 • Faks: (312) 425 06 82 **İzmir/Konak** 859 Sokak 33/B, 35250 Konak Tel. (232) 483 10 40 • Faks: (232) 484 46 65 **İzmir/Alsancak** Kıbrıs Şehitleri Caddesi 1443 Sokak 48/A, 35220 Alsancak Tel. (232) 463 23 01 - 463 23 03 • Faks: (232) 463 23 02 **Bodrum** Çarşı Mahalle, İnci Sokak 2, 48400 Bodrum Tel. (252) 313 18 06

Baudelaire'in öteki yüzü: Mizah

ALPAY ASAR

Il est façon de sentir avant Baudelaire et une façon de sentir après lui
Andrè Suarez
(Baudelaire'den önce duyarlılık başkaydı ondan sonra başka)

Charles Baudelaire
Gülmenin Özü
Çeviren: İrfan Yalçın
İris Yayıncılık, 1997, 120 s.

Bu duyarlılık kopması, onun şiirinin bir 'büyü üretimi' ile gerçekleşmiştir. Lirizmin nesnel bir söyleyişe evrilmesi sırasında ortaya çıkan ve Romantizm ile Parnasse arasında gidip gelen bir ölüm ozanı, uzun uzun damıtılmış inceliklerden gelen bir bilinç, bir imgeler ustası, şiire değer değmez onu öldüren Baudelaire, "gülme", "güldürü" ve karikatüre ilişkin konularda çok düşünmüş, çok tartışmış ve sanat dergilerine çok özgün yazılar yazmıştır. Bu yazıları Baudelaire'in genel mizacının yansımasının bir keşfi olarak görmek gerekir. Varlığını doğrulayan nedenleri daha ilk gençliğinde yitiren Baudelaire, duyduğu utançla bir hiç olduğunu, varlığının kendisine bir hiç için verildiğini anlamasının ardından ailesinden ve toplumdan kovulma korkusuna, derin bir kırgınlık duygusunu kattı. Bu çağları düşünerek, *Mon coeur mis à nu*'de (Açılan kalbim) şöyle yazacaktır: "Ta çocukluğumdan beri yalnızlık duygusu. Aileye rağmen –özellikle de arkadaşlar arasındayken– sonsuza dek yalnız bir kader duygusu." Daha o zamanlardan elem bir alınyazısı gibi görülüyordu... "Gülmenin Özü ve Plastik Sanatlardaki Gülünç Üstüne" adlı yazısında Baudelaire: "Gülme, şeytansı, hınzırca bir şeydir; yani alabildiğine insanîsaldır. İnsandaki kendini yüksek görme düşüncesinin bir sonucu olarak vardır." Yalnızlık duygusu, kader Baudelaire'i hep bir "öteki" olma duygusuyla başbaşa bırakmıştır. O halde "gülme" Baudelaire'in zıttı olabilir ancak. İşte bu karşıtlığı keşfetmenin heyecanıdır Baudelaire'i "gülme" üzerine düşünmeye ve yazmaya zorlayan.

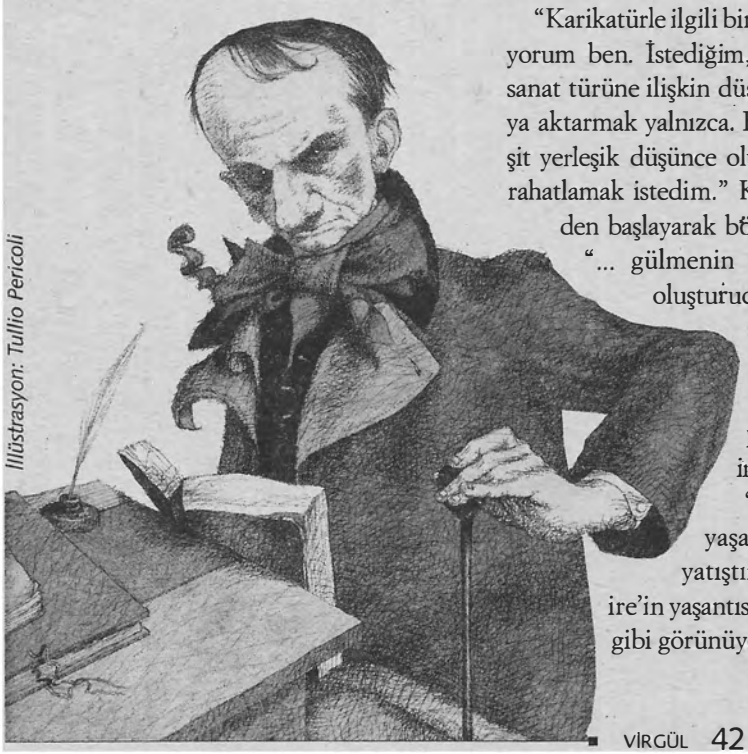

İllüstrasyon: Tullio Pericoli

Ne var ki bu yazıların Bergson'un *Gülme*'sindeki o aşırı tutarlılıktan, sistematik kesinlikten ve açıklıktan uzak olduğunu da belirtmek gerekir. Onlar daha çok, bir duygu insanının, bireysel eleştiri öncülerinden, kullandığı her sözcüğün tadını ve yoğunluğunu bilen derin bir ozanın "gülünç"e ilişkin düşüncelerinin göstergesidir sadece:

"Karikatürle ilgili bir kitap yazmak istemiyorum ben. İstediğim, bu değişik, şaşırtıcı sanat türüne ilişkin düşüncelerimi okuyucuya aktarmak yalnızca. Bu düşünceler bir çeşit yerleşik düşünce olup çıktı bende; yazıp rahatlamak istedim." Kitap daha ilk cümleden başlayarak böylesine açık oynuyor: "... gülmenin özü ve karikatürün oluşturucu öğeleriyle uğraşacağız. Daha sonra da, bu türde oluşturulmuş en ilgi çekici yapıtlardan bazılarını inceleyeceğiz belki."

"Lâyık olduğu hayatı yaşayamadı." Bu gönül yatıştırıcı deyiş Baudelaire'in yaşantısının en güzel anlatımı gibi görünüyor. Şüphesiz bu anne, bu ömür boyu sıkıntı, bu aile danışmanı, bu eli sıkı oynaş ona göre değildi, ne de bu frengi –hele bu çok erken ölümden daha haksız ne olabilir? Bununla birlikte, düşününce, bir kuşku beliriyor insanda: Bu yoldan çıkmış adam bir daha geri dönmemecesine, aktörlerin en saçmasını, en sertini seçmiş; bu ince ruhlu kişi orospuların en zavallılarıyla düşüp kalkmış; onu Louchette'in zayıf bedeni yanında tutan yoksulluk, zavallılıktan aldığı tattır ve "korkunç Yahudi kızına" olan bu aşkı daha sonraları Jean Duval'e duyacağı aşkın bir ilk şekillenmesi gibidir. Bu yalnız adam büyük bir korku duyar yalnızlıktan, hiç yalnız çıkınaz sokağa, bir yuva özlemi, bir aile özlemi içindedir. Çabanın bu övgücüsü, savunucusu, kendini düzenli bir çalışmaya zorlayamayan bir "iradesiz" olarak Baudelaire'in "gülme" ve "karikatür"e ilişkin yazılar yazması, "öteki" yarısını keşfetme cesaretini gösterebilmesi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir yazılar toplamı *Gülmenin Özü.*

Gülme ne anlama gelir? Gülmenin temelinde ne yatıyor? Bunca değişik tür ve ürünlerle kimi zaman nahoş, kimi zaman hoş kokular veren bu değişmez öz bize hangi damıtma işlevini sağlar? Zora gelmeyen, ele avuca sığmayan, felsefe kurgularına saygısızca meydan okuyan bu küçük sorun için Octavio Paz: "Ne Homeros, ne de Vergilius, mizahı tanıdılar; Aristoteles onu sezinlemiş gibidir, ama mizahı biçimlendiren Cervantes'tir (...) Mizah, modern düşüncenin (aklın) büyük keşfidir" der. Temel düşünce şudur: Mizah (nükte) insanla yaşıt, insan kadar eski bir alışkanlık, görenek değildir; mizah, romanın doğuşuna bağlı bir buluştur. Demek ki mizah, şaka, alay, yergi değildir; mizah, komik'in özel bir durumudur, özel bir komik tarzıdır; Paz, mizahın dokunduğu her şeyi gizemli kıldığını, anlamını çoğalttığını söyler (mizahın özünü anlamak için bir anahtardır bu).

Bergson'un *Gülme*'de söylediği şu nokta çok önemlidir: "Tümüyle insana özgü olanın dışında komik yoktur". Baudelaire bu söyle-

mi şöyle temellendirir: "Kendi görüntüsünü insanlar yaratarak çoğaltmak isteyen Tanrı, insanın ağzına bir arslanın dişlerini koymamıştır hiçbir zaman. Ama insan gülerek ısırır. Yine aynı Tanrı, insanın gözlerine, yılanın o büyüleyici kurnazlığını da koymamıştır. Ama insan gülerek kandırır". Onun için gülünç dediğimiz şey, cehennemlik, şeytani bir özden gelir. Bir üstünlük duygusunun yansımasıdır, gülmek. İşte belki de bu yüzden Baudelaire, "her şeyi bilen, her şeyi yapabilen 'Birisi' için gülünç diye bir şey yoktur" der. "Bilgeliğe, yalvaçlığa ulaşmış kişinin gülüşü ürkektir" ona göre.

Milan Kundera, "Dünyanın tanrısızlaştırılması (entgötterung), modern çağı belirleyen olaylardan biridir" der. "Tanrısızlaştırma, tanrıtanımazlık anlamına gelmez, bireyin, düşünen ben'in (ego'nun) her şeyin temeli olarak Tanrının yerini aldığı durumu belirtir". İnsan inancını korumayı, inançlı olmayı, camide secdeye varmayı ya da kilisede diz çökmeyi, yatağında dua etmeyi sürdürebilir, dindarlığı artık yalnızca kendi öznel evrenine ait olacaktır. Bu durumu betimleyen Heidegger şu sonuca varır: "Ve böylece Tanrılar sonunda çekip gittiler. Bunun sonucunda ortaya çıkan boşluğu mitosların tarihsel ve psikolojik keşfi doldurur".

> Varlığının kendisine bir hiç için verildiğini bilen Baudelaire, gülmeyi elinin tersiyle bir yana iterek ağlamaya ve gözyaşına üstünlük tanıyor; 'Mutlak güçlerde ve mutlak bilimlerde gülme yoktur' diyor bu 'ölüm ozanı'.

Mitosların, kutsal metinlerin tarihsel ve psikolojik keşfi şu anlama gelir: Onları dinsel niteliklerinden arındırmak, onları dindışı kılmak. Dindışı (Dinde olmayan, dine yabancı, dinle ilgisi bulunmayan) sıfatı (Fransızca profane-Latince profanum sözcüğünden gelir); tapınağın önündeki yer, tapınak dışı olarak algılanır. Kutsalsızlaştırma (la profanation) demek ki kutsal olanın tapınak dışına çıkarılmasıdır, din dışı alana taşınmasıdır. Gülme (alay), romanın havasına ne denli görülmeyecek biçimde dağılırsa, roman da o ölçüde dindışı nitelik kazanır. Çünkü –işte Baudelaire'in de dediği gibi– din ile mizah birbiriyle bağdaşmazlar, birarada bulunmazlar. Çünkü gülmek, şeytansı, cehennemlik bir özden gelir. Kendisinin de kusursuz olmadığını bilen bir insan bir başkasına nasıl gülebilir? Bu dünyanın önemli olmadığını bilen, dahası ondan tiksinen bir İsa'nın gülmemesi ne kadar doğruysa diyor Baudelaire, her şeyi bilen bir İsa'nın ya da insanın gülmemesi de o kadar doğru değil midir diye soruyor. Gerçekten de yaşamın en ince, en uzak, en karanlık ayrıntılarına inip her şeyin olabileceğini, olabilecek her şeyin normal olduğunu; en "uçuk" düşlerin, en fantastik, en fantazmagorik oluşumların bile yadırganmayacağını, gerçekdışının da bir gerçeklik olduğunu kavramış bir bilinç için, daha doğrusu, yaşamı kendi bencil isteklerine göre değil de, onu somut bir nesne gibi gören, yaşamın anatomisini tüm ayrıntılarıyla kavramış olan bilinç için gülme niçin olsun ki?

Varlığının kendisine bir hiç için verildiğini bilen Baudelaire, gülmeyi elinin tersiyle bir yana iterek ağlamaya ve gözyaşına üstünlük tanıyor; "Mutlak güçlerde ve mutlak bilimlerde gülme yoktur" diyor bu "ölüm ozanı". ◆

Denemeyle çıkılan yolculuk

BEHÇET ÇELİK

Bir yakınım anlatmıştı. '60'lı yılların sonunda yerel bir gazetede "Denemeler" üst başlığıyla yazılar yazıyormuş. Gazetenin yöneticisi bir gün sormuş: "Beyefendi," demiş, "hep deniyorsunuz, ne zaman esasa gireceksiniz?" Aradan geçen 30 yıla rağmen deneme pek de ilgi gören bir tür olamadığına göre, zaman edebiyat/kültür dünyasındaki denemeye bakışı değiştirememiş olmalı. "Esasa girmeyen" yazarların çalakalem yazdıkları yazıları "deneme" adı altında yayımlamaları bu kanaati güçlendiriyor olsa da, bu kafa karışıklığı, asıl olarak denemenin doğasında bulunan dolayımdan kaynaklanıyor.

Sözünü ettiğim dolayımı, "Denemenin Doğası ve Biçimi Üzerine" başlıklı denemesinde Lukacs, şöyle dile getirir: "Birçok insan, denemelerin kitap ya da resimleri açıklamak ya da onların anlaşılmasını kolaylaştırmak için yazıldığını düşünür." Genellikle bir başka sanat/edebiyat yapıtı hakkında yazılıyor olması, denemeyle ilgili yanılsamaları beslemiştir. Denemenin kendi başına varolamadığı, her zaman başka bir metne bağımlı olduğu, denemecinin de, bir başka yaratıcıyı açımlama işlevi olduğu düşünülmüştür. Hele ki edebiyat eleştirisi/incelemesi gibi başvuru kaynağı olabilme şansının –pek de– bulunmadığı göz önüne alınırsa, denemenin neden önemsenen bir tür olmadığı daha iyi anlaşılır. Denemeye bakışı bu ilk izlenimde bırakmayıp derinleştiren Lukacs, aynı yazıda, denemenin kendisinden önce biçim verilmiş bir şeyle ilgilenir görünürken aslında "hayatın asli meselelerinden" söz ettiğini belirtir ve denemenin önemini şöyle açıklar: "Deneme, bir zamanlar varolan bir şeyi bütün tekilliğiyle sonsuzlaştırabilmek için tüm dünyayı kuşatır. Deneme bir yargılamadır ama onu değerli kılan esas şey, (...) yargı değil, yargılama sürecinin kendisidir."

Bu nedenle, deneme kitaplarının okuyanlar üzerindeki etkisi daha derindir. Denemeci, bize bir kitaptan, resimden, filmden.. sözederken kendi bakış açısını, yargılama sürecini okurla paylaşır. Deneme kitaplarının bizde bıraktığı, konu edindiği yapıttan/metinden çok yazarın ona bakma/görme biçimidir,

Uğur Kökden
Geçmişe Açılan Pencere
YKY, 1997, 137 s.

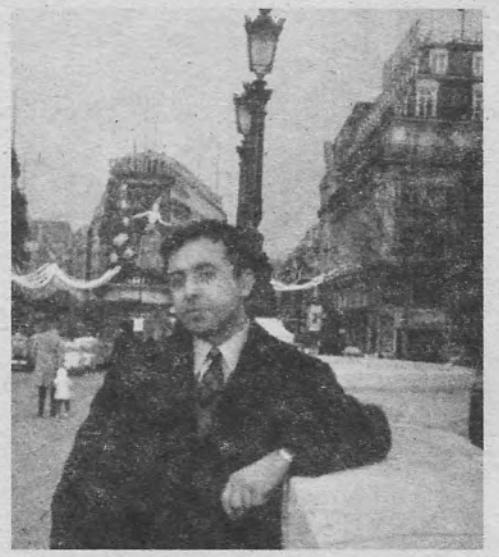

Kökden, Paris'in en eski köprüsünde (Pont-Neuf, 1965)

diyebiliriz. Kafamızdaki bir soruya yanıt olmaktan çok, yeni bir sorudur denemeyi okuduktan sonra bize kalan. Bu yeni soru yanıtını değilse de, yanıtlanma imkânını içinde taşır. Yazarın baktığı pencere, çoğunlukla, yeni tanıştığımız bir penceredir; biraz da o pencereden dışarıya açılırız.

Deneme yazarı, şair ya da sanatçıya göre daha farkındalıklı bir konumdadır. Şair ya da sanatçı, yapıtının gerçekliğe iyi kötü işaret ettiği yanılsaması içindedir. Oysa denemecinin yapıtı, başka bir yapıta işaret ettiği için gerçeklikle işaret arasındaki mesafenin farkındadır. Bu mesafe nedeniyle bütün yapıtlar hayatın dinamizmi karşısında az ya da çok donuk kalmaya mahkûmken, bir metinden söz eden deneme en azından ilk metnin donukluğunu açığa çıkarma şansını taşır. Denemecinin yeni bir pencere açma imkânı da buradan güç alır.

Benim dünyamda böylesi yeni pencere açmış denemeciler arasında ilk aklıma gelen Uğur Kökden'dir. Kökden bir kitaptan, sergiden, şehirden söz ederken geniş bir yelpazede yer alan pek çok olguya, özellikle tarihe, coğrafyaya, iklime değinir, (tüm dünyayı kuşatır) söz ettiği konuyla ilk bakışta ilgi kurmakta zorlanılacak yazarlarla, yapıtlarla bağlar kurar. Yazarın kendisinin de ucunu açık bıraktığı bir arayışa ortak oluruz sonuçta. Nereye varacağını bilmediği yolculuğunda onunla birlikte yol alırız.

Bir yazısında Yahya Kemal'den yaptığı alıntı, onun denemelerinde sürdüğü izi anlamamıza yardımcı olabilir. "Eğer bütün devirlerimizde, cetlerimiz, kentlerimiz, ev ve sokak hayatımız, kalabalıklarımız resme konu olsaydı, resimleri yapılabilseydi, zamanı akışı içinde daha iyi anlar; ne kadar kuvvetli olurduk." Uğur Kökden'in yaptığı da, zamanı akışı içinde anlama çabasıdır. Özellikle çağımız, onun en temel sorunsallarından birisini oluşturur. Kökden, denemelerinde 20. yüzyılı, katliamlar, savaşlar, acılar, hesaplaşmalar, ihanetler ve bunlara değinen yapıtlarla birlikte, onların yardımıyla kavramaya çalışır. Peki, bu kavranabilir mi? Bizi bu soruya ortak eder, yanıt bulma yolculuğuna çıkarır. Bunun için de pek çok uğraktan geçer. Bu uğraklar arasında "mekân duygusu" özellikle göze çarpar. Mekân onun için bazen henüz insanın dokunup değiştiremediği çıplak doğadır, bazen de insanın biçim verdikleridir; şehirler, yapılar, köprüler, meydanlar anlattığı konu ne olursa olsun, o konuyu daha açık seçik hale getirmeye yardımcı olabilecek olgulardır. Yine de mekân duygusunun onun denemelerinde bir motif olduğunu söylemek, haksızlık olur. Bazen sözünü ettiği bütün yapıtlar, tarihi olaylar, tarihi kişilikler mekâna doğru çıkılmış yolculuğun uğrakları olabilir.

Yakınlarda yayımlanan bir yazısını, Lessing'den bir alıntıyla bitirmişti: "Hiç kimse, etki altında kalmaksızın bu ağaçların –yani hurmaların ya da narların– gölgesinde gezinemez." Bu cümleyi onun denemelerine de uyarlayabiliriz. Lessing'in sözünü ettiği ağaçlar gibi, bizi etkileyen sayısız etmen var, yaşadığımız her an, bir biçimde bu sayısız etmenle etkileşiyor, Kökden'in denemeleri bu etmenlerin açığa çıkarma, anlama çabasıdır. Bizim yazarla birlikte (ya da daha sonra tek başımıza) çıkacağımız zaman yolculuğunun mümkün olabilmesi, zamanın döngüselliği içinde bir ân'ı yeniden yaşayabilmemiz için, o

ân'ı etkilemiş olan şeyleri gözler önüne serme çabasıdır. Başka bir deyişle, yazarın "hayatın asli bir meselesi"ni kavrayabilmek için çıktığı yolculuk, bizim çıktığımız ve çıkacağımız yolculuklar için bir yöntem önerisidir.

İnsan bir yolculuğa her zaman bir yere varmak için mi çıkar? Belki. Peki, varır mı? Kim bilir! Vardığımızı sandığımız yer yeni bir yolculuğun başlangıç noktası olabilir. Uğur Kökden'in ilk kitabı *Tiksinti Çağı*, yaşadığımız yüzyılın trajedilerine, özellikle İspanya İç Savaşı ve 2. Dünya Savaşına doğru çıkılmış bir yolculuktu. Zamanla yazarın güzergâhı çok farklı alanlara açıldı; coğrafi olarak büyürken tarihsel olarak da genişledi. Mekân bir uçta Orta Asya'ya kadar genişlerken, Türkçe konuşma bağlamında geleceğe uzandı; Orta Anadolu şehirlerinden söz ederken Selçuklular, Romalılar kadar geriye gitti. Kökden'in Türkiyeli edebiyatçıların yapıtlarıyla ilgili denemeleri de, benzer bir çok boyutluluk içindedir; yalnızca yazar ve yapıtla ilgili değildir, bu coğrafyadaki "hayatın asli meseleleri"ne de dokunan yazılardır.

Uğur Kökden, birkaç ay önce –biraz– farklı bir kitapla çıktı karşımıza. *Geçmişe Açılan Pencere* bir deneme kitabı değil; daha doğrusu kitabın kapağında alışageldiğimiz üzere "deneme" yerine "anı" yazıyor. Neredeyse bütün denemelerinde kişisel deneyim ve anılarına değinen yazar, bu kez yazdıklarına neden "anı" dediğini açıklamak için yazdığı "Ön Uyarı"da, buna açık bir yanıt veremiyor, yine sorular soruyor: "Yine de, kararsız bir denge ortaya koyuyor bu düzyazı parçaları: Anı mı, deneme mi?

Ola ki, derindeki anı filizleri, gün ışığına çıkarılınca –oksitlenme sonucu– birer denemeye dönüşmüş olsun. Belki de paslı gerçekler, sahte anılar, bunların hepsi. Öyle ya, soy maden olsalardı, açık havaya çıkınca hiç oksitlenmeye uğrarlar mıydı?"

Gerçekten de, kitabın kapağına ve yazarın "Ön Uyarı"sına bakmayan biri bu kitaptaki metinleri okuduğunda kolaylıkla yazarın öbür denemelerinden farklı olduklarını sezemez. Benzer sorular, benzer yolculuklar, benzer uğraklar bu kitapta da var. Yukarıda sözünü ettiğim denemesinde Lukacs, deneme ile şiir arasındaki farkı, "şiir motiflerini hayattan (ve sanattan) alır, deneme ise modellerini sanatta (ve hayatta) bulur," diyerek ortaya koymuştu. Uğur Kökden'in son kitabında da hayat sanatın önüne, parantezin dışına çıkamamış, ama bu yeni konuma oldukça yaklaşmış. Daha önceki denemelerde anlatıcı konumundaki yazar, önceki kitaplarda pek seyrek görülen bir biçimde, (*Seslerin Resmi* adlı kitaptaki "şubat '82" başlıklı denemede olduğu gibi) bu kez anlatılan konumunda da bulunuyor. Örneğin, "Bir Yılbaşı Bilmecesi" başlıklı metinde Fransa'daki genç mühendisin hâlet-i ruhiyesi öne çıkıyor. *Geçmişe Açılan Pencere*'de genel olarak anlatılan da, 1960'larda Fransa'ya gitmiş genç Türk'ün (Jön Türk ?) oradaki günleri. Tabii ki, yazarın orada rastladıkları, izledikleri, okudukları, dinledikleri ve onlar hakkında düşündükleriyle birlikte çıktığı yolculuğun bir motifi olarak. Bu nedenle, bu kitabı klasik "hâtırat" kategorisine sokmak mümkün değil. "Ön Uyarı"da belirtildiği gibi, açığa çıkınca "oksitlenip" denemeye dönüşmüş anılar bunlar. Kendisinden, bir zamanlar yaşadıklarından

> Kökden, denemelerinde 20. yüzyılı, katliamlar, savaşlar, acılar, hesaplaşmalar, ihanetler ve bunlara değinen yapıtlarla birlikte, onların yardımıyla kavramaya çalışır. Peki, bu kavranabilir mi? Bizi bu soruya ortak eder, yanıt bulma yolculuğuna çıkarır.

söz etse bile, özünde "hayatın asli meseleleri"ne değinen, tartışan denemeler. "Birkaç saat önce, gelecek ne kadar uzaktaydı? Belirsizdi ve sürekli bugünün kutsanması yönünde biçimleniyordu. Oysa, şimdi, yeni bir yıldayız. Gelecek çok yakınımda. Belki önümde bile değil, arkamda. Hem böyle bir durum korku veriyor insana. Yazıklanmalara, gerçekleşememiş her şeye benzeyen bir gelecek! Acaba, yalnızca zaman yitirmek mi yaşamak? Bir maske ya da bir sığınak, neden olmasın?"

Denemenin ilgi gören bir tür olmadığına değinmiştim, ama giderek daha fazla yazılıyor. Bu bir paradoks mu? Yazı türlerinin sınırları genişledikçe genişliyor, yine de pek çok yazıyı hangi türe koyacağımızı bilemiyor, "deneme" deyip işin içinden çıkıyoruz. Öyküler, anılar, gezi yazıları gittikçe denemeleşiyor. Peki, Kökden'in metaforunu genişletip, *Geçmişe Açılan Pencere*'deki yazıların bir bölümünü "oksitlenmiş" gezi yazısı olarak okuyamaz mıyız? Cafélerden, caddelerden, binalardan, şehirlerden söz edilmesine rağmen bu da zor. Mekân duygusu önemli; demiştim, ama bu yazılarda mekân önde değil, önde yine sanat yapıtları, sanatçılar, sanatçıyı yaratmaya zorlayan sorunlar, sorular, arkada ise "hayatın asli meseleleri" ve bunlara yanıt bulma olasılığı var.

Bazı metinlerde, yazar sözünü ettiği sanatçıya çok yaklaşıyor, kimiyle aynı cafede bir şeyler içiyor, kiminin şarkı söylediği yere gidiyor, yakından görüyor, ama kişisel bir tanışma yok. Yazar, o sanatçıyı yine yapıtından, sesinden, en fazla çevresine yaydığı atmosferden tanıyor, tanımaya çalışıyor. Yine de bu deneyim, o rastlaşma hiçbir kitabın bize veremediği bir bilgiye ulaşma şansı değil midir? Yazarın, bu kez kitabına "anı" demesinin nedeni bu şansta yatıyor olmalı. Yazarın, hakkında yazı yazdığı sanatçıyla arasındaki mesafe, herhangi bir okurdan yakın, ama bir dosttan uzak. Okuduğumuz metinlerin, ne alışageldiğimiz denemelere ne de alışageldiğimiz anılara benzemesinin nedeni de bu. Soğuk bir kış gecesi Montparnasse Garı yakınlarında rastladığı Giacometti'yi şöyle anlatıyor: "Her zaman olduğu gibi gene dimdikti; zayıf ve upuzun görünüyordu. Yüz çizgileri alabildiğine gerilmişti. Sağa ya da sola doğru yalpalayarak yürümeye çabalıyordu. Tıpkı kendi yontularını andırırcasına kibrit çöpü gibi incecik kıvrak bir gövde, iskeletten biraz daha dolgun, yalınlaştırılmış dış çizgiler! Sanki kendi boşluğunu taşıyan, 'Görünmez Nesne' gibi ince uzun bir dikdörtgen çerçeveyi çağrıştırıyor. Zaten kendisi de, 'dolu'dan 'boş'u üreten bir sanatçı değil miydi? Nerdeyse, bir çeşit kütlesiz/ağırlığı olmayan gerçeklik imgesi!

Islak gecenin içinden, kendi bilinmeyenini kendi içinde taşıyarak yürüyen bir adam, ters yönde, küçük topluluğumuza doğru gelmekte. Sabaha komşu son ölgün ışıkların parıltısı altındaki Montparnasse ise, gülüşmelerin ve haykırışların, dışa vuran insan sevincinin sergilendiği geniş bir yaşam alanına benziyor."

Uğur Kökden'in anılarında anlattığı rastlaşmalar, tıpkı sanatçının yapıtı ve içinde yaşadığı çağ ve mekân gibi, sanatçıyla paylaştığı duyarlığın ardındaki insana ait hakikate ulaşmanın bir yolu. Bu yollar çok çeşitli ve çok uzun.

"Ömür biter yol bitmez," açıkçası! ◆

Benim Türkçem senin Türkçeni döver!

SELAHATTİN ÖZPALABIYIKLAR

Belki de bu yazıyı yazmak gerekmiyor artık: Öyle ya, Şiar Yalçın bir süredir "Doğru Türkçe" yazılarını yazmıyor: Dilinde tüy bittiği halde sözünü dinletemedi. Belki de sakalı olmadığı için. Ama bıraktığı izler (hem olumlu hem de olumsuz; ama korkarım daha çok olumsuz olanları) sürüyor, sürecek de... Dolayısıyla bu yazının her şeye rağmen bir işlevi olacak.

Belki de en önce şunu söylemem gerekiyor: Ben "Öztürkçe"ci değilim. Hatta bir vakitler (eski) TDK'nın –her ne kadar bu konuda yazmamış, sadece konuşmuş olsam da– en hızlı muhaliflerinden biri olduğumu söyleyebilir(d)im.

Ama bu, yeni TDK'nın yanlısı olduğum ya da en azından muhalifi olmadığım anlamına gelmiyor: "yeni" TDK, *birazcık aklı, izanı ve insafı olan* –bu hayli duygusal ve "alttan çalıştığı" için "kinik" diyebileceğim ölçüt*üm* ilk anda biraz sonra Şiar Yalçın'da eleştireceğim "despot, buyurgan, dayatmacı tavır"dan benim de kendimi kurtaramadığım gibi bir izlenim uyandırabilirse de, kazın ayağı öyle değil, dikkatli okuyun, göreceksiniz– herkesin rahatça göreceği gibi, bir "tepki kurumu"ndan başka ya da öte bir şey değil; yayımladıkları *Türkçe Sözlük* ve *İmlâ Kılavuzu* bile "eski" TDK'nın yaptığı ne varsa hepsine karşı çıkmak, hepsini yerle bir etmek amacına yönelik, tıpkı belediye başkanlarımızın yaptığı gibi; bu yüzden bu yeni TDK ile nerdeyse hiçbir ortak noktam olmadığına memnunum.

Dolayısıyla "Yaşayan Türkçe"ci de değilim; o şey, her neyse, *Tercüman*'ın sayfalarında öldü gitti. O zaman da yaşamıyordu zaten.

Bu yazıyı okuyacak olanların göreceği –şans eseri (Şiar Yalçın buna ne der acaba: "şans" Fransızcadan, "eser" Arapçadan; ama "şans eseri" Türkçe!) başka yazılarımı okumuş olanların da zaten bildiği– gibi, yazım (imlâ) yaklaşımlarımızdaki ve sözcük seçimlerimizdeki farklılıklar dışında, apostrof kullanımı (ya da "kullanmayım"ı) gibi pek çok konuda Şiar Yalçın'la aynı kanıdayım. Ama bu onda gördüğüm ve *yanlış*, *olumsuz* olarak nitelediğim kimi özellikleri eleştirmemi engellemez, engellememeli tabii.

Şimdi "sebeb-i te'lif"e gelebiliriz: "Doğru Türkçe": Şiar Yalçın'ın *Milliyet* ve *Yeni Yüzyıl* gazetelerindeki köşeyazılarının ve bu yazılarından derlenip geçtiğimiz Ocak ayında Metis Yayınları'ndan çıkan kitabının başlığı. Şimdi bir düşünün: "Doğru Türkçe" ibaresinde bir zamanların "Yaşayan Türkçe"sindekine (tabii, "Öztürkçe"dekine de) benzer bir, deyim yerindeyse (ya da "tâbir câizse"), despot, buyurgan, dayatmacı tavır yok mu? "Benim bildiğim, kullandığım, [dahası] vazettiğim *bu* Türkçe'dir *doğru* olan [tabii büyük bir ihtimalle böyle bir devrik cümle kurmayacaktır Şiar Yalçın da "Yaşayan Türkçe"ciler de ya, neyse!]; *ötekiler* [işte düğüm noktası da burda bence: "Bir *ben* varım, bir de öteki; yani aslında öteki yok!"] *yanlış* Türkçe!" demeye gelmez mi bu?

Bu konuda rasgele birkaç örnek:

"Bugün konuşma dilinde hemen hemen her çevrede çok sık işlenen bir hatâya değinmek istiyorum. 'Bir yere gidecek misiniz?' diye bir soru sorulduğu zaman, çok kimsenin cevabı 'yok' oluyor. Oysa, *doğrusu* [vurgu benim – S.Ö.] 'hayır'dır."

" '...' demeyin, '..' diyin." (Ben de Şiar Yalçın gibi diyeyim: " 'Diyin' demeyin, 'deyin' deyin.")

"Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı gibi makam adlarından sonra, [burdaki virgül gereksiz: ifadeye rekâket veriyor – S.Ö.] ekin önünde apostrofa gerek olmadığını belirten yazımıza *rağmen* [vurgu benim – S.Ö.], 'Başbakan'ın' gibi daha da büyük bir garabete geçenlerde hem de *Milliyet*'in bir alt manşetinde rastladık..."

"... dilde halkın ve halk diyince de çoğunluk iradesinin hâkimiyeti diye bir şey yoktur. Dilin, insanların kişisel beğeni ve iradeleri dışında oluşan kendine özgü objektif kuralları ve gelenekleri vardır." Ha şunu bileydiniz!

Başa dönüyorum: Şiar Yalçın kitaptaki ilk yazısında, özellikle Arapçadan dilimize geçen "hukuk", "eflak", "emlak", "evrak", "şerik", "melik", "merak", "erzak", "teşvik" gibi kimi sözcüklerin sonlarındaki "k" ünsüzünün sözcüğün *–i* ve *–e* halinde, daha doğrusu iki ünlü arasında kaldığında, genel kuralın tersine yumuşamaması, yani ötümlüleşmemesi konusunu işliyor; iyi de ediyor: "Bu söylediğim genel bir kuraldır fakat her kural gibi istisnaları vardır. Meselâ 'felek' de yabancı (Arapça) kökenli bir kelime olmasına rağmen, o kadar halka mal olmuş ve günlük dilimize girmiştir ki, onu yabancı bir kelime sayıp 'feleki' demeye ne dilimiz ne gönlümüz razı olur. (...) Buna karşılık aynı kelimenin çoğulu olan ve daha çok şiirlerde –meselâ Yahya Kemal'in 'Esrâr-ı nazmı şerhedemez akl-ı dünyevî /Eflâke perr ü bal açan efkâr söylesün' beytinde geçen 'eflâk' genel kural, daha doğrusu genel yumuşama kuralının genel istisnası gereğince, ek alırken 'eflâke' diye yazılır ve öyle okunur."

Katkın olsun için (Şiar Yalçın kızacak ama, "olsun diye" ve "olması için"in yanında "olsun için"in de doğru olduğunu düşünüyorum ben; ayrıca güvenilir birkaç yazarımızda da gördüğümü hatırlıyorum bu ibareyi) söylüyorum: Bu sözcüklerde ünsüz yumuşamasını engelleyen, galiba, sözcük sonundaki o ünsüzden önceki ünlünün *uzun* oluşu: "erzâk", "melîk" (her ne kadar kısa "i"li "melik" şekli de varsa bile), "merâk", "erzâk" gibi.

Bitiriyorum: Bu yazıların önemini, yararını görmezden (ya da "görmezlikten"; ama zinhar "görmemezlikten" değil – Şiar Yalçın "ne derse desin"; bu da benim "Doğru Türkçe"m!) geliyor, hiçe sayıyor... falan değilim; sadece Şiar Yalçın'ın –velev ki (sanıyorum bu da bir galat-ı meşhur: doğru kullanımının "velev" olduğunu sanıyorum) doğruları söylerken olsun– tavrında gördüğüm bir olumsuzluğa dikkat çekmek istedim. Hepsi bu kadar: "İşte bu kadardır ol hikâyet / Bâkîsi dürûg-ı bî-nihâyet"! Vesselâm!

◆

İman sahibi bir bilim adamı mı?

SİBEL ÖZBUDUN

Şinasi Gündüz, –öyle anlaşılıyor ki– öfkelenmiş. Öfkelenince de üslûbun şirazesini elden kaçırmış. Tabii bu kendi bileceği bir iş. Ben, daha akademisyence bir üslûp ve terbiye çerçevesinde tartışmayı yeğlerdim.

Üslûp ve terbiye konusunu burada noktalayalım. Ama yazdıkları içinde bir nokta var ki, değinmeden geçemeyeceğim. Gündüz, cevabî yazısında beni "din küfürbazlığı"yla suçluyor. Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ında küfr sözcüğü şöyle tanımlanmakta:

> *küfr* (a. i. c.: küfûr): *1.* Allah'a ve dine âit şeylere inanmama. Cenab-ı Hakk'a ortak koşma. *2.* dinsizlik, imansızlık. *3.* İslâm dinine uymayan davranışlarda bulunma. *4.* nankörlük. *5.* sövüp sayma, fenâ, kaba söz söyleme. *6.* örtme, gizleme.

Virgül'ün 5. sayısında (Şubat 1998) yer alan "Harranîler ve Sabiîlik" başlıklı yazımı yeniden gözden geçirdim; yo, dine ilişkin Devellioğlu'nun sözlüğünde verilen 4., 5. ve 6. anlamlara gelebilecek herhangi bir sözcük sarfetmiş değilim. Şu halde, Gündüz, "din küfürbazlığı"yla sözcüğün 1., 2. ve 3. anlamlarını kastediyor olmalı. Peki, akla şu soru gelmez mi: Şinasi Gündüz bir toplumbilimci, üniversitede çalışan bir öğretim görevlisi mi, yoksa kendini birilerinin "Allah'a ve dine ait şeylere inanmadığına, Cenab-ı Hakk'a ortak koştuğuna dinsiz, imansız olduğuna, İslâm dinine uymayan inanışlarda bulunduğuna" ilişkin fetva vermeye yetkili sayan bir şeyhülislam, müftü, diyanet görevlisi vb. mi? Yetkileri kendilerinden menkûl şahısların kendilerini "fetva mercii" yerine koymalarının acısını Bahriye Üçok'larla, Gündüz'ün hakkındaki "fetva"yı tekrarladığı Turan Dursun'larla, Sıvas katliamlarıyla yaşadı bu ülke.

Hayır, ben "devlet laisizmi" yandaşları gibi "bu zihniyetin T.C. üniversitelerinde işi ne?" gibi naif bir tepkiyi dile getirecek değilim. Aksine, T.C. usûlü laikliğin bir ucunda MGK tutumunun, bir ucunda da üniversitelerdeki İslâmcı kadrolaşmanın olduğunu, bu

Bir bilimcinin iman sahibi olmasına kuşkusuz diyecek yok, (tabii olmamasına da...); ancak bilimi tartışırken iman ilkelerinin veri alınması, bunların birer ön kabul, postulat sayılması, iki farklı bilinç formunun (din ve bilim) birbirine karıştırıldığına delalet eder; ki bu da tartışmayı açmaza sürükler.

ikisinin "toplumu zapt-u rapt altına alma" konjonktüründe birbirine "yakıştığını" düşünüyorum.

Her neyse; konumuza dönelim. Gündüz, uzun bir yazı yazmış. Ama bu uzun cevabî yazısında, benim esas vurgumu yanıtlamayı "ihmâl etmiş". Ben, Harranîlerin de Sabiî olarak geçtiğine, halife Me'mûn'dan önce de Sabiî olarak nitelendiklerine ilişkin kimi kayıtların bulunduğuna dikkati çekmiş, bu kayıtlara örnekler vermiştim. "Müşrik" Harranîleri "sahte Sabiî" ilan etmeden önce, bu konunun biraz araştırılması gerekmez mi?

Gündüz, "*Kur'an*'da Sabiî teriminin geçmesinin bu gruba ayrıcalıklı, dokunulmaz bir konum sağladığı" saptamasının "okuduğunu anlamama" sorunu olduğunu söylüyor. Bunu ileri süren ben değilim ki. Ne diyor Gündüz kitabında Harranîleri "sahte Sabiî" ilan ederken: "Çeşitli İslâmî kaynaklarda Harran halkının Abbasî halifesi Me'mun döneminin sonlarında (M.S. 832-33) Me'mun'un ölüm tehdidinden kurtulabilmek ve zımmî statüsünü devam ettirebilmek amacıyla Sabiî ismine sığındıkları... belirtilmektedir" *(s. 8)*. Demek ki, Sabiîlik, bu inancı benimseyen gruplara zımmî statüsü sağlıyormuş, İslâm hukukunda... Ben Gündüz'ün yalancısıyım...

Dedim ya, Gündüz'ün yazısı fazlasıyla uzun. Bu tatsız tartışmayı daha da uzatıp çoğunluğu konuya bir hayli yabancı olan okurları yorma taraflısı değilim. Ama bir noktayı daha açımlamak gerekiyor: Ne diyor Gündüz, yazısında: "En basitinden bu tez, İslâmın özgün bir din değil birçok öğesini şuradan buradan devşirmiş senkretist bir gelenek olduğunu iddia ediyor. [Hemen belirteyim, her dinin kendinden önceki dinsel anlayışlardan unsurlar içerdiği ve bunları farklı bir düzlemde sentezleştirdiği konusundaki görüşüm mahfuz olmak kaydıyla, ben Gündüz'ün 'tez' dediği bu 'zırva'yı hiçbir yerde ileri sürmüş değilken, Gündüz neden benim ağzıma laf koyuyor? Her neyse, devam edelim!] Bu iddianın en önemli kanıtı da diğer dinlerle İslâm arasında bulunan benzerlikler. Bu tez, bu tür benzerliklerin İslâmda örtbas edilmeye çalışılıyor olduğunu mu zannediyor ne? (...) Çünkü bu dinin en önemli iddiası, kendi tarihini Hz. Muhammed'in biyografisiyle sınırlamaması, insanlığın başlangıcına uzanan bir kapsama alanına sahip olmasıdır."

Bir dinin "kendini kurucusunun biyografisiyle sınırlı saymayıp, insanlığın başlangıcına kadar uzanan bir kapsama alanına sahip olduğunu" iddia etmesi kuşkusuz din sosyolojisi, din antropolojisi vb. nin kabul alanına girebilecek bir sav değildir, olsa olsa, "iman"ın konusu olabilir. Bir bilimcinin iman sahibi olmasına kuşkusuz diyecek yok, (tabii olmamasına da...); ancak bilimi tartışırken iman ilkelerinin veri alınması, bunların birer ön kabul, postulat sayılması, iki farklı bilinç formunun (din ve bilim) birbirine karıştırıldığına delalet eder; ki bu da tartışmayı açmaza sürükler.

Öte yandan işin bir başka ilginç yönü de, Gündüz'ün İslâmın farklı dinlerle paylaştığı unsurları açıklamada bu sava sığınması ve bana yüklemeye çalıştığı "senkretik İslâm" "tez"ini, bir ve aynı paragraf içinde zımnen onaylaması. Gündüz hem beni "İslâmın Sabiîlikten birçok unsuru gerek iman ve ibadet gerekse halk dini düzleminde özümsemiş olduğu"nu savunduğum için "küfürbaz-ön-

yargılı", "pozitivist" [Sahi, bu "pozitivizm" iddiası da nereden çıktı? Gündüz'ü çok kızdıran yazının arkaplanını "geleneğin aktarım süreçlerinin açımlanması" oluşturuyor. Gündüz elini vicdanına koysun, üniversite sıralarında tuttuğu ders notlarına yeniden bir göz atıp söylesin: Böyle bir sorunsaldan kalkınan bir arayışın "ampirisizmi" temel alan, "değer yargıları"nı bilimselliğin dışına süren, toplum bilimlerin yöntemini doğa bilimlerinkine indirgeyen (ve dahası, kuruculara tarafından "seküler din" ilan edilen) bir yaklaşımı benimsemesine olanak olabilir mi? Hayır, ben kalemi elime aldığımdan bu yana diyalektik ve tarihi materyalist yöntemi, Marksizm'i izlemeye çabalıyorum. Ama Gündüz Marksizm'i de el çabukluğuyla "pozitivizm" ilan ediveren post-modernlerdense, bu apayrı bir tartışma konusu...], "ateist", "Turan Dursun bilimselliğinin basit bir versiyonu" olmakla suçluyor, hem de İslâmın "insanlığın başlangıcına uzanan bir kapsama alanına sahip olduğu" iddiasıyla "başka dinlerle arasında benzerlikler bulunduğunu" (yani başka dinlerden kimi unsurları aldığını) kabulleniyor. Şunu söylemek, Gündüz'ün bu çelişkisini çözümlemede yardımcı olabilir mi acaba: Tüm dinler, iktisadi, siyasal, tarihsel, toplumsal, vb. etkenlerle aynı çevreyi paylaştıkları (hatta paylaşmadıkları) başka dinlerden bazı unsurlar ödünç alırlar. Ancak bazıları bu unsurları özümseyip kendi sistematikleri içinde farklı bir düzleme taşır, yani yeni (ve yaklaşık) bir sentez oluştururken (ki İslâm da, tıpkı Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi bunu başarabilmiş bir dindir), bazı din oluşumları, bu unsurları birbiriyle uyumlu kılmada yetersiz kalır ve birbiriyle bitişik ama bağlantıları zayıf değerler olarak bünyesinde barındırmayı sürdürür. "Senkretistik dinler", bu ikincilere denmektedir; içinde kadîm Mezopotamya kültleri, Hellenistik neo-platonizm, hatta Hildegard Lewy'nin savına göre Zerdüştî'likten etkiler barındıran Harran Sabiîliği'nin de senkretist bir din olduğunu söyleyebiliriz. Bir dinin yeni bir sentez düzlemini gerçekleştirip gerçekleştirememesi, o dinin saliki toplumların en genel anlamıyla üretim tarzlarıyla, üretim ölçeğiyle ve buna bağlı olarak siyasal merkezîleşmesiyle bağıntılıdır. Öte yandan, merkezîleşmiş yönetim bir yöneten-yönetilen ikiliğini ortaya çıkartacağından, "halk dini" ile "devlet dini" arasında her zaman bir örtüşmezlik süregitmekte, "devlet" siyasal bir yaptırım aracı olarak dini dogmatize etmeye çabalarken, "halk dini" senkretistik özelliklere daha yatkın olabilmektedir.

> İçinde kadîm Mezopotamya kültleri, Hellenistik neo-platonizm, hatta H.Lewy'nin savına göre Zerdüştî'likten etkiler barındıran Harran Sabiîliği'nin de senkretist bir din olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, toplum bilimleri "din"i, "toplumsal bir bilinç formu" olarak ele almalı, iktisadi-siyasal bağlamı, tarihsel-toplumsal bağıntıları içinde incelemelidir, diyorum. "İman ya da (yukarıdaki-ilk üç anlamında) küfr", toplumbilimcinin paradigmasını değil, "inceleme nesnesini" oluşturmalı. "Küfr"ün son üç anlamının ise, bilim tartışmalarında hiç mi hiç yeri olmadığını düşünüyorum. "Hem perukalı hem fodul" olmaya gelince; Gündüz'ün kimi kasdettiğine varın siz karar verin. ◆

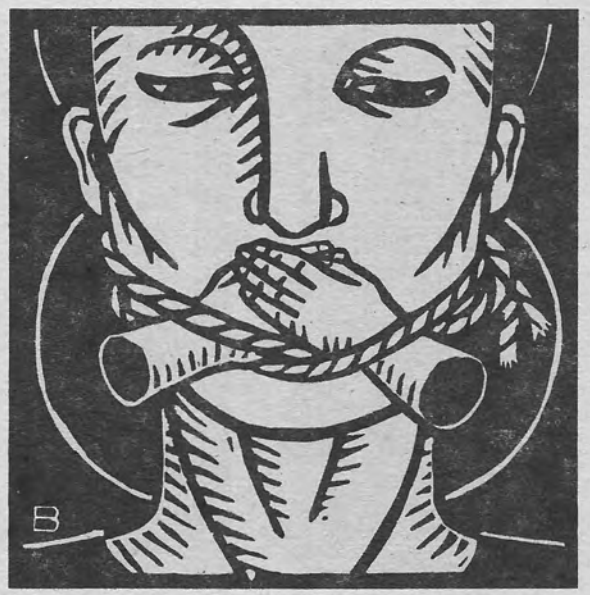

KAMUOYU
Suskunluk Sarmalının Keşfi
ELISABETH NOELLE-NEUMANN

Bugün birçok kültürde ve dilde bilinen "suskunluk sarmalı" kavramını Elisabeth Noelle-Neumann keşfetti. Yazar, medyanın etkisi, seçim kampanyaları ve toplumda marjinallerin rolü gibi karmaşık süreçlerin, ancak sosyopsikolojik temelleri anlaşıldığında kavranabileceğini savunuyor. Kamuoyu, toplumu bir arada tutan "toplumsal kabuğumuz"dur. Noelle-Neumann, suskunluk sarmalı kuramını geliştirirken, Montaigne, Alexis de Tocqueville, Locke, Hume ve Rousseau'dan, Harwood Childs, Edward Ross, Habermas, Niklas Luhmann, Walter Lippmann ve daha birçok kuramcı ve yazara dek uzanan geniş bir düşün dünyasında geziniyor.

DOST kitabevi

DAĞITIM tel 0312 432 48 68 fax 0312 435 75 96

Gölgede, güneşte futbol ve kültürü

BAĞIŞ ERTEN

Açık havada ortaya konan insan sadakatinin krallığıdır futbol.
Antonio Gramsci

Eduardo Galeano
Gölgede ve Güneşte Futbol
Çeviren: Ertuğrul Önal-M. Necati Kutlu
Can Yayınları, 1998, 264 s.

•

Futbol ve Kültürü
Derleyenler: Roman Horak-Wolfgang Reiter-Tanıl Bora
İletişim Yayınları, 1993, 404 s.

Bu yazıya bir tespitle başlamakta yarar var. Futbol, özellikle "oğlan çocuğu" olup da ilk gençlik yıllarını idrak eden bir dolu insanın vazgeçilmez tutkusudur, hem de dünyanın hatırı sayılır bir bölümünde. Gerçekten de 10'lu yaşların özellikle ilk yarısında, stad önlerinde gecelemekten, mahalle takımının forması için verilen uğraşa; derste, arka sıralara gömülüp tarih defterinin arkasında üretilen teknik, taktik ve istatistiklerden, hatta rakip takım taraftarından ölesiye nefretin bir sonucu olarak zırt pırt açığa çıkan şiddet potansiyeline kadar gözardı edilemeyecek kadar yoğun bir enerji meşin yuvarlak ve tribünler uğruna harcanır (aman "heba olur" anlaşılmasın). Bir zamanların yaygın tezahüratı gibi "ne okulu bitirmek ne de bir kızı sevmek, en büyük dileğimiz seni (onu) şampiyon görmek"tir. Kişisel tercih sıralamasında ve gelecek hayallerinde futbolun ilk sıradaki ambargosu Türk Medeni Kanunu uyarınca rüşt kazanıncaya, bilemediniz 20'li yaşların hemen başına kadar sürer. Sonra... Sonra ne yazık ki/neyse ki "akıllar başa devşirilir, bu saçmalık peşinde koşmaktan bıkılır ve hayat gailesinin de etkisiyle futbola karşı duyulan sevgi minimuma indirilir" cevabını bekleyenler büyük bir yanılgı içindedirler ve bekleyişleri daha epey sürecektir. Nasıl ki küçükken en sevdiğiniz renk maviyken, büyüyünce "akla uygun" olarak kırmızıyı sevmeniz gerekmiyorsa, Can Kozanoğlu'nun belirttiği gibi, yapısı itibarıyla irrasyonel olan futbol sevgisi de yaşın kemale erişine pek aldırmaz. Olsa olsa "dünya futboldan ibarettir"den "futbolda dolu dolu bir dünya var"a transfer olunur.

Peki o "hastalıklı" (biz taraftarlarca gayet sağlıklı) sevgide bir değişme olur mu? Nicelik açısından hâşâ, hiçbir zaman vazgeçilmeyecek şiardır "iyi günde kötü günde" taraftar olmak. Ama nitelik açısından bir değişim yaşanır. Birinci değişim fizikseldir. Artık "deplase olacak" haliniz pek yoktur, en fazla takımınızın içerdeki maçlarını takip edersiniz. Sonra sosyal bir değişim başlar. Artık futbolun tercih sıralamasındaki ambargosu delinir ve inadına aşık olmak, okulu bitirmek ağır basmaya başlar. Bütün bunların sonucu olarak da yavaş yavaş kimi maçlar kaçırılır, tüm spor programları değil de sadece goller seyredilir falan. Öte yandan yaş ve yaşanılan ülke gereği (Türkiye, muhtemelen Arjantin, Brezilya vs) artık bir yerlerde tariflenen bir dünya görüşünüz oluşur. Eğer bu dünya görüşü biraz "solduyu"ya meylediyorsa durum iyice çetrefilleşir. Artık işin ucunda "afyon müptelası" muamelesi görmek, ayıplanmak vardır. "Yar"dan da geçilemeyeceğine göre, çeşitli gerekçeler sunar ve irrasyonel futbol aşkınıza "rasyonel" mesnetler arar dursunuz.

> Futbol, özellikle 'oğlan çocuğu' olup da ilk gençlik yıllarını idrak eden bir dolu insanın vazgeçilmez tutkusudur; hem de dünyanın hatırı sayılır bir bölümünde. Yapısı itibarıyla irrasyonel olan futbol sevgisi de yaşın kemale erişine pek aldırmaz. Olsa olsa 'dünya futboldan ibarettir'den 'futbolda dolu dolu bir dünya var'a transfer olunur.

Ama eğer yaşınız benim gibi, Türkiye'de birçok şeyin miladı olan 12 Eylül'de henüz 10'a bile ulaşmamışsa işiniz biraz kolaylaşır. Bir kere taraftarlığın en mubah ve milli hasletlerimizden biri sayıldığı bir dönemde tribündeki yerinizi almışsınızdır. Ama daha da önemlisi, 70'li yılların aksine, bu dönemde öyle futbola ve gündelik yaşamın birçok alanına siyaset karıştırmak biraz yürek ister. Yaşınız "bilince çıkmaya" elverişli hale gelse de konumunuzda bir değişiklik şart değildir. En fazla saçları hafif kırlaşmış birkaç abi, enişte, dayıdan ufak sitemler yersiniz o kadar. Ama eğer biraz mürekkep yalamaya niyetlendiyseniz ve/veya Tanıl Bora'nın deyişiyle, bir alt kültür olarak futbolla dünya ve insanlık hallerine yönelik duyarlılığı kesiştirmenin, oyuna içerden bakarken alınan lezzeti paylaşmanın yollarını arıyorsanız bu konuda karşınıza, ne şans ki (az da olsa) bir futbol külliyatı çıkmaktadır. Üstelik *Televole*'ler, *Süper Frikik*'ler, "Türkiye biziz diyen kartelciler" çağında ve "başka bir dünya" umuduna yelken açan bir yerden.

Öncelikle bütünlüklü bir perspektif sunması açısından *Futbol ve Kültürü* kitabından başlayalım. Kitap derleme biçiminde kotarılmış ve Roman Horak ile Wolfgang Reiter'in derlemelerine, Tanıl Bora'nın Türkiye yazarlarından toparladığı yazıların eklenmesiyle oluşmuş. Sunuş bölümünde meramlarını dile getiriyor Bora. Amaç, "22 adamın bir topun peşinden koşmasından ne anlıyorsunuz" türünden aşağılamalarla veya "futbol afyondur" gibisinden tahlillerle preslenen ve bütün bunların üstüne milliyetçi hezeyanlarla, "piç" olan futbola, hem oyun olarak hem de alt-kültür olarak futbol aleminin "gösterdiklerine", toplumsal-kültürel imalarına duyarlı bir bakış. Aynen aktarmak gerekirse "futbolun içinden bakan, sonuca ve gole kitlenmeden 'oyun'un tadına varan, oyunu salt taktik gözle değil takım ve oyunculara dair üslup karakter, tarz yorumları çıkarma hevesiyle 'okuyan'; bunu yaparken 'teknik' otoriteliğe, tecrübe ve hatıra nakilciliğine kısılmayan bir bilgi... Futbola (...) bakarken soğuk bir akademisyen sentetikliğiyle yetinmek, bu

alt-kültürü 'suç/terör uzmanlığına' malzeme etmek veya dolaysız ve yüzeysel politik, sınıfsal atıflar yapmaya girişmektense; tribünlerin, taraftar camialarının anlam dünyasını kavramak için emek sarfeden bir yaklaşım..." (Bora, *s.13*).

Amaç bu olunca, kitaptaki yazıların tümünün "içerden" konuşanların elinden çıkması da doğal oluyor. "Başlama Vuruşu"nun ardından ilk bölümde, futbolun kısa tarihçesi, kuralların, teknik ve taktiklerin gelişimi gibi, daha çok hikâyeye yabancı olanlar için futbol oyununun karakteristiğine ilişkin "teknik" bilgi veriliyor. Bu girizgâhı "Futbol Alemi: Mekân, 'Hava' ve Ortam" bölümü izliyor. Önce C. Bromberger'den Marsilya'nın kültürel ve toplumsal aynası olarak tanımladığı Olympique takımına ilişkin yazı arz-ı endam ediyor. Bir yandan Olympique'e bakıp kenti okumanın nasıl mümkün olduğu öne sürülürken, diğer yandan bu iddia istatistiklerle pekiştiriliyor. Özellikle stadyumun sınıfsal, toplumsal yapısının ve bu yapıya uygun olarak taraftarların kendileriyle bütünleştirdikleri futbolcuların anlatıldığı kısımların lezzetine diyecek yok. Mesela bir taraftarın yaşamöyküsündeki her evrenin, tribündeki farklı bir yere denk düştüğünü anlatırken bir de örnek veriyor Bromberger. "... (Yoksul) kuzey mahallelerinden bir delikanlı 'kariyerine' kuzeydeki kale arkasında başlayacaktır; evlendiğinde köşe gönderini çevreleyen tribünlere yerleşir; tüccar olursa doğu yönündeki tribünde yer alır. Hayatının sonuna dek belki de bütün stadı turlamış olacaktır..." Ve hikâyeyi bağlıyor: "Belirgin farklılıkların eridiği bir kap, muhayyel kimliklerin kendilerini onaylama peşinde oldukları (...) bir sahne olarak stadyum, kentin, kente dair rüyaların, dramların ve kentin inanılmaz renkliliğinin bir aynasıdır." Bu yazıyı, Nisan 1989'da Hillsborough'daki stadyum faciası üzerinden İngiliz futbolunun tesis problemini ve hakim ideolojinin futbola etkisini ele alan Ian Taylor'un makalesi izliyor ve statları bir kafese çevirmeye çalışanların bu katliamlardan ne derece sorumlu olduğu vurgulanıyor. A. Ghirelli'nin F. C. Napoli'yi anlattığı yazı ise bir şehir, bir kimlik ve bir takımın nasıl örtüşebileceklerini gösteriyor. Sosyal koşulların ve mevcut toplumsal ilişki biçimlerinin bir sonucu olarak oluşan Napoli takımı ve Napoli taraftarlığının, yüzyılın en büyük futbolcularından (bence en büyüğü) Maradona'nın transferinden sonra gelen şampiyonlukla izlediği seyir gerçekten iyi resmedilmiş. Ardından kitabın belki de en lezzetli bölümlerinden biri geliyor, Can Kozanoğlu'nun "Gençler Deplase Olunuz" yazısı. Kozanoğlu burada içerden konuşmanın verdiği rahatlıkla kalemini oynatmış. Bir taraftar olarak gidilen deplasmanların (ki irrasyonel sevgimizin en irrasyonel alanıdır!) renkli anılarının ve bu deplasmanlardan çıkan hayat tecrübelerinin anlatıldığı bölüm, taraflı tarafsız, futbolsever futbolsevmez herkeste hoş bir sadâ bırakmaya muktedir. Bu bölüm Korkmaz Alemdar'ın Ankara 19 Mayıs Stadı'nın açılışının dönemin koşullarıyla birlikte –özellikle tek-parti döneminin futbola kadar uzanan kollarını teşhir ederek– ele alındığı ve tüm bunların zamane "medyasına" yansımasıyla süslendiği yazısıyla bitiyor. Bu son bölümde yer alan Falih Rıfkı Atay'ın sporun Batı toplumlarının tarihindeki ilerlemeci rolü ve Türkiye'yi anlatan yazısı gerikalmışlığımızı bir de futbol üzerinden teşhir ediyor!

"Futbol ve Politika" ana başlığı altında toplanan yazılar genel olarak futbola nasıl politika karıştığını ve bunun nasıl kaçınılmaz olduğunu anlatan yazılarla dolu. Eski Doğu Bloku ülkelerinin ele alındığı yazılar genel hatlarıyla ortak özellikler taşıyor. A. K. Bodor, Çavuşesku ve tayfasının ülkesini yönetmekte gösterdiği titizlik ve demokratlığın(!), "resmi" takımlar olan Dinamo ve Steau Bükreş örneklerinde de nasıl aynı başarıyla sergilendiğini anlatırken, benzer bir durumun Macaristan'da ve eski Çekoslavakya'da, bu sefer devlet müdahalesi kadar yolsuzluklarla da bezenmiş biçimini V. Duke ile M. Muller yazıya döküyor. H. F. Moorhouse ile J. Williams ise Britanya futbolunu ele alıyor. Biri İskoç, Galler, İrlanda futbol ekollerinin oluşumu ve İngiltere'nin, merkez-periferi ilişkisi içerisinde bu ülkeler üzerindeki etkisini ele alırken, diğeri ise ırkçılığın ve özellikle siyah karşıtlığının ve buna karşı verilen anti-ırkçı mücadelenin tarihçesini sunuyor. Yine bu bölümdeki Türkçe makaleler de yeterince doyurucu. Kürtlerin ve bir süredir Kürt coğrafyasında yaşananların futbolu nasıl etkilediğini gazeteci olmanın getirdiği kıvraklıkla anlatan Ragıp Duran, yazısını futbolun ve politikanın konu edildiği sohbet ortamlarını zenginleştirecek bir dolu hikâyeyle süslüyor. T. Bora ile N. Erdoğan'ın ortak yazısı ise futbolun, bir türlü tamamlanamayan Türk uluslaşma sürecinden yola çıkarak, geleneksel reflekslerden nasıl beslendiğini anlatıyor ve batı karşısındaki ezikliğin ("Avrupa Avrupa duy sesimizi"), Kürt sorununun (PKK-Almanya omuz omuza...), uluslararası platformlarda başarıya susamışlığın (bir spikerin "nihayet özlediğimiz ofsayt bayrağı kalktı" şeklindeki serzenişi; demek ki, Bora ve Erdoğan'ın sözleriyle, 'bu millet', bir haklı ofsayt bayrağını bile özlemiştir!) tribündeki tezahürlerini şık bir dille ele alıyorlar. A. Bostancıoğlu'nun yazısı ise solcu da, taraftar da olmanın mümkünlüğünü anlatıyor ve bir dolu yüreğe su serpiyor.

"Tarih, Gelenek, Mitler, İdoller" başlıklı bölüm ise, okuyucuyu futbol üzerine psikanalitik notlardan, iki dünya savaşı Avrupa'da futbolun durumuna; iki büyük Liverpool takımı Everton ile Liverpool'un oluşumundan Austro-faşizm'de işçi futboluna (futbolun da Marksizm içi bir değerlendirmesini arayanlara tavsiye edilir); "Gavur" İzmir'deki futbolun gelişiminden Adana'ya oradan da Sivas'a kadar geniş bir spektrum sunuyor. " 'Bir Nevi' Futbol" adını taşıyan son bölümde ise daha güncel sorunlar ele alınıyor. A. Klose medyanın yarattığı kurgulanmış futbolun, sahicisi üzerindeki potansiyel tehlikelerine değiniyor ve reklama, tv kanallarına bağlı bir futbolun seyirlik bir şov olacağı ama asla taraftarları tatmin edemeyeceğini anlatıyor. Ü. Kıvanç ise son yıllarda yaygınlaşan halı sahalar vasıtasıyla "seyircinin sahaya inişini" ele alıyor ve halı sahanın müdavimlerinin profilini çiziyor.

Ele alacağımız ikinci kitap çok bir deneme. *Kucaklaşmanın Kitabı*, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* gibi eserlerinden tanıdığımız Eduardo Galeano kitabın yazarı. 20. yüzyılın futbolunu kendine özgü bakış açısıyla değerlendiren Galeano, futbol tarihi-

nin altın gollerinden, hakemi, kalecisi, futbolcusu, taraftarıyla futbolun tüm unsurlarına, inanılmaz hayat öykülerinden futbolun "uhrevi" yanına kadar her yönüyle, dünyanın bu en popüler sporunu bir edebiyatçı tadıyla bize sunuyor. Kimi zaman reklamcıların elinde alet olmasından yakınan, kimi zaman Gramsci'nin futbol üzerine söylediği bir sözü aktarırken gururlanan, kimi zaman anti-faşist mücadelede futbolun fonksiyonunu anlatırken duygulanan Galeano, gerçek bir futbol aşığı olduğunu ortaya koyuyor. Kitabın başında itiraf da ediyor zaten: "Yıllar geçti ve kimliğimi kabullenmek zorunda kaldım: Ben basit bir iyi futbol dilencisiyim. Güzel bir oyun gördüğüm zaman, bunu sağlayanın hangi takım ya da hangi ülke olduğuna bakmaksızın bu mucize için şükranlarımı sunarım". Her zaman futbolun bayramı olarak tanımladığı golün peşinde koşan ve futbolu kimi zaman bir savaş, kimi zaman bir destan, kimi zaman da trajik bir öykü gibi anlatan Galeano, aktardığı epik hikâyelerle gönülleri fethetmekten geri kalmıyor. Mesela kaleciyi anlatışını aktaralım: "Aslında kader kurbanı, mahkûm ya da şamar oğlanı da denebilirdi. Onun bastığı yerde çim çıkmadığı söylenir. Yapayalnızdır. Oyunu hep uzaktan izler. (...) Gol futbolun bayramıdır, golcü mutluluklar yaratır; kaleci ise bozguncudur, oyunbozandır." Kaleciyi böylesine karamsar bir şekilde tanımlamasının bir nedeni var elbette. 1950 Dünya Kupası'nda turnuvanın en iyi kalecisi seçilen Brezilya kalecisi Barbosa'nın hikâyesi onu doğrulamak için seçilmiş en iyi örnektir. Kupa finalinde, Brezilya'nın Maracana Stadı'nda, Brezilya Uruguay'a 2-1 yenilir ve şampiyonluğu elinden kaçırır. Yenilen son golde Barbosa'nın hatası vardır. Üzerinden yıllar geçmesine rağmen Barbosa yediği golden ötürü affedilmez. 1993 yılında Brezilya'nın bir maçında takımın futbolcularına moral vermek için soyunma odasına girmek ister ama yöneticiler izin vermez. Küçük bir jübile geliriyle yaşamaya çalışan Barbosa'nın bu olaydan sonra söylediği sözler yürek burkuyor: "En büyük suç için bile verilen ceza otuz yıldır. Ben ise tam 43 senedir işlemediğim bir suçun cezasını çekiyorum." Yaşanılan yörenin inanış biçimlerinin futbolu nasıl etkilediğine dair bir anektod daha aktaralım Galeano'nun ağzından: "1973 yılında kötü niyetli (ve 12-0 mağlup olmuş) bir rakip takım taraftarı, Vasco da Gama takımının sahasına bir kurbağa gömdü ve lanetini dile getirdi: Gökyüzünde bir tanrı varsa, Vasco takımı on iki yıl boyunca şampiyonluk yüzü göremesin. (...) Yıllar boyunca taraftarlar ve yöneticiler sahada ve saha çevresinde bu kurbağayı arayıp durdular. Ama uğraşları boşa çıktı. Sonunda 1945 yılında takım Rio kupasını kazanarak şeytanın bacağını kırdı. 1934 yılındaki şampiyonluklarının üzerinden on bir yıl geçmişti. 'Tanrı cezamızın bir yılını affetti' diyordu kulüp başkanı'."

> Galeano, gerçek bir futbol aşığı olduğunu kitabının başında itiraf ediyor: 'Yıllar geçti ve kimliğimi kabullenmek zorunda kaldım: Ben basit bir iyi futbol dilencisiyim. Güzel bir oyun gördüğüm zaman, bunu sağlayanın hangi takım ya da hangi ülke olduğuna bakmaksızın bu mucize için şükranlarımı sunarım'.

Dünya Kupalarını hiç es geçmemiş Galeano. Önce o döneme ilişkin değinmelerini sıralıyor ve ardından kupayı anlatıyor. Mesela 50 Dünya Kupası'nı anlatmaya Bunuel'den başlamış, Güney İtalya'daki efsanevi haydut Salvatore Giuliano'nun ölümüne değinmiş ve tüm bunlardan sonra kupanın unutulmaz anılarını anlatmış. Özellikle kısa futbolcu biyografileriyle, kimi unutulmaz goller önemli bir yer tutuyor Galeano'da. Bu bağlamda değinilen isimler ise bir çuval dolusu: Friedenrich, Nasazzi, Meazza, Leonidas, Moreno, Zizinho, Rahn, Di Stefano, Garrincha, Didi, Kopa, Puşkaş, Charlton, Yaşin, Matthews, Eusebio, Pelé, Jairzinho, Beckenbauer, Cruyff, Müller, Platini, Maradona, Hugo Sanchez, Gullit, Zico, Romario, Baggio...

Kısacası futbolun dolu dolu dünyasına kimi zaman eleştirel, kimi zaman mizahi, kimi zaman mistik, kimi zaman da politik bir açıdan yaklaşan Galeano ister gölgede, isterse güneşte olsun, futbola dair doyurucu bir birikim sağlıyor biz futbolseverlere.

Sonuç faslına gelince. Top döndükçe dünya da dönecek anlaşılan. Biz de peşinden koşmaya devam edeceğiz, irrasyonel sevgimizin. Ama bu aralar insanın tadı kaçıyor. Coca Cola'ların, Mc Donalds'ların, Televolelerin, Şansalların, Havelange'ların, Erzik'lerin, Cine 5'lerin, Ali Şen'lerin, Kalkavan'ların, Ergun Gürsoy'ların, Üç hilallerin, Neonazilerin işgali altındaki futbolun bugünkü pürmelaline en fazla bu oyundan zevk alanlar üzülüyor. Ama sonuçta ülkede/dünyada neler oluyorsa futbolda da o oluyor. İnsanoğlu neyse futbol da o. Ama, eğer bugünden yarına doğru bir mücadele alanı kurguluyorsak ve daha iyi bir yaşam uğruna mücadele sürecekse, futbol da bunun bir parçası olacak. Bu mücadele futbolu ensesi kalınlardan, bu işin rantını yiyenlerden, yeşil sahalarda milliyetçi nema arayanlardan, televizyonun hükümranlığından, tribünleri cop antrenman sahasına çevirenlerden kurtarma mücadelesi.

Önümüzde bir dünya kupası var. Ne yazık ki Türkiye katılamıyor. Yine televizyona mahkûmuz bir çoğumuz. Yine sponsorların istedikleri saatte maçlar başlayacak. Yine birileri netice uğruna futbolu çekilmez hale getirecek. Ama bir yerlerden bakarak, neticeyi değil "haticeleri" kollayarak, solduyumuzu dinleyerek işin zevkine varmak da mümkün. Zaten kapitalizmin sömürgeleştirmediği kaç alan kaldı ki? ◆

Futbol; geleceğin dini

HAKAN DİLEK

Galatasaray Teknik Direktörü Fatih Terim, Simon Kuper'in *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir* adlı kitabının çevirisine yazdığı önsözde şöyle bir soru soruyor ve ardından yine kendisi yanıtlıyor: "Futbol neden yüzyılımızın en popüler spor dalı? Sık sık sorulan bu sorunun cevabı, bana kalırsa oyunun basitliğinde yatıyor. Yediden yetmişe herkesin hem oynamaktan hem izlemekten zevk alacağı bir spordur futbol... Galibin önceden kestirilememesi, milyonların meşin yuvarlağın peşine takılmasında büyük rol oynamıştır... Bu basit oyunun popülaritesi inanılmayacak boyutlara ulaşmış, futbol günümüzde dünyanın her köşesinde işçileri ve işverenleri olan dev bir endüstri haline gelmiştir... Gençliği bu kadar yakından ilgilendiren bir fenomenin zaman zaman siyasetin alanına girmemesi olanaksız."

Simon Kuper *Financial Times*'da çalışan bir gazeteci. Meşin yuvarlağın etrafında dönenen dünyayı tanımak için 22 ülke dolaşarak derlemiş bu kitabı. Bir dolu insanla yaptığı görüşmelerde futbolun insanı sarıp sarmalayan ve insanın bütün hallerinin dışında bir dünya taşıyan iç gerilimleri, bir profesörü ulusal takımı gol attığında odasında dans ettiren coşkuyu, ülkelere savaşı bir zaman için de olsa ertelettiren nedeni, futbolun, futbolcusu, izleyicisi, taraftarı, idarecisi ve sektörün içindeki diğer katmanlarıyla "nasıl bir insanlık hali" olduğunu gözler önüne seriyor Kuper, hem de ünlü konuklarının da katılımıyla.

11'e 11 maç yapan 22 adamın, sınırları belirlenmiş bir alan içindeki devinimi nasıl olur da milyonlarca insanın heyecanını, umudunu ya da umutsuzluğunu karşılar? İnsanın gerçekten geleceğine olan merakı ve ilgisi falcılıktan, pozitif bilime kadar büyük sektörler yaratmadı mı? Ya da futbol kadar hangi ilgi alanı insanı sonunun ne olacağını bu kadar korkunç, heyecan verici gerilimli bir merakla bekler kıldı? Gıcır gıcır giysileri içinde gencecik insanlar topu iğne deliğinden geçiren incelikleri ve fizik yetenekleriyle insanları her zaman bu "arenaya" çekti ve ilgilerini

Simon Kuper
Futbol Asla Sadece Futbol Değildir
Çeviren: Sinan Gürtunca
Gençlik Yayınları, 1996, 216 s.

Nijerya-Biafra savaşına, o sırada ülkeyi ziyaret eden Pele'nin sahaya çıkabilmesi için, bir gün süreyle ara verilmişti.

hiç eskimeyecek biçimde diri tuttu. Sonradan kendisine felsefî bir zemin oluşturdu ve insanlar sporu (ya da futbolu) barış ve kardeşlik söylemleriyle yan yana anar oldular. Aslında futbolun barış, kardeşlik gibi temalarla öne sürülmesi onun içi boşaltılmış ve iyi niyetli bir tarifini yapmak olur. Oysa futbolun, insanın insanla barış içinde yaşadığı, herkesin "yeteneğine göre" pay aldığı bir eylem haline gelmesini sağlayacak şey toplumsal ilişki ağının bu kavramları yaşamaya uygun zemin hazırlaması.

Alman Nazizmi iri çizmeleriyle dünyanın üzerine yürüyüp insanların kristal gecelerine öykündüğünde Hollandayı arsız bir sardunya gibi sarar ve ülkedeki bütün bisikletlere el koyar. Aradan yıllar geçer. 1988'de Avrupa Kupası için karşı karşıya gelen iki ulusal takımın maçı portakalların (Hollandalıların) galibiyetiyle sonuçlanır. Amsterdam'da Leipseid Meydanı'nda sevinçten ağlayan Hollandalıların ağzından şu sözler dökülür: "Yaşasın bisikletlerimizi geri aldık." İşte Dünya Kupası'na katılma hakkını yakalayan İran Ulusal Takımının final maçındaki son golünden sonraki bilanço: 15 ölü. İnsanları İran Devriminden daha fazla heyecanlandıran ve kalp krizinden ölmelerine neden olan şeyin gücü nerede acaba? Yoksa yeni bir din mi doğuyor?

Yüzümüzü şimdi Simon Kuper'e çeviriyoruz; "Dünya üzerinde kaç tane futbol hastası olduğunu kimse bilmiyor. 1994 Dünya Kupası organizasyonu için kurulan World Cup USA Şirketi'nin yayımladığı bir kitapçığa göre, İtalyadaki Dünya Kupasını televizyondan izleyenlerin sayısı 25.6 milyarmış (yani dünya nüfusunun beş katı) ve Amerika'daki Dünya Kupasını 31 milyar kişinin izlemesi bekleniyormuş..." Emin olunan bir tek şey var, o da futbolun dünyadaki en popüler spor olduğu. Bir söylentiye göre parası olan bir Napolili kendine bir yiyecek alır, sonra futbol maçına gider ve bunlardan arta kalan parası olursa da kendine oturabileceği bir ev ararmış.

1994 yazında bir Haitili "Hangisi daha önemli: Brezilya'nın kazanması mı, yoksa ABD'nin işgali mi?" diye soran Amerikalı gazeteciye cevaben şunları söylemiş: "Biz her gün açız. Bir yığın sorunumuz var. Amerikalılar her gün ülkemizi işgal edeceklerini söylüyor. Ama Dünya Kupası dört yılda bir düzenleniyor."

1970 Dünya Kupasını kazanan Brezilya Milli Takımı, askeri hükümetin birkaç yıl daha iktidarda kalmasına olanak tanımıştı ve Nijerya-Biafra savaşına o sırada ülkeyi ziyaret eden Pele'nin bir maçta sahaya çıkmasına olanak tanımak için, bir gün süreyle ara verilmişti.

Bu nedenle ilk akla gelen soru, futbolun bir ülkedeki yaşamı nasıl etkilediği oluyor. Diğer bir deyişle Hollanda'nın Hollanda, Brezilya'nın Brezilya, İngiltere'nin İngiltere

gibi oynamasının nedeni neydi? Michael Platini *L'Equipe*'e verdiği bir demeçte; "Bir futbol takımı bir varoluş şeklini, bir kültürü temsil eder," demişti. Gerçekten böyle miydi acaba? Yaşamının son 45 yılını Hollandanın resmi tarihini yazmakla geçiren kır saçlı, ufak tefek biri olan Dr. L. de Jong, "Hollanda gol attığı zaman odanın içinde dans ediyorum. Ben bir futbol delisiyim," diyor. Almanya-Hollanda Avrupa Kupası final maçı sonrası Hollanda Teknik Direktörü Rinus Michels'i ayakta alkışlayan İsrailli bir gazeteci Hollandalı meslektaşının kulağına eğilerek şu sözleri fısıldadı; "Hollanda'yı tutuyorum. Nedenini anlarsın..."

Barcelona artık bir futbol takımı olmaktan çok öte bir şey. Platini'nin belirttiği gibi Barcelona futbol takımı Katalonya'nın ve Katalan ruhunun gurur kaynağı. Bir İspanyol kadın Barça'nın Real Madrid'i yenmesinin neden bu kadar önemli olduğu sorusunu şöyle yanıtlıyor; "Franco özerkliğimizi yok etti, dilimizi yasakladı ve Real Madrid taraftarıydı." Katalan sosyolog Flauger ise; "Sokakta katil Franco diye bağıramazdınız, bu yüzden insanlar onun yerine Real Madrid'li futbolculara bağırırlardı..." diyor. Katalonya, dokunulmazlığını 200 bin kişilik Nou Camp stadında yaşıyordu. Barça futbol takımı ise Franco'nun sızamadığı tek Katalan düşüydü. Evet, Barça futbol takımı olmaktan öte bir şey. Barça'nın futbol dışındaki her şeyle değ-

> Bir İspanyol kadın Barça'nın Real Madrid'i yenmesinin neden bu kadar önemli olduğu sorusunu şöyle yanıtlıyor; 'Franco özerkliğimizi yok etti, dilimizi yasakladı ve Real Madrid taraftarıydı.'

me noktaları var. BBC TV'de kendilerine adanmış bir hiciv programını hemen sayacaklarımızın başına yerleştirelim. Salvador Dali'nin bile katılmak için başvuracağı bir resim sergisi düzenliyorlar. Papa 108.000 seri nolu sezonluk biletin sahibi. Kentin en çok gezilen yeri de Barça'nın klüp müzesi. Öyleki bu müzeyi gezenlerin sayısı Picasso müzesini gezenlerden daha fazla. Onlar, futbol takımlarından futboldan beklediklerinin çok ötesinde şeyler bekliyor: "Bazı insanlar da Barça'nın maçlarına futboldan hoşlandıkları için giderler..."

Pele'nin Brezilya'sında futbol "favelalar"da (gecekondular) yaşayan gençler için en büyük umut kapısı. Malandro ise Brezilya'da yoksulların zenginlere karşı kendilerini ifade etme ya da bir varolma biçimidir. Brezilya'nın ulusal karakterini betimleyen Malandro Brezilya'da numaracı ve gerçekten kurnaz, zeki tiplere verilen addır. Sahadaki futbolcuların ise Malandro'dan farkları yoktur. Onlar zekiliğin, kurnazlığın, becerikliliğin sembolüdürler. 1960'lı yıllarda Brezilya milli takımının ve dünyanın en iyi açıklarından biri olan Garrincha, diğerinden uzun olan bir ayağıyla Brezilya tribünlerinin neşe kaynağıdır. Hatta bazılarına göre Garrincha'nın ve Brezilya'nın futbolu "bir tür tiyatro oyunu, teatral bir hareket tarzıdır."

Heyecan, gözyaşı, sevinç, korku, beceri, atraksiyon, teatralite, organizasyon ve ekip ruhu... Belki de futbolu bu kadar ilginç kılan şeyler bunlar. Temelinde oyun yatan bir eylemin milyonlarca insanı nasıl bu kadar etkileyebildiğinin cevabı ise Kuper'de gayet açık: "Bir oyun milyarlarca insan için önemli olduğu takdirde oyun olmaktan çıkar. Futbol Asla Sadece Futbol Değildir."

Renk renk formalarıyla futbolcular çıkış tünelindeler... Sahaya yağan konfetiler, duman bombaları, çatapatlar, davullar, hiç dinmeyen bir uğultu, sloganlar... Simon Kuper'in Sinan Gürtunca'nın çevirip, Yiğiter Uluğ ve Esen Çetecioğlu'nun yayına hazırladıkları ve elimize ulaştırdıkları serüvenine "hep beraber" katılıyoruz. Fatih Terim'in kitabın önsözünde belirttiği gibi: "... Futbol sevgimizin üzerine futbol kültürü inşa edebilmek için fazlasıyla okumaya ihtiyacımız var." Terim'in bu saptamasına katılıyoruz. *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir* okurlarının tribününde "Meksika Dalgası" başlıyor. ◆

İ Ç G Ö R Ü

PAZAR ERTESİ KONUŞMALARI

FELSEFE VE PSİKANALİZ DİZİSİ

•*GİRİŞ*
İskender Savaşır
4 Mayıs 1998 Pazartesi, saat: 20.00

•*NIETZSCHE VE PSİKANALİZ*
Oruç Aruoba
11 Mayıs 1998 Pazartesi, saat: 20.00

•*OIDIPUS'A KARŞI FELSEFE*
Ali Akay
18 Mayıs 1998 Pazartesi, saat: 20.00

•*YETER... SÖZ BENLİĞİNDİR*
Yavuz Erten
25 Mayıs 1998 Pazartesi, saat: 20.00

•*JACQUES DERRIDA: PSİKANALİZİN FELSEFESİ*
Zeynep Direk
1 Haziran 1998 Pazartesi, saat: 20.00

•*PAUL RICOEUR: PSİKANALİZİN FELSEFESİ*
Erol Göka
8 Haziran 1998 Pazartesi, saat: 20.00

•*FELSEFENİN PSİKANALİZİ YAPILABİLİR Mİ?*
Saffet Murat Tura
15 Haziran 1998 Pazartesi, saat: 20.00

Yer: İçgörü Psikoterapi Merkezi
Hüsrev Gerede Caddesi Çizmen Apt. 50/1 Daire: 3 Teşvikiye
Tel: 0212 227 36 24 - 0212 261 71 47
Ücret: 2.000.000 TL.
(Öğrenci ve asistan 1.000.000 TL.)

(Tüm etkinlikler için önemli not: Yer kısıtlı olduğundan, önceden telefonla rezervasyon yaptırmak kesinlikle gerekmektedir. Rezervasyon yaptırmayanlar etkinliğe alınmayacaktır.)

İÇGÖRÜ ATÖLYELERİ: 5

"MORALİST Mİ? TERAPİST Mİ?"
-Günümüz Toplumunda Psikanalistin Yeri-

Dr. N. Yasemin Oğuz

9 Mayıs 1998 Cumartesi
Saat: 12.00-18.00
Yer: İçgörü Psikoterapi Merkezi
Ücret: 5.000.000 TL.
(Öğrenci ve asistan 3.000.000 TL.)

Yine aynı heyecan, yine aynı ürperti

GÜLSÜM CENGİZ

Ünlü Alman yazar Anna Seghers'in kitabını ilk kez, işkencelerin, kovuşturmaların, sürek avlarının yaşandığı 12 Eylül faşizmi döneminde okudum. Bana; "Havada barut kokusu,/ tüyleri kan içinde serçenin./ Karda kanlı ayak izleri,/ avcılar iz peşinde" dizelerini yazdıran bir dönemdi. Kimsenin yarınından emin olmadığı, arkadaşların yolda karşılaşınca izlenme korkusundan birbirine selam vermediği, selam almadığı bir dönemdi. Nazi Almanyasında, antifaşistlerin, komünistlerin kapatıldığı Westhofen kampından kaçan yedi insanın yaşama mücadelesini anlatan *Yedinci Şafak*'ı böyle bir dönemde soluk soluğa ve yürek çarpıntıları içinde okumuştum. Kamptan kaçan yedi kişinin tehlike karşısında hızlanan yüreklerinin atışını; bir duvarın üstünden atlarken, cam kırıkları nedeniyle elinden yaralanan Georg'un acısını kendi elimde ve yüreğimde duyarak. Kitapta kamptan kaçan yedi kişiden söz ediliyor, ancak bunlardan birinin, Georg'un kimliğinde ve kaçış ve izleniş serüveninin ekseninde okuyoruz ötekilerin de yaşadıklarını.

Anna Seghers'in *Yedinci Şafak*'ını, yalnızca, toplama kampından kaçan yedi insanın kaçış serüveninin anlatıldığı bir kitap olarak niteleyemeyiz. Yazar, kaçış olayını anlatırken, o dönem Almanyasının ve insanının da ayrıntılı bir portresini çiziyor. Dahası, varolan durumu sorgularken, toplumun insanların o duruma gelişinin nedenlerini arıyor. Yazar, kimisi faşist propagandadan etkilenmiş, kimi korkudan teslim olmuş, kimi suskun ve tepkisiz kalmış kişilerin davranışlarını sorgulayarak, faşizmin kitle ve insan psikolojisine etkisini araştırmayı, faşizmin gelişip güçlenmesine neden olanların davranışlarının derinine inmeyi amaçlamış. Bir yandan da, her şeye karşın baş eğmeyen dirençli kişilerin de var olabileceğini gösteriyor. *Yedinci Şafak*'ta hemen her toplumda bulunabilecek sayısız insan tipi de yer alıyor. Toplama kampı yöneticisi Fahrenberg bunlardan biri. Yazar, Nazi Almanya'sında kitlesel kıyımlara imzasını atmış yüzlerce faşistin davranışının kökenini,

Anna Seghers
Yedinci Şafak
Çeviren: Ahmet Cemal
Evrensel Basım Yayın, 1997, 445 s.

> Seghers'in yapıtlarında, dünya görüşünün yansıması da, mücadele içindeki yaşamından izdüşümler de bulunmaktadır. Sosyalizme adanmış bir yaşam ve bu uğurda sivriltilip ustalaşan bir kalemdir Seghers. Yapıtları sosyalist gerçekçi edebiyatın yetkin örneklerindendir.

kıyıcılıklarının psikolojik nedenlerini Fahrenberg'in kimliğinde ortaya koyuyor.

"İki pencerenin arasındaki duvarda Führer'in resmi asılıydı ve Fahrenberg kafasında Führer'in kendisine iktidar vermiş olduğunu kurmuştu. Tam anlamıyla sınırsız değildi bu iktidar, ama neredeyse sınırsız sayılabilirdi. Yaşam ve ölüm üzerine söz sahibi olma iktidarı. Az bir şey değildi. Yetişkin, güçlü kuvvetli erkekleri önüne dikmek. Onları hemencecik ya da ağır ağır ufalamak. Daha bir an önce dimdik duran gövdelerini dört ayaklı yaratıkların gövdelerine dönüştürmek. Yürekli ve meydan okurcasına bakan yüzlerinin bir an sonra kararlığına, korkudan kekelediklerine tanık olmak" *(s. 180)*.

Ya, kendisine Fahrenberg gibi bir iktidar bağışlanmadığı halde, yalnızca yaygın faşist propagandaya kapılarak Yahudi ve komünist işçi düşmanı olan sıradan birinin davranışına ne demeli? Yazar, Georg'u ihbar etmek için, büyük bir hevesle koşan yaşlı köylünün bu davranışı karşısında şu soruları soruyor:

"Radyodan söylenenleri duyunca ansızın, ağzı açık kalakaldı. Gövdesinde boğuşan yaşamı ve ölümü unutuverdi. Cekedini ve pabuçlarını giymesine yardım etmesi için karısına seslendi. Sonra oğlunun arabasını çalıştırdı. Neydi amacı? Kendisine yardımcı olamayan doktordan mı yoksa, şimdi radyodan öğrendiklerinden sonra ölümü hak ettiğine inandığı ve dün elini sardırıp doktorun yanından sapasağlam ayrılan adamdan mı öç alacaktı? Ya da böyle davranarak insanlarla daha içli dışlı olacağını mı sanıyordu?" *(s. 190)*.

Faşist toplumu kimler oluşturmaktadır, faşistlerin iktidarlarını sürdürebilmeleri hangi koşullara ve etkenlere bağlıdır? Faşizmin ekonomik temelleri nelerdir? Sıradan bir insan faşist propagandaya nasıl alet olabiliyor? Büyük kente gelip insanların arasına karıştığında, "beni izleyen kim" diye sağına soluna bakınan Georg'un düşünceleriyle bu sorulara yanıt arıyor Anna Seghers.

"Kucağında ağaç fidelerini tutan ihtiyar yerinde doğruldu, marşın temposu ile pos bıyıkları inip kalkıyordu. Gözleri ışıldayarak toplu halde yürüyen genç erlere baktı. Acaba bir oğlu mu vardı aralarında? Nedir bu kişilerin gözlerini yaşartan? Nedir bu savaşı kaybettiğimiz halde askerlerimizle gururlanmamız? Kızların kırıtmaları, kadınların duy-

gulanmaları? Nedir bu? Ceplerindeki her bir kuruş için pazarlık yapan kadınlarımızın, bu marşın temposuna kendilerini kaptırdıklarında, savaşa katılmaları için seve seve oğullarını vermeleri nedendir? Nasıl olmaktadır?" *(s. 268).*

"İşsizlik canına yettiğinden, SA'ya yazılmıştı. Heisler delikanlıları arasında en az akıllı olanı idi. 'SA'ya yazılmazsan iş bulamazsın, sana ekmek yok' demişlerdi, o da hemen gidip yazılmıştı" *(s. 292).*

"Kendi oğullarını düşündü. Yüzde elli kendinin, yüzde elliyse yeni hükümetin malıydı oğulları. Evdeyken onundular ve ona saygıları vardı, ama kapıdan çıkarken o gömlekleri giymek zorunda bırakılıyorlar ve 'Heil' diye de bağırtılıyorlardı. Karşı koymaları için elinden geldiğince uğraşmıştı Gültscher. Boşuna! Bu, ailenin dağılması olacaktı. Kampa atılmak, öz oğulları tarafından gammazlanmak. Seçim yapması gerekiyordu. İşte o zaman karşı koyma gücünden yoksun olduğunu görmüştü. Bir kendi başına mı gelmişti bu? Ne gezer! Pek çok kimse de kendisi gibi korkarak sinmemiş miydi? Gene de inançlarında kararlı olanlar da vardı. Hem aramızda, hem de ülkenin dışında. Örneğin İspanya'da..." *(s. 298).*

Korkunun sindirdiği insanların yanı sıra faşizme karşı direnen, gerek tutsaklıkta gerek dışarda mücadelesini örgütlü olarak sürdüren insanlar da vardı. Yazar, bu insanları Georg'un, Wallau'nun, faşist koşullarda mücadeleyi sürdüren Franz, Herman ve öteki devrimci işçilerin kimliğinde bize tanıtıyor:

"Schenk çimento fabrikasında işçiydi. Daha doğrusu Georg tutuklanmadan önce orada çalışıyordu. Sakin, açık renk gözlü, ilk bakışta düşüncelerini açığa vurmayan, güvenilir bir arkadaştı. Ne fazla yürekli ne de fazla zeki idi. Özelliği serinkanlı oluşuydu. Ama Georg'un yaşantısını adadığı yolunda yürüyenlerdendi. Örgütleri bir terslik sonucu dağılsa, Schenk tek başına yürütecek kadar güçlüydü. Veya arkadaşlarla bağlantı kurabilmek için tek bir yol kalsa, bu yol ancak Schenk'ten geçebilirdi" *(s. 301).*

Yedinci Şafak ilk kez 1941'de yayımlandı ve yazarına dünya çapında ün kazandırdı. Asıl adı Netty Radvanyi olan ve 1900 yılında Almanya'nın Mainz kentinde doğan Anna Seghers, yazın dünyasına *St. Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması* adlı yapıtıyla girdi. Benimsediği sosyalist dünya görüşünü gerçek bir insancıllık ve sorumluluk duygusuyla birleştiren yazarın ikinci önemli yapıtı, *Amerikan Büyükelçiliğine Giderken* adını taşımaktadır. Sacco ve Vanzetti adlı İtalyan asıllı iki grev yöneticisinin suçsuz oldukları halde ölüm cezasına çarptırılmalarını işleyen öykü de 1930'da yayımlanmıştır. Onu 1932'de yayımlanan *Yoldaşlar* adlı öyküsü izlemiştir. *Transit, Ölü Kızların Gezintisi, Ölüler Genç Kalır, Karar, Güven* yazarın olgunluk döneminin ürünleridir. *Yedinci Şafak* için Marksist eleştirmen George Lukacs; "Seghers'in sanatının doruğu" değerlendirmesini yapar.

Seghers'in yapıtlarında, dünya görüşünün yansıması, mücadele içindeki yaşamından kesitler, izdüşümler de bulunmaktadır. Yirmi beş yaşındayken Macar yazar ve toplumbilimci Laszlo Radvanyi ile evlenen yazar, 1928 yılında Komünist Partiye ve Proleter Devrimci Yazarları Birliğine girdi. 1933'de Naziler iktidara gelip kitapları yasaklanınca Paris'e kaçtı ve orada antifaşist dergi ve gazeteler için çalıştı. Alman antifaşist edebiyatının baş temsilcisi oldu. Savaşın bitiminde Doğu Berlin'e yerleşti. 1952'de Alman Sanat Akademisi, Demokratik Alınan Cumhuriyeti Yazarlar Birliği başkanlığına seçildi. 1947'de Büchner Ödülünü, Demokratik Alman Cumhuriyeti Ulusal Ödülünü, 1951'de de Stalin Barış Ödülünü kazandı.

Sosyalizme adanmış bir yaşam ve bu uğurda sivriltilip ustalaşan bir kalemdir Seghers. Yapıtları sosyalist gerçekçi edebiyatın yetkin örneklerindendir. *Ölüler Genç Kalır*, onun Türkçeye çevrilen bir başka yapıtı. *Yedinci Şafak* ise, yıllardan sonra yeniden basılarak okura sunuldu. Bir Alınan toplama kampındaki taş kabartmada canlandırılan faşizmin vahşeti, Sadık Güleç tarafından fotoğraflandıktan sonra kitaba kapak olmuş. Kitabı yeniden okuduğumda, yine aynı heyecanı, ürpertiyi ve örgütlü işçilerin varlığı karşısında duyduğum sevinci yaşadım. Dünyanın birçok ülkesinde faşizm doğrudan bir yönetim biçimi olarak, kiminde ise adı konmamış faşist uygulamalar biçiminde karşınıza çıkmaktadır. Bu gerçek gözönüne alındığında, kitap ve kitapta yazılanlar güncel ve evrenseldir. Okumayanlara okumalarını, okumuş olanlara ise, benim gibi yeniden okumalarını salık veririm. ◆

İÇGÖRÜ ATÖLYELERİ: 6

"MÜSLÜMAN VE TÜRK OLMAK"

-Deli Dumrul'un Bilinci-

Bilgin Saydam-Bülent Somay-Yavuz Erten-Saffet Murat Tura-İskender Savaşır

16 Mayıs 1998 Cumartesi
Saat: 12.00-18.00
Yer: İTÜ Sosyal Tesisleri-Maçka
Tel: 0212 227 36 24 - 0212 261 71 47
Ücret: 5.000.000TL.
(Öğrenci ve asistan 3.000.000 TL.)
Not: Katılım için önceden telefonla rezervasyon yaptırılması gerekmektedir.

STALİN
ÇELİK İRADE
•
MARKS-ENGELS
LENİN
ENSTİTÜSÜ

Çeviren: A. Deniz

CEYLAN YAYINCILIK
Seyrantepe, Çınarlı Sk. No: 8/2 4. Levent/ İstanbul
Tel: 0212 284 37 21-22 Fax: 0212 279 92 73

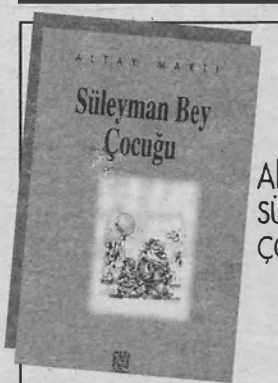

Altay Martı
SÜLEYMAN BEY
ÇOCUĞU

✓ Geçkin Bir Kadın / Altay Martı
✓ Edebiyatta Erotizm / Dar. K. Alice Turner
✓ Çocuk Hakları / Der. İHD İst. Şb.

Çiviyazıları
Tel: (0216) 349 98 41 - 349 98 05
Fax: (0216) 347 05 62 - 347 34 64

FINDIK YUVASI

"İkinci sevgilimi sekiz yaşında tanıdığım için pembe yanağındaki kapkara beninden tombul elinin üzerindeki dört tane fındık yuvasına kadar pek iyi hatırlarım. Göztepedeki taş mektepte kız, erkek beraberdik."

18. romanı *Karlı Dağdaki Ateş*'i kız çeyizi düzen titiz bir anne tertibi ile *Hayat* mecmuası için yazmış bulunan Refik Halid Karay'ın sekiz yaşındaki hali...

Hayat, 1958, No: 95, s. 10

Ülkü Yayınevi tarafından yayımlanan *Kıbrıs Destanı*'nın *Yeni İnsan* dergisindeki ilanı...

Bedii Faik'in Sohbeti

TASHİH

Türkiye biraz da "tashih hataları" diyarıdır. Kitapçılığımız, gazeteciliğimiz ve mecmuacılığınız, sadece baskı, satış ve fikir değerleri bakımından değil, bunların yanı sıra bir de tashih noksanı yüzünden batıdaki adaşlarından geri bulunuyor.

Amerika'da ve Fransa'da, bir tek tertip veya tashih hatâsı bulacak okuyucularına, yekûnu yüz binleri aşan mükâfatlar vadeden gazeteler vardır. Bırakın binleri, yüz binleri; Türk gazetelerinden veya dergilerinden herhangi biri, beher yanlışa bir tek lira vermeye kalkışsa, acaba kaç gün dayanabilirdi?

Bizde bunun tam aksine, tashih hatâsı olmıyan bir dergi veya gazete çıkarabilecek olan babayiğide okuyucular mükâfat vadetseler yeridir ve müsterih olunuz bu bahiste kuruşunuzu dahi yerinden kımıldatacak hâlimiz yoktur.

Meselâ bir buçuk iki aydır, muntazaman huzurunuza çıktığım şu elinizdeki dergide, daha bir yazımı hatırlamıyorum ki yanlışsız olsun; hatta ondan da geçtim, üç dört yanlış bulunsun! Halbuki emin olunuz, Türkiyenin belki de en çok itina gösterilen dergisi şu elinizde tuttuğunuz mecmuadır. Üstelik bu derginin musahhihleri sırf genç hanımlardan mürekkep!.. Ama ne kadar olsa, demek ki, Türk gazeteciliğine umumiyetle çöken o "dikkat noksanı"ndan kurtulmak kolay olmuyor!

Ama ben eminim ki, ayni musahhih hanımlar, meselâ elbiselerinin yakasında güç tefrik edilebilen ufağın ufağı bir yanlış olsa, derhal farkedip terzilerini hırpalıya hırpalıya bir hal olurlar.

Yahut da saçlarının bir teli sağdan sola geçmiş olsa düzeltmeden yola çıkmazlar!

Mesele galiba müsahhih ve mürettip dikkatinden çok, gazeteciliğimizin kaderi ile alâkalı. (Meselâ şu cümledeki kader kelimesinin keder olarak çıkmıyacağından veya cümlenin tamamen alabura olmıyacağından emin değilim.)

*

Tertip ve tashih hatâları Türk gazeteciliğinde o kadar fecî durumlar yaratmıştır ki, bu yüzden meselâ imparatorlukta bir gazete, kapanmaktan; Cumhuriyet devrinde de bir tanesi de taşlanmaktan, güç kurtulabilmişti!..

Sertellerin çıkardığı *Tan* gazetesinde o devrin Ulaştırma Bakanına ait bir beyanat aynı günde vukua gelen bir cinayet havadisine o şekilde karıştırılınıştı ki, Bakan bey kemali ciddiyetle anlattığı işlerin sonunda meselâ şöyle diyordu: "...Yanımda İstanbul valisi olduğu halde İstinye doklarını inceledim. Oradan attık karıları arabaya, ver elini Çırçır suyu. Fakat bu zurna Lütfü doğru dürüst içmez ki... biraz sonra karılara sulanmaya başladı. Bende bıçağımı çektiğim gibi..."

Beri yanda arkadaşını tam sekiz yerinden bıçaklayıp öldüren katil ise, cinayetini anlatırken şöyle söylüyordu: "... Zurna Lütfü ile çok iyi arkadaştık. Ama içtikten sonra cıvıtmak gibi kötü bir huyu olduğu için onunla pek sık çıkmazdım. Dün de tutturdu, ille iki paçoz var, Çırçır'a gidip içelim. Dayattım da dayattım fakat kıramadım. Nihayet hep birlikte yola çıktık. Karıları Emirgân'dan alacaktık. Vali beyle birlikte İstinye doklarında gördüklerimizden son derece memnun olduk. Pek yakında bu tesisi Türk denizciliğine daha faydalı olabilecek bir hale getirmeye çalışacağız..."

(...)

20. Asır, 7 Mart 1953, No: 30, Cilt: 2

KİM KİMDİR?

FAUST

Christopher Marlowe'un *Dr. Faustus*'u (1604) Frances A. Yates tarafından *Elizabeth Çağında Büyü Felsefesi* kitabında Dr. John Dee'ye bir saldırı olarak görülmüştür. Dee, metali altına çevirmesinin ünüyle bir süre rahat yaşadı. Marlowe ise bu işte pek başarılı olamadı; kurşun ve kalay alaşımından, sahte bir para üretip altın diye yutturmaya çalışınca tutuklandı.

Marlowe'un *Faustus*'u daha sonra Goethe'nin de aralarında olduğu bazı yazarlar tarafından da yorumlanmıştır.

İllüstrasyon: Brian Wildsmith
Great Characters From European Literature, *Calendar 1961*

YAZAR İZDİVACI

Romanları, hikâyeleri ve fıkraları ile eski ve yeni bir şöhret olan arkadaşımız Mahmut Yesari genç hikâyeci Cahit Uçuk ile evlendi. Resimde Mahmut Yesariyi hakikî hayat romanını imzalarken görüyorsunuz.

Naci Sadullah

Yedigün, 18 Birinci kânun 1935, No: 145, s. 22

"Memleket edebiyatı nasıl olmalıdır?" *Kültür Haftası* Dergisi, 1936

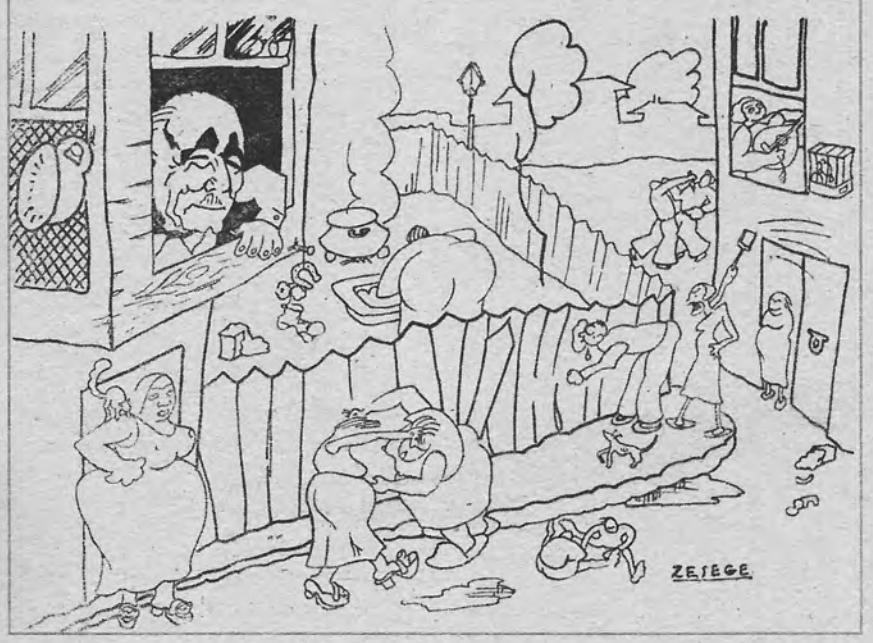

Hüseyin Rahmi'ye göre böyle...

HAFTANIN KİTAPLARI

Kaattan Dünya

Genç hikâyeci Niyazi Remzi'nin bu isimde güzel bir hikâye kitabı çıktı. Bu hikâyeler çok orijinal ve muvaffak olmuş bir kalemin eseridir. Bu hikâyeleri okuyanlar düşündürücü fikirlere bağlanıyorlar. Lisan yepyeni, fikir taze ve ifade oldukça sürrealisttir. Okuyucularımıza bu değerli muharririn küçük hikâye kitabını ehemmiyetle tavsiye ederiz.

Yedigün, 25 Eylül 1935, No: 133, s. 26

SORANLARA CEVAPLAR

ŞAHAP ARAT-AKBEZ:
Kıymetli manzumenizi, bazı sebeplerden dolayı neşredemeyeceğimizden özür dileriz. Bize daha başka mevzulardaki eserlerinizden göndermenizi rica ederiz.

KÂZIM A. MİRŞAN-BOĞAZİÇİ L.
"Zulüm" adlı manzumeniz musikisi kuvvetli bir yazı, fakat çok fantezi. Ahenk vermek için tekrar ettiğiniz kelimeler hiç mana vermiyor. Bize daha başka eserlerinizi gönderiniz.

KÂZIM SARAY-CEYHAN:
Mektubunuzu okuduk. Bu yaşta duyduğunuz hisleri, bir Türk gencine yakıştıramadığımızı açıkça söylemek isteriz. Henüz gençsiniz. Bu yaşa kadar geçirdiğiniz mücadele, sizi bugün muvaffak kılmış demektir. Muvaffak olmak için birinci şart yılmamaktır.

APTULLAH ERKUT-İZMİR:
"Gönül" adlı manzumenizin birinci kıt'asındaki "uçları yaldızlı bir tarak oldum" mısraı bir garip değil mi? Diğer kısımlar güzel. "Fani dünyaya katılmışım" mı, "atılmışım" mı?... Manzumelerinizi bir daha gözden geçirerek göndermenizi rica ederiz.

OKUYUCULARIMIZDAN MUSTAFA YATAMAN:
Manzumeleriniz tetkik edildi. Vezin umumiyetle aksak. Başka eserlerin tesiri altında kalıyorsunuz. "Şarkı"da "Gel sevgili yad edelim o günleri gel de" Yahya Kemal'in tesiri ile yazılmış. Fakat kendi mısralarınızla imtizaç ettirememişsiniz. Kelime tekrarları ahengi bozuyor: "Bak geliyor sevgili, iki, sevilen yoldan," da sevgili ile sevilen, ondan sonraki mısrada "eşsiz sensiz" gibi. Bu tenafürleri gidermeye çalışmanızı tavsiye ederiz. "Lâle"de "yer dibinden", "yalnızlık boynum büktü" ikinci kıt'anın son mısraı da üzerinde çalışılmamış. Daha dikkatlice yazarsanız, neşredilecek olgunlukta eserler vereceğinize kaniiz.

Yeni Mecmua, 8 Birincikânun, 1939, Sahife: 13, Sayı: 32

ÇAĞDAŞ YENİLGİLER ANSİKLOPEDİSİ

Ahmet Erhan
Çağdaş Yenilgiler Ansiklopedisi
Bilgi Yayınları, 1997

Ahmet Erhan'ın yeni şiirleri *Çağdaş Yenilgiler Ansiklopedisi*, onun tipik söyleminin yeni bir evresini oluşturuyor. Onun şiir söylemi, lirizmden uzaklaşarak ironik bir tavrın içine dökülüyor. Toplumun, insanın genel gidişine karşı "protest", hırçın bir tavır. Tarihe de, coğrafyaya da ironik bir dille yaklaşıyor; bugünü de aynı dille yakalamaya çalışıyor. Birey olarak yenilgiyi kabullenemeyiş, yenilgiye karşı bireysel tepkisellik dolu dizelerle dışa vuruluyor. *Çağdaş Yenilgiler Ansiklopedisi* adlı uzun şiirde, italik dizilen ve *severim* yinelemeleriyle örülen dizelerde, insanlığın moral değerleri olan bir dizi insanı; James Dean'i, Attila Jozsef'i, Yesenin'i, Mayakovski'yi, Deniz Gezmiş'i, Cemal Süreya'yı, Turgut Uyar'ı ve başkalarını anıyor, umutsuzluğunu yenmeye çalışıyor. Umutsuzluk yenilgi yıllarının gerçekliği; Ahmet Erhan'da her şeye rağmen karşıtına dönüşebiliyor, dirence, umuda... Dönüşemediği durumlarda *ironi* yardımına yetişiyor. *İçtiğim bira bile, Barcelona olimpiyatlarının sponsoru olmuş/ Ben de yalnızlığın sponsoruyum bugüne bugün, ne gelen var ne giden/ Üç beş baltaya sap oldum da, bıktım bu geçici ilişkilerden (s. 13).* Bir baltaya sap olmak; tecimsel dünyanın terimleriyle kurduğu dilsel ilişki ironiyi besliyor. Ayrıca, lumpen kültürün sözlüğünden sözcükler alıyor, *yavşak* gibi.

Ahmet Erhan şiirinin çıkışı şaşırtıcıdır. İlk kitabı *Alacakaranlıktaki Ülke*'de anlatımcı bir şair kimliğiyle, karamsar, lirik sesiyle öne çıkar. Şiir çizgisini büyük kırılmalarla değiştiren bir şair olmadı hiç. Şiiri, bugüne değin, Akdenizlilikten gelen yaşama sevinci, umut, umutsuzluk, ölüm temalarıyla kurduğu ilişki çevresinde, döne dolaşa bir içtenliğe, bir tazeliğe büründü. Şiirinin *biçimi* de, *biçemi* de değişmedi. Türkçeye olan tutkunluğu, ülkeye olan sevgisi şiirlerindeki farklılıkları oluşturdu. *Çağdaş Yenilgiler Ansiklopedisi*'nde de, bu dobra dobra söyleyiş bir yanıyla sürüyor, bir yanıyla da ironinin dozu artıyor. Direnç, başkaldırı hırçın bir biçime bürünüyor. Bazen alaya alıyor, bazen gülüyor olup bitene. Bazen de birbirini anlamsal açıdan bütünlemeyen, gevşek dokulu dizelerle şiirine zarar veriyor. Bütün bu özellikler kitaba da adını veren uzun şiirde belirgin.

Ahmet Erhan, değişen dünyanın ironiye bürünmüş bir anlatımcısı: *Maltepe pazarında Leningrad kuşatmasının madalyaları satılıyor (s. 20).* Dizenin içerdiği gerçeğin bir gözlemcisi değil elbette. Gözlemciden öte *gerçekçi* bir tutumu var; ki şiirinin varoluş nedenlerinden biri bu. Bir diğeri ise yapay insani ilişkileri sorgulayıcı bir tutumu benimsemiş olması: *Gölbaşı'na pikniğe gideriz, alkol bile almayız/ Karılarımız dudaklarını çırpıştırarak bize gülümserler (s. 21).*

Ahmet Erhan şiirinin bir başka özelliği de, egemen söyleme sürekli muhalif olması. Şu dizeler belirgin bir eleştiri tavrıyla yer alır: *Türk'tüm, önce doğru, sonra çalışkan oldum" (s. 35), Tek dişi kalmış medeni sevgilimle yatıp kalkıyorum (s. 21).* Egemen söyleme gönderen bu dizeler, onun yaratıcı imgeleminden çıkmış özgün buluşlarının yanında zayıf kalıyor, Ahmet Erhan şiirine bir şey katmıyor. Ama içtenliğin fışkırdığı şu dizeler naiftir: *Seviyorum ülkemi, Sinoplu bir balıkçının sevdiği kadar/ Alnımda yağmur lekeleri; gözümde bir zeytin tanesinin kederi durur/ Seviyorum ülkemi: Denizler, ırmaklar, dağlar/ Kalbimde bir saka kuşu büyür/ Ama yalnızım, konuşmuyor sokaklar (s. 29).* Ahmet Erhan'ın yalın, imgesiz dizelerini okumak, iyi şiirin çok az yazıldığı bir dönemde önemli. Aslında, şiir çizgisi boyunca, farklı ve taze kalan da bu tür şiirleri. Bir işaret fişeği gibi kendini gösteriyor, yerini belli ediyor.

Şiir, dilin bütün olanaklarının denendiği bir alan. Dilin, anlam alanıyla bütünleşmesi, giderek özdeş bir konuma yerleşmesi şiirde biçimin önemini duyumsatıyor. Ahmet Erhan anlamını bulan bir biçimde şiir üretiyor. Dolaşımda olan gündelik, ortak dille şiirlerini bir yapıya ulaştırıyor. Gündelik, ortak dil şiir dilinin en tehlikeli bölgesi. Gündelik dille, sıradanlığa da düşebilir bir şair, o dilden yangınlar da çıkarabilir. Ahmet Erhan gündelik dilden yangınlar çıkarmasını biliyor. Daha açık bir söyleyişle, gündelik konuşma diliyle, duyguda, düşüncede *yoğunlaşabiliyor*. Bireysel ve toplumsal acılarını ironiye dönüştürebiliyor. 'Dikey Şiir', 'Fotoğraf', 'Son Düello', 'Ölüm İlânı' adlı şiirlerinde, gündelik yaşam içinden, 'devletten yara almış' bir şair kimliğiyle, bireysel ve toplumsal acıları ironiye dönüştürüyor.

Ahmet Erhan'ın onuncu şiir kitabı *Çağdaş Yenilgiler Ansiklopedisi. Bütün yatırımlarını alkol sektörüne (s. 11)* yapmazsa, daha nice iyi şiirler okurunu arayıp bulacaktır.

AHMET ADA

TÜRKİYE'DE MERKEZİYETÇİ ZİHNİYET

Etyen Mahçupyan
Türkiye'de Merkeziyetçi Zihniyet, Devlet ve Din
Yol Yayınları, 1998, 332 s.

Yeni Demokrasi Hareketi'nin teorisyenlerinden biri olan Etyen Mahçupyan, belki YDH'nin de –çok ısrarlı olmasa da– savunduğu politik yaklaşımı iki yıldır çeşitli zeminlerde savunmaya devam ediyor. Gazete yazıları ve televizyon programlarının yanı sıra *İdeolojiler ve Modernite*, *Osmanlı'dan Postmoderniteye* ve *Bir Demokrat Manifestoya Doğru* isimli kitaplarla da 'demokrat' bir politik tavrın çerçevesini çizmeye çalışıyor Mahçupyan. Türkiye'nin –giderek herkesin de kabul etmeye başladığı gibi– artan ve yerleşik hale gelen bir merkeziyetçiliğin yarattığı sorunlardan muzdarip olduğunu söylemekle kalmıyor Mahçupyan; devlet ve din arasındaki mevcut çatışma ve gerilimin esas olarak bu yapıdan türediğini de iddia ediyor. Çalışmasını üç bölüm halinde kurgulayan Mahçupyan ilk bölümde, merkeziyetçi zihniyetin oluşumunun teorik dayanaklarını tartışıyor ve Aydınlanma, batı ve pozitivizm ile kurulan ilişkinin fikri temellerine ilişkin görüşler öne sürüyor.

İkinci bölümde devletin kurumsal yapısındaki merkeziyetçiliği, askeri otoritenin zihniyetini, merkez partilerin dönüşümünü anlamaya ve açıklamaya çalışan yazar, sonuçta, uluslaşma projesinin esas sahibi olan devletin bugün bu projenin önündeki engel haline geldiğini ileri sürüyor.

Son bölüm ise merkeziyetçiliğin ve otoriter zihniyetin Türkiye'deki İslâmî algılamayı ne ölçüde etkilediği ya da belirlediği sorununu tartışmaya ayrılmış.

MAVİ GİTARLI ADAM

Wallace Stevens
Mavi Gitarlı Adam
Çeviren: Aslı Biçen
İyi Şeyler Yayıncılık, 1997

İşte o zamandı, sessizlik kocamandı,
Upuzundu, gece yusyuvarlaktı,
Güz kokuları sımsıcaktı,
Yakıncacık, sapasağlamdı.
W. Stevens

"İşte o zamandı", sene 1971 idi, Yeditepe Yayınlarından, Talat Sait Halman'ın güzel çevirisi ile tanımıştım Stevens'ı... Yukarıda son dört dizesini aldığım "Eve Dönerken" şiiri ile büyülenmiştim. Bugün bile okurken aynı duygu yüklenmelerini taşıyorum. Tam bu sıralar *Mavi Gitarlı Adam*'ı okurken, *Cumhuriyet Kitap* ekinin Şiir Atlası sayfasında, "Pazar Sabahı" isimli uzun şiiri yayımlandı. "Pazar Sabahı" için "Yirminci yüzyılda Amerika'da yazılmış en ustalıklı ve en başarılı uzun şiir olduğunu söyleyen eleştiriciler var" diyor, Stevens'ın "Şiirler"ine yazdığı önsözde Talat Sait Halman.

Böyle üst üste gelince, bunlar bende kalmasın istedim. Stevens'ı şiir okuruyla paylaşmak duygusu baskın geldi.

1970'de yapılan Talat Sait Halman çevirisinden bu yana 28 yıl geçmiş. Bu kitabın önsözünde, "Ne yazık ki Stevens'ın uzun şiirlerinden hiçbiri Türkçeye çevrilmiş değildir" diyor sayın Halman. Bu kadar uzun bir aradan sonra, bu dileği gerçekleşti, Talat Sait Halman'ın...

Mavi Gitarlı Adam artık kitap olarak elimizde, "Pazar Sabahı" ise dergi sayfalarında... Yeri gelmişken bir dileğimi iletmek isterim, İyi Şeyler Yayıncılık bu şiiri ve diğerlerini de kitaplaştırırsa ne iyi olur.

Mavi Gitarlı Adam'ın çevirisini, İngilizcesiyle birlikte yayımlamış yayınevi, iyi de etmiş. Ben tüm şiir çevirilerinin, olanaklar elverdiğince, anadilindeki ile beraber yayımlanmasını yeğlerim. Stevens'ın şiirinin çetinliği ve onu çevirmenin zorluğunu, kitabın sonunda "Şair ve Çeviri Süreci Üzerine Notlar" başlıklı bölümde dile getirmiş Biçen. Çeviri ile ilgili bir şey söylemek benim haddimi aşar. Başta da belirttim, amacım okur önüne oldukça gecikerek gelen Stevens'ı bir kez daha duyurmak (müjdelemek)...

Otuz üç bölümden oluşan bu uzun şiirin, V. bölümünü sunarak bitirmek istiyorum yazımı.

Şiirin yüceliğini anlatma bize.
Yeraltında saçaklanan fener ışıklarını,

Tek bir ışık noktası üzerindeki
tonozların dokusunu
Güneşimizde tek gölge yok bizim.

Gün ihtiras, gece uyku.
Tek gölge yok hiçbir yerde.

Dünya düz ve çıplak bize.
Yok tek gölge. Şiir

Müziği aşıp da almalı yerini
Bomboş göğün ve ilahilerinin,

Biz de almalıyız onların yerini şiir içre,
Gitarının çağıltısında bile.

HULKİ TANRIYAR

ÖLÜMÜ KUCAKLAMAK

Mary Wesley
Sırabozan
Çeviren: Nazan Tanrıöver
Telos Yayınları, 1998, 236 s.

"Matilda Poliport, bir sepet alıp içine tereyağ, ufak sandöviç ekmekleri, bir parça yağlıca Brie peyniri, birkaç şeftali, şarap şişesi açacağı, bir şişe de Beaujolias koydu. Gel-git zamanını ayarlayıp evden çıktı" *(s. 12)*. Kitap, kocasının ölümü ve çocuklarının evden ayrılmasından sonra kendine güvenini ve yaşama sevincini kaybeden Matilda'nın zarifçe ve en ufak ayrıntısına kadar planladığı intihar girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla başlar. Polis tarafından aranan ve basında ana katili olarak afişe edilen Hugh Warner'in intiharına engel olur ve ona yardım ederek evine alır. Bu karşılaşmadan sonra hayat iki si için de yeniden başlar.

Yazar, menopoz dönemine girmekte olan Matilda'nın duygularını ve onu intihara sürükleyen sebepleri işleyip, yeni girdiği maceranın onun üzerinde yarattığı değişimleri anlatıyor. Warner ile Matilda'nın sıradışı bir şekilde başlayan ilişkileri, onları kendileri hakkında yanıtlanmamış sorular sormaya iter. Matilda hayatının sonuna kadar birlikte yaşamak istediği kocasının ve onunla ilişkilerinin hiç dte sandığı gibi olmadığını, şimdiye kadar hakkında şüphe bile duymadığı değerlerin birer yalan olduğunu farkeder.

Hayatının büyük bir kısmını geride bırakan Matilda için hayat düşündüğü gibi geçmemiştir. Warner'ın sorularından sonra kendini çözümlemeye çalışan yaşlı kadın, hayatını sadece kendi ürettiği hayallerle, kendi yarattığı sevgilerle ve gerçekte hiç tanımadığı insanlarla geçirdiğini anlar. Bu saatten sonra da Warner'ı tanıdıktan sonra tekrar başlayan hayatı onun için yaşadığı tek ve son macera haline gelir. Onu yaşama bağlayan tüm değerlerini kaybeden Matilda, Warner'ı tanıdıktan sonra tekrar uğrunda yaşayabileceği değerler kazanır, kendini öldürebilmeyi kolaylaştırmak için terkettiği kazının, köpeğinin ona tekrar ihtiyaç duymasını kabullenir.

Bu ilk macerası Matilda'nın, hem değerlerini öldürüp intiharını engellediği için Warner'a kızmasına, hem dé hiçbir zaman tanıyamadığı kendini tanımasını sağladığı için ona bağlanmasına sebep olur. Wesley, hayatının son demlerini yaşayan Matilda'nın kendiyle tanışmasıyla başlayan bu süreçte yanılsamalarla gerçeklerin çatışmasından tuhaf bir kara mizah doğurmuş.

Mary Wesley

Yazarın ilk romanı olan *Sırabozan* zevkle okunabilecek bir hikâye ve ustaca işlenmiş bir zekânın ürünü. Wesley bunu, yine ilginç bir ayrıntı olan, kitabının 70 yaşındayken basılmasına ve yazma olgunluğuna erişmiş olmasına bağlıyor.

E. A.

DÜNYA SİNEMA SANAYİİ

Giovanni Scognamillo
Dünya Sinema Sanayii
Timaş Yayınları, 1997, 253 s.

"Bu kitabın amacı sinemayı bir sanayi olarak incelemek, anlatmak ve yorumlamaktır... Bir başka amacımız (da) sinema meraklılarına, sinemaseverlere, özellikle sinema-TV öğrencilerine bir çeşit el kitabı sunmak oldu..." *(s. 10-11).*

Araştırmacı-yazar Giovanni Scognamillo *Dünya Sinema Sanayii* başlıklı kitabının amacını/amaçlarını böyle tanımlıyor ve sinema alanında yıllardır sürdüregeldiği çalışmalarına bir yenisini daha ekliyor.

Sinema bir sanat kuşkusuz. Hem de kendinden önceki altı sanat dalını (tiyatro-müzik-yazın-resim-heykel-mimarlık) alıp, dilediğince yoğurup kendine göre yorumlayarak/kullanarak yepyeni bir düzenleme ile önceden varolmayan bir ürün yaratan sanat dalı. (Bu işlemleri yaparken kullandığı o ana sanat dallarına ve onları yaratanlara ne ölçüde sorumluluk duyduğu/duymadığı ayrı bir inceleme alanı.) O nedenle olsa gerek daha yüzyılımızın başında, kendisinin emekleme çağında 7. Sanat olarak tanımlanmış, bu tanım hemen benimsenerek öyle de anılagelmiş.

Ne var ki, sinemanın bir sanat olarak tanımlanması, bu konu ile ilgili tartışmalarda onun aynı zamanda önemli bir sanayi alanı olduğunun gözden kaçırılmasına yol açabiliyor. Sinema ürününün (film) de bir başka sanayi ürünü benzeri yatırım-üretim-pazarlama ve kâr koşullarına –kaçınılmaz olarak– bağlı olduğu gerçeği unutuluyor ya da yeterince üzerinde durulmuyor.

Öteki sanat dallarındaki üretimin bireyselliğine (belki mimarlık biraz farklı) karşılık sinemada üretimin, hem de her aşamada, kitleselliği (tek kişiyle yapılan filmler varsa da onlar ayrı), ortaya konan üründeki yaratıcılığı ve estetik değerleri ortadan kaldırmayacaktır/kaldırmamalıdır.

İşte kitap, sinemanın bir (hem de önemli) sanat dalı olduğunu gözardı etmeksizin, kendine özgü sanayi alanı (o da önemli) oluşturduğunu çeşitli ülkelerden, çeşitli dönemler için derlediği bilgilerle ortaya koymakta, deyim yerindeyse, madalyonun arka yüzünü de göstermektedir.

Dünya Sinema Sanayii, başındaki Dizin'de belirttiği beş kıtadan 59 ülkede sinemanın doğuşunu, gelişimini ve günümüzde ulaştığı düzeyleri ekonomik-yapısal yönler ile inceliyor, en yeni istatistik verilerle açıklama ve karşılaştırmalar yapıyor. Bu ülke sinemalarının ürettiği ünlü yapıtları tanıtma çabası da ayrı. (Bu konuda kitabın sonuna bir de 104 filmlik bir seçki eklenmiş.) Bu veriler arasında, üretilen film, sinema salonu ve izleyici sayılarını zaman içindeki değişimleriyle karşılaştırmalı olarak izlemek gerçekten ilginç oluyor.

Bu arada, Avrupa sinemasının bile kurtulamadığı Hollywood etkisi ve baskısı da açıkça ortaya çıkıyor. Bu olgu başta olmak üzere, önemli saptama ve vurgulamalara da yer verilmiş. Amerikan sinemasının her ülke izleyicisine, kendi sinemasının bile yapamadığı ölçüde, kendi tarihini ve kültürünü anlatması *(s. 52)*, Alman Dışavurumculuğu *(s. 62-63)* ve İtalyan Yeni Gerçekçiliği *(s. 106-107)* ile Fransız Yeni Dalga akımının değerlendirilmesi ve bu akımla ilgili önemli bir gözlem *(s. 83-84* ve *208)*, başkaca, film yapımının o ülkede bir sinema sanayisi olduğunu göstermeye (özellikle üçüncü dünya ülkeleri için) yetmeyeceği *(s. 141)* gibi konularda gerçekten üzerinde önemle durulması gereken görüşler ortaya konuyor.

İlgi çekici ekonomik göstergeler (gişe şampiyonları, iç pazar payları, film maliyetleri ve oyuncu ücretleri) yanında 'Sinema ve İdeoloji' *(s. 181-187)*, 'Sinema ve Sanat' *(s. 199-212)*, 'Bugünün Sinemasından Geleceğin Sinemasına' *(s. 213-215)* başlıklı bölümleriyle kitap daha da zenginleşmiş oluyor.

Dünya Sinema Sanayii'nin getirdiği taptaze bilgi ve verilerle, 'sinemanın ne ölçüde sanayi, ne düzeyde sanat olduğu' tartışmalarına yeni bir ışık tutacağını düşünüyorum. Umarım oldukça sık rastlanan dizgi yanlışları daha sonraki baskılarda en aza indirilir.

AKIN ERGÖKÇEN

BİLİMİN POLİTİKASI

Şükran Şahin
Türkiye'de Bilim ve Teknoloji Politikası 1963-1997: Kurumlar-Belgeler
Göçebe Yayınları, 1998, 158 s.

İmmünoloji dalında Türkiye'de ilk master yapan ve doçentlik ünvanını alan Şükran Şahin, Türkiye'de bilim politikası hakkında kapsamlı bir yayın olmadığını farkederek, bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla derin bir araştırmaya girmiş. Şahin, 21.yy'a girmek üzere olduğumuz şu günlerde tüm dünya ülkelerinin köklü politikalar belirleyip bilim ve teknoloji alanında hızlı atılımlar yaptığını ve teknoloji satışından büyük kârlar sağladıklarını belirtiyor.

Kitap, OECD'nin Türkiye raporu ile başlıyor. Bu raporda OECD tarafından onaylanmış, Türkiye'nin 1963-2000 arası 5 yıllık kalkınma planları yeralmakta. Şahin, AR-GE (Araştırma- Geliştirme) çalışmalarını Kamu, Yüksek Öğretim, Ticaret, Özel ve Sanayi sektörlerinde inceliyor ve tüm bu sektörler genelinde en büyük problemin finans ve yetişmiş eleman eksikliği olduğunu belirtiyor.

II. Bölümde, BTYK (Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu)'nu tanıtarak, toplantı raporlarını aktarıyor. BTYK'nin kuruluşu ile AR-GE çalışmalarının en büyük kaosu olan finans ayırma sorununun hükümet politikası olmaktan ve hükümetten hükümete değişmesinden bir nebze uzaklaşıp devlet politikası olmaya dönüştüğünü belirten Şahin bu bölümde önemli bir yaraya dikkat çekiyor.

Kitabın son bölümünde Tübitak'ın Çalışmaları ve Tüba-Tübitak-TTGV: Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu kapsamında yapılan çalışmalar inceleniyor. Şahin, yüksek hız trenleri, gen teknolojisi gibi hayati öneme sahip olan projelere dikkat çekerek, bu tip ilerici projeleri gerçekleştirmek amacıyla izlenmesi gereken formasyonları (hazırlık aşaması, eleman kalitesi, finans kaynakları ve devlet desteği gibi) belirliyor.

Gelişmiş dünya ülkelerinin bilim politikalarını şemasal olarak bize örnek veren Şükran Şahin Türkiye'deki bilim politikasını belgesel delillerle tartışmaya açıyor ve köklü bir Ulusal Bilim Politikası belirlenmesi için geç bile kalındığını belirtiyor.

Şükran Şahin'in çeşitli resmi kuruluşların raporlarından yola çıkarak derlediği geniş kapsamlı çalışması bu konunun meraklıları için oldukça doyurucu bir kitap.

E. A

MAYALARIN DÖNÜŞÜ
Derleyen: Temel Demirer-
Sibel Özbudun
Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1998, 312 s.

Bugünlerde hükümetle Chiapas'ın özerkliği konusunda görüşmeler yapan EZLN ve komutan yardımcısı Marcos hakkında yazılanlar genellikle duygusal, romantik şeylerdi. Marcos'un bizzat kendisinin de –bazen dalga geçerek de olsa– romantik bir eylemci olarak anılmaktan rahatsız olmadığı söylenebilir. Ama bu, EZLN'yi ve mücadelesini ortaya çıkaran koşulların politik, teorik bir analizinin büsbütün lüzumsuz olduğunu göstermiyor. Mayaların Dönüşü, Zapatistaların mücadelesinin –eleştirel olmaktan da kaçınmadan– tarihi, politik arkaplanı ile de ilgili olanlar için oldukça önemli bir çalışma.

TÜRKİYE'DE MEDYA VE ÖZDENETİMİ
Vedat Demir
İletişim Yayınları, 1998, 142 s.

Türk basınında en çok yakınılan konuların başında, kuşku yok ki, siyasi otoritenin sansür uygulamaları gelir. Ama küçümsenemeyecek o kadar önemli bir başka konu da, medyanın kurumsal ve ilkesel bazı mekanizmalarla gerçekleştireceği özdenetim ihtiyacıdır. Vedat Demir'in Cep Üniversitesi için hazırladığı kitabı, medyanın özdenetim kurumları olarak tasarlanan Basın Şeref Divanı'nın ve Basın Konseyi'nin kuruluş öykülerini içeriyor.

RÜZGÂR ŞİİR-YAŞAM KİTABI I
Yay. Haz.: Eren Aysan-
Murat Koçak
Rüzgâr Yayınları, Nisan 1998, 159 s.

Daha çok şiir ve şiir dolayımında yazılardan oluşan *Rüzgâr*, yılda iki kez yayımlanacak kitap formatında bir dergi aslında.
Deneme, çeviri ve bazı eleştirilerin de yer aldığı *Rüzgâr*'ın ilk sayısındaki isimlerden bazıları şunlar: Mehmet H. Doğan, Mustafa Köz, Cihan Oğuz, Roland Barthes, Orhan Alkaya, Pınar Derinbay, Özcan Yalım, Haydar Ergülen, Murat Koçak, Eray Canberk, Eren Aysan ve Cem Savran.

UYKU UYUYAMAMAK MI UYANAMAMAK MI
Hakan Kaynak
Milliyet Yayınları, 1998, 198 s.

Şayet, başınızı yastığa koyar koymaz uyuyamıyorsanız, koyun sürüsü saymak gibi geçici çözümlerle yetinmemelisiniz. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi Hakan Kaynak'ın *Uyku* kitabı uyku ve uykusuzluk konusunda geniş kapsamlı bir araştırmanın ürünü. Uykuyla ilgili genel bilgiler, uykunun organizma üzerindeki rolü, uykusuzluk, uykusuzluktan kaynaklanan problemler ve tedavi yöntemleri, horlama, uyku sırasındaki solunum bozuklukları, rüyalar gibi konuların ele alındığı kitap uykusuzluk çekenler için ideal.

MAKARENKO YAŞAMI VE ESERLERİ
Çeviren: Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu
Ceylan Yayıncılık, 1997, 264 s.

Ceylan Yayınlarının 'Biyografi' dizisinde bir süreden beri, Ekim Devriminin politik önderlerinin hayat hikayeleri yayımlanıyordu. Anton Makarenko ise devrimin inşasına, yeni kuşakların eğitimine yaptığı katkılarla katılan bir figür. Pedagoji ve sosyal bilimlere ilgisi, onu devrimin yeni kuşaklarının eğitiminde 'çocuklara saygı gösterilmesini isteme ilkesini' ısrarla savunmaya yöneltmiş.

İSLÂM VE ÇATIŞMA Mİtİ
Fred Halliday
Çeviren: Umut Özkırımlı-Gülberk Koç
Sarmal Yayınevi, 1998, 279 s.

Sovyetlerin çökmesiyle birlikte Orta Asya ve Ortadoğu'da yükselmesi beklenen İslâmî hareket, kısa sürede bu beklentileri karşıladı. Artık İslâm'ı politik mücadelenin basit bir unsuru, bir 'yeşil kuşak' olarak görmek yeterli olmayacaktı. Meselenin ideolojik, kültürel boyutları da araştırılmalıydı. Kimileri Batı ile Müslüman devletler arasındaki çatışmanın giderilemeyeceği şeklindeki klasik görüşü yeniden ısıttı. Halliday'in çalışması ise bu klasik çerçevenin tamamen dışında bir yaklaşıma sahip oluşuyla dikkatleri çekiyor.

KAMA SUTRA VATSYAYANA
İngilizceye çeviren:
Sir Richard Burton- F. F. Arbuthnot
Türkçeye çeviren: İlhan Güngören-
Ömer Celal Güngören
Yol Yayınları, 1997, 255 s.

İçeriği, "Sevişme son derece önemli ve ciddiye alınması gerekli bir bilimdir. Bir yandan da çok ince ve ayrıntılı bir sanattır" sözleriyle özetlenen, aşağı yukarı iki bin yıl kadar önce yazılmış *Kama Sutra* Türkçeye çevrildi. Cinselliği aşağılamayan ve adeta kutsayan kitap, ilk defa 1883 yılında İngilizceye çevrilmiş ve tutuculuğun dizboyu olduğu o dönemde gerçek bir şok etkisi yaratmıştı.

FELSEFE VE PSİKOPATOLOJİ
Manfred Spitzer-
Brendan A. Maher
Çeviren: Özgür Karaçam
Gendaş Yayınları, 1998, 440 s.

Amerika ve Almanya'dan felsefeciler, klinik psikologlar ve psikiyatristlerin, Psikopatoloji'deki Felsefi Sorunlar'ı tartışmak üzere Ekim 1989 tarihinde Harvard Üniversitesi Psikoloji Bölümünde gerçekleştirdikleri kongrede sunulan makalelerden oluşuyor *Felsefe ve Psikopatoloji.* Birbirinden farklı disiplinlerden gelen bir grup bilim insanının, bir bütünsellik yaratmak amacıyla çeşitli felsefi temalar ile psikopatolojik olguların birbirlerine ne derece değdiğini tartıştığı kitap ilgilenenler için ilginç bir kaynak olabilir.

KAPANAN PENCERE'DEN
Mehmet S. Fidancı
Mağara Kitapları, 1998, 55 s.

(...)
Yitirdiğin mi bulduğun mu onu söyle
bu uzayan sarmaşık bu kırılgan kuğu
artık öyle kalmamalı sakladığın yürek
yıldızına yıldız cehennemine cehennem
bu güzel kokular uçan tepeden tırnağa
kelebek
-sussam artık ben de konuşmasam gerek-
içimde dolaşan daima kararsız bir ihanet

Şiir birazdan kanımıza girecek...
(...)

SİS VE GECE VE KAR VE KOKUSU VE...

Ahmet Ümit
Kar Kokusu
Can Yayınları, 1998, 307 s.

Türkiye'de polisiye roman var mı, yok mu, neden yok, varsa niye böyle türü tartışmaların zaman zaman artıp zaman zaman durulduğu edebiyat ortamında *Kar Kokusu*, Ahmet Ümit'in ikinci polisiye romanı olarak yayımlandı. İlk romanı *Sis ve Gece* de geçtiğimiz senelerde aynı yayınevinden çıkmıştı. Okuyanlar hatırlar; *Sis ve Gece*, Milli İstihbarat Teşkilatı'nın *estetik bir nesne* olarak –tam teşkilat– edebiyat ortamına buyur edildiği ilk edebiyat yapıtı olma özelliği de taşıyordu. Bir iki üst düzey, bir iki de alt düzey MİT mensubu, solcular, daha doğrusu eski solcular, *teşkilat içi* ayak oyunları, bir edebiyat dergisi, resim heveslisi bir kızcağız ve bir de derin dondurucunun başrollerde olduğu *Sis ve Gece*, bu topraklardan da nihayet bir polisiye romanın çıktığının, çıkabileceğinin habercisi de sayılmalıydı.

Ahmet Ümit'in bir röportajında, sadece polisiye değil aynı zamanda bir kara polisiye olduğunu haber verdiği *Kar Kokusu*'nda da ağırlık, *teşkilat* ve solcular olsa da konu bu kez biraz daha eskilere dayanıyor. *Kar Kokusu*, Türkiye'nin yakın geçmişini irdeleyen bir eser.

80'li yıllarda TKP'nin Moskova'ya eğitime gönderdiği bir grup TKP'linin kaldığı kolektifte bir cinayet işlenir. Sıradan bir cinayet değildir ama bu. Olayların bir yanında TKP'liler, bir yanında Türk kolektifinin içine sızmış bir ajanın varlığını haber alan Sovyetler ve diğer yanda ise MİT görevlisi Yıldırım ile ajanı Gözcü vardır. Olaylar bu minval üzere gelişir... Cinayet, Sovyet yoldaşları tarafından tek tek sorgulanan TKP'li yoldaşlar, bir itiraf, bir intihar, Sovyet sisteminin sorgulanması, TKP nasıl bir örgüttür vs. vs.

Üstüne derhal bir senaryo yazılıp anında film yapmaya elverişli her *polisiye* romandan beklenebilecek hemen hemen her şey mevcut *Kar Kokusu*'nda. Üstelik fazlası var, okur kendini şanslı addetmeli. Hem (kapkara) polisiye bir gerilimin içine dalacaksınız, hem kestirmeden TKP tarihini öğreneceksiniz hem de Sovyetlerin gerçek yüzünü göreceksiniz (!) Türk ve Sovyet *yoldaşları*n enternasyonalizm denince ne anladıklarının açık (!) biçimde anlatıldığı kitapta KGB'nin sorgu sırasındaki sert tutumları da tüyler ürpertecek.

Komünizmin öğretildiği bir enstitüden çok, Alman tatil köyü görüntülerinin ve ilişkilerinin hâkim olduğu ortamda, ajan olduğu şüphesiyle, bulunduğu yerleri dinlemeye aldıkları TKP'li Cemil hakkında KGB görevlisi *yoldaş* Nikolay'ın sarfettiği sözler de çok anlamlı: "Şu işe bak, adam içerde karıyı götürüyor, bizim de burada kıçımız donuyor." Götürülen ise yine başka bir *yoldaş* Yunan Aliki'dir. (Bir Yunan'dır!..) Burda zaten böyle şeyler çok oluyor. Yazar bize bu yolla bir kez daha solcuların kadın erkek ilişkilerindeki deformasyonunu bir güzel anlatmış oluyor. Ne gereği var demeyin, her iyi polisiyede kafi miktarda cinsellik vardır, lazımdır. Böylesi 'tezli' polisiyelerde de bu vesileyle –iki cinayet arası– evrensel ve yananlamlı mesajlar verilmesi pek yerinde.

Bu arada Ümit'in iki romanında da varolan bir tutarlılıktan söz etmeden geçmemek lazım. *Sis ve Gece*'nin kahramanında da, *Kar Kokusu*'nun Yıldırım'ında da (Yıldırım, oldukça az sahne almasına karşın okur anlar bunu!) hep aynı şüpheler vardır: "Birileri benim ayağımı kaydırmak mı istiyor ne?" Onlar, Amerikan filmlerinin değişmez klişesi iyi polislerdir. Ümit'in oyu her zaman iyi polisedir. Zaman zaman üsttekilerin göz göre göre kendisini harcayacağını, yakacağını da düşünen Yıldırım içimizden biridir. O iyi bir memurdur.

Ama eğer New York'ta yaşamıyorsanız, Amerikalı değilseniz ya da en azından Amerikan filmleri izlemiyorsanız sis de, gece de, karların nasıl koktuğu da, Yıldırım da, Moskova'daki adamımız da, yoldaşlar da, Sovyetler de, iyi polis de, kötü polis de, klişeler de, romanın sonu da...

E. B.

TERKEDENLER

Mia Farrow
Terkedenler
Çeviren: Hüseyin Asuroğlu
Güncel Yayıncılık, 1997, 326 s.

Mia Farrow pek çok insan için, Woody Allen filmlerinin değişmez bir parçası demekti; son zamana kadar. Şimdiyse daha çok, aralarında geçen sansasyonel olaylarla akla geliyor. Kitabının neredeyse yarısını, hayatınınsa 12 yıllık bir dönemini kaplayan, Allen'la ilişkisi sonlara doğru artık herkesin aşağı yukarı bildiği olaylarla birlikte karmaşıklaşıyor. Bu karmaşıklığı kafanızda nasıl çözeceğiniz, yani Farrow'a tamamen inanıp inanmamak ancak kişisel bir karar olabilir.

Farrow hayat hikâyesini anlattığı kitabına, çocuk felcine yakalanmasıyla başlıyor ve birbirini takip eden olaylarla devam ediyor. Annesi, Tarzan filmlerinin Jane'i, Maureen O' Sullivan ve babası, yönetmen John Farrow yüzünden Beverly Hills'te, Hollywood camiasında büyüyen biri olarak Farrow, bir yandan değişik ama diğer yandan da dış dünyaya kapalı bir ortamda olmanın zorluklarından bahsediyor. Çocukluk serüvenlerini keyifle anlatan Farrow'un, bu dönem boyunca çeşitli türlerden pek çok evcil hayvan sahibi olması –mesela 87 Hamster– daha sonraki evlatlık çocuk merakının başlangıcı olsa gerek.

Mia Farrow ailesinin yaşadığı üzücü olaylar ve sıkıntıların ardından, on yedi yaşından itibaren oyuncu olma çalışmalarına başlamış, hem sinema dünyasında işlerin nasıl yürüdüğünü biraz olsun öğrenmek, hem de o dönemde tanıştığı Dali gibi şahsiyetleri tanımak açısından ilginç bölümler bunlar. On dokuz yaşında tanıdığı ve yaşça kendisinden hayli büyük olan Frank Sinatra ile olan, etkisinden uzun zaman kurtulamadığı anlaşılan birlikteliğini de ayrıntılı bir şekilde anlatıyor Farrow. Daha sonra Hindistan'a gitmesini, Andre Previn ile evliliğini, çocuk sahibi olmasını, evlatlık çocuk almaya başlamasını, yaşadığı diğer büyük küçük pek çok şeyi ve tüm bunların onun üzerindeki etkilerini, hissettiği şeyleri oldukça samimi bir şekilde dile getiriyor. Farrow'un, daha çok sıkıntılı olayları anlattığı kitabın son bölümleri dışında genellikle rahat bir anlatımı var.

Her ne kadar oyunculuk, çoğu zaman hayatının diğer olayları arasında ikinci planda yer alıyor gibi görünse de *Rosemary's Baby* filminin nasıl çekildiği ve önemli yönetmenlerden biri olan Woody Allen'ın nasıl çalıştığı gibi konulardan bahsetmesi de kitabı çekici kılan yönlerden biri.

Z. D.

EDEBİYAT

Nâzım Hikmet
Piraye'ye Mektuplar I, II
Derleyen: Memet Fuat
Adam Yayınları, 1998, 368+372 s.

Menis Kumandareas
Eski Tüfekler
Çeviren: Ahmet Yorulmaz
Belge Yayınları, 1998, 133 s.

Kemal Yalçın
Emanet Çeyiz
Mübadele İnsanları
Belge Yayınları, 1998, 311 s.

Hüseyin Peker
İzmirli
Telos Yayıncılık, 1998, 122 s.

Gerard de Cortanze
Buruk Sevdalar
Çeviren: Ayşe Teksoy
Telos Yayıncılık, 1998, 192 s.

Herta Müller
Tilki Daha O Zaman Avcıydı
Çeviren: Nesrin Oral
Telos Yayıncılık, 1998, 228 s.

Faik Baysal
Ilgaz Teyze Öldü
Telos Yayıncılık, 1998, 258 s.

Arundhati Roy
Küçük Şeylerin Tanrısı
Çeviren: İlknur Özdemir
Can Yayınları, 1998, 362 s.

İnci Aral
İçimden Kuşlar Göçüyor
Can Yayınları, 1997, 152 s.

Heinrich Böll
İlk Yılların Ekmeği
Çeviren: Zeyyat Selimoğlu
Can Yayınları, 1998, 112 s.

Yorgo Andreadis
Temel Garip/Todoron
Çeviren: Sema Sandalcı
Belge Yayınları, 1998, 117 s.

Anna Seghers
İlk Adımlar
Çeviren: Yılmaz Onay
Evrensel Basım Yayın, 1998, 221 s.

Bruna Apitz
Kurtlar Arasında Çıplak
Çeviren: Olcay Geridönmez
Evrensel Basım Yayın, 1998, 448 s.

Tansu Bele
Bir Yaz Boyu Akçay'da
Kariye Yayınları, 1997, 160 s.

Selma Ceylan
Çıldırtan Namus
Milliyet Yayınları, 1998, 302 s.

Mehmet Coral
Bizans'ta Kayıp Zaman
Milliyet Yayınları, 1998, 156 s.

Leyla İpekçi
Maya
Milliyet Yayınları, 1998, 94 s.

Fazıl İskender
Sandro Dayı
Milliyet Yayınları, 1997, 381 s.

Özen Yula
Buğuevi
İletişim Yayınları, 1998, 106 s.

ŞİİR

Necati Özdemir
Kartpostal Babam
KoraYayın, 1998, 91 s.

İlyas Halil
65 Yıl Beklemek Gerek
Toplum Yayınları, 1998, 78 s.

Sinan Sabri
Baharı Yok Say
Toplum Yayınları, 1998, 44 s.

Pablo Neruda
100 Aşk Sonesi
Çeviren: Adnan Özer
Gendaş Yayınları, 1998, 120 s.

Yılmaz Odabaşı
Cehennem Bileti
Cem Yayınevi, 1998, 79 s.

ARAŞTIRMA/İNCELEME

İlber Ortaylı
Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu
İletişim Yayınları, 1998, 240 s.

Nilgün Gürkan
Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)
İletişim Yayınları, 1998, 481 s.

Larissa Reissner
Hamburg Barikatları
Çeviren: Şemsa Yeğin
Evrensel Basım Yayın, 1998, 128 s.

DİĞER

Nossrat Peseschkian
Doğu Hikâyeleriyle Psikoterapi
Çeviren: Hürol Fışıloğlu
Beyaz Yayınları, 1998, 206 s.

Roy Boyne
Foucault ve Derrida'da Feminizm ve Ayrım
Çeviren: Ayşe Banu Karadağ
Sel Yayıncılık, 1998, 78 s.

Ali Yaşar Sarıbay
Siyaset, Demokrasi ve Kimlik
Asa Kitabevi, 1998, 144 s.

Süleyman Seyfi Öğün
Politik Kültür Yazıları/Süreçler Kişiler
Asa Kitabevi, 1998, 374 s.

Kadir Cangızbay
Sosyolojiler Değil Sosyoloji
Öteki Yayınevi, 1996, 159 s.

Kadir Cangızbay
Sosyolojik Praksis
Öteki Yayınevi, 1998, 280 s.

Kadir Cangızbay
Komprador Rejimin Anatomisi
Öteki Yayınevi, 1996, 176 s.

Mehmet Ergüven
Pusudaki Ten
Sel Yayıncılık, 1998, 236 s.

S. Çiftyürek
Kapitalizmin Tarihsel/Fiziksel Sınırları-Kürdistan İşçi Sınıfı
Gün Yayıncılık, 1997, 448 s.

Eduardo Galeano
Gölgede ve Güneşte Futbol
Çeviren: Ertuğrul Önal-
M. Necati Kutlu
Can Yayınları, 1997, 264 s.

Nalan Türkeli
Varoşta Kadın Olmak
Gökkuşağı Yayınları, 1997, 151 s.

Orhan Halis
Kentin Arka Sokakları-Uyuşturucu, Holiganlık ve Şiddet
Kariye Kitaplığı, 1997, 104 s.

Mahir Çayan
Teorik Yazılar
Gökkuşağı Yayınları, 1997, 341 s.

Ömer Tulgan
Zen ve Ney-Zen
Ney'le Meditasyon
Yol Yayınları, 1998, 128 s.

Burçak Evren
Eski İstanbul Sinemaları
Milliyet Yayınları, 1998, 215 s.

Mine G. Kırıkkanat
Bir "New" Varmış "York" Olmuş
Milliyet Yayınları, 1998, 94 s.

Hakan Kaynak
Uyku Uyuyamamak mı Uyanamamak mı
Milliyet Yayınları, 1998, 198 s.

Gökhan Aya
Bir Cem Karaca Kitabı
Ada Müzik, 1998, 191 s.

Gökhan Aya-Münir Tireli
Bir Erkin Koray Kitabı
Ada Müzik, 1998, 187 s.

Romina
Hiç Olmamış Sevgiliye
Hiç Verilmemiş Yazıntılar
Ada Müzik, 1998

Beki Bardavid
Ağzımda Kül
Gözlem Basım Yayın Şti.,
1998, 363 s.

Yaşar Kaplan
Hz. Ali
Denge Yayınları, 1998, 231 s.

Ömer Naci Soykan
Arayışlar/ Felsefe Konuşmaları I
Küyerel Yayınları, 1998, 354 s.

Ömer Naci Soykan
Türkiye'den Felsefe Manzaraları I, II
Küyerel Yayınları, 1998,
255+256 s.

Vehbi Hacıkadiroğlu
Felsefe Yazıları/ Bilginin Anlamı, Oluşumu ve Kaynakları
Küyerel Yayınları, 1998, 428 s.

Eser Tutel
At ve Atçılık
İletişim Yayınları, 1998, 143 s.

Ekrem Sağıroğlu
İmam Azam Ebu Hanife
Denge Yayınları, 1998, 159 s.

Annem ve babam

İSKENDER SAVAŞIR

1970'li yılların ortasındaydı. O sıralar Kohut narsizm kavramını psikanalitik düşüncenin merkezine yerleştirecek ve belki de yıllardır psikanaliz içindeki en ciddi bölünmeyi yaşatacak *Benliğin Çözümlenmesi* kitabını yeni yayımlamıştı. Ama benim haberim yoktu.

Kendime aylaklık izni verdiğim bir gündü; galiba Çankaya sinemasında bir filme gidecektim (hangi film olduğunu hatırlamıyorum). Ama sinema vaktinden önce geçirilecek birkaç saatim vardı. Rastgele bir kitap seçmeye karar verdim ve Penguin Yayınlarından çıkmış *Narziss and Goldmund*'u sırf kapağındaki resmi çok sevdiğim için aldım; Caspar David Friedrich'in bir resmi...

O gün sinemaya gitmedim. Akşam Bilge Karasu'ya uğradığımda kitabı bitirmiştim. Ona açıkça sitem ettim: "Böyle bir şey vardı da niçin bana daha önce söylemediniz?" diye.

Üniversitenin son yılındaydım; psikoloji ve felsefe okuyor, bir yanda şiir yazıyor, resim filan yapıyor ama hiçbir zaman iyi, önemli bir şair ya da ressam olamayacağımı biliyordum. Herhalde yalnızca ben değil, başkaları da başarılı bir akademisyen olacağıma kesin gözüyle bakıyorlardı. Bir manastırı yönetmeye aday keşiş ve bilgin Narziss'te kendimi gördüğümü sandım: "düşlerde yaşayan (...) rastgele çağrılara kulak verecek biri değil, kendini keşişliğe adamış biri, sıkı bir düzen ve görev anlayışının adamı..."

Kederli bir düşünce; çünkü başka bir işe yaramayacağımı hissettiğim için bu kadere mahkum olduğumu düşünüyordum.

Birkaç yıl sonra Sierra Nevada'dan aşağı frenleri tutmayan bir arabayla inmeye çalışırken artık pek o kadar emin değildim. Yorgundum; bütün yazı 50 derece sıcakta toprak kazarak geçirmiştim. Gerçi yol beni yine bir Üniversite'ye (manastır?) götürüyordu ama Pasifik kıyısında beni bekleyen serüvenlerin Goldmund'unkinden daha renksiz olmayacağını umuyordum. Kim bu? Erkeklerin keşiş dünyasına adanmış Narziss mi, kendini kadınların emellerine teslim etmiş Goldmund mu?

"Narsizm" kavramı genellikle "benlik sevgisi" diye karşılanıyor. Bu bağlamda ben "haysiyet" demeyi tercih ederdim. Narsizmin karşı kutbunda yeralan sevgiye ise "nesne sevgisi" deniyor. Yine bu bağlamda ben "serüven" derdim. Haysiyeti pek takmayan, kendisini bir başkasının, yabancının, yuvadansa yolun kışkırtmalarına kaptırmaya teşne olan bir maceraperestlik...

Karışık konular bunlar... Narziss ayrımların adamıdır: "Bilim ayrımları bulup saptama düşkünlüğünden başka bir şey değildir. (...) Biz bilim adamları için ayrımları saptamaktan daha önemli bir şey gösterilemez; bilim demek nesneleri birbirinden ayırabilme sanatı demektir." Oysa Goldmund kendi hakikatine ancak her şey içiçe geçtiğinde, ayrımlar silindiğinde kavuşacaktır: "Her şey zamanla çok anlam kazandı; pek çok çehreye büründü. Halen ne olacak bildiğim yok."

Bilim, disiplin ve manastır adına konuşan Narziss kendisini Baba ya da Yasa'yla özdeşleştirir. Goldmund'da gördüğü cevher ise başka türdendir: "Goldmund'un ruhunda sakladığı gizin içeriği konusunda hiç kuşkusu kalmamıştı artık. Havva vardı bu gizin ardında, o *ilk anne* vardı."

Evet, böyle, bu karşıtlık üzerine kurulmuş gibi görünüyor Hesse'nin *Narziss ve Goldmund*'u: Baba'nın haysiyeti ile Anne'nin serüveni... Yine Narziss'in sözlerine başvuracak olursak: "Aramızdaki dostluğun bir tek amacı ve bir tek nedeni vardı; o da senin bana hiç, ama hiç benzemediğini kanıtlamaktır."

Ama hikâyenin benim hayatımdaki izdüşümü farklı bir şey söylüyor. Ben haysiyetimi "macera dolu Amerika"da değil "ana" vatanımda korumayı/kanıtlamayı tercih ettim. Demek ki, Narziss'in kendisi ile Goldmund arasında kurduğu denklemin tersi de söylenebilir: Annenin haysiyeti ve Babanın serüveni....

Karışık konular bunlar... Yıllar sonra kendimi baba mesleğini icra eder bulduğum bir sırada Bilge Karasu'nun bir başka öğrencisinin benden talep ettiği bu yazıyı yazmak üzere kitabı yeniden okurken, Narziss'in belki de bir keşiş ve bilginden ibaret olmayabileceğini düşündüren şu sözleriyle çarpıldım. Belki biraz fazla kibir var sözlerinde ama olsun, "Bu özellik, dedi Narziss ağır ağır konuşarak, insanların huyunu suyunu ve haklarındaki ilahi takdirin ne yolda olduğunu sezmemdir. Bu sezgi (...) onlara yardımcı olmaya zorluyor beni."

Anne ve Baba dedik. Haysiyet ve serüven dedik ve aralarındaki ilişkinin kaygan olabileceğini öğrendik zaman içinde. Ama hâlâ Goldmund'un Narziss'e ölürken söylediği sözler var ki, bir uyarı gibi çınlıyor kulağımda: Gözleriyle veda etti Narziss'e, "başını sallamaya çalışır gibi yapıp, fısıltı halinde şöyle dedi: Peki sen bir gün nasıl öleceksin Narziss, bir annen yok çünkü. Annesiz insan nasıl sevebilir, annesiz nasıl ölebilir?" ✻

BU SAYININ YAZARLARI

Stefo Benlisoy Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji bölümünde öğrenci...

Kerem Ünüvar *Virgül*'e katkıda bulunmaya devam edecek.

Sezai Sarıoğlu şair. *Terspektifler* adlı kitabı birkaç yıl önce çıktı.

Yorgo Benlisoy Elçin Macar'la birlikte yazdığı *Fener Patrikhanesi* adlı kitabı geçen yıl yayımlandı.

Tamer Öncül Kıbrıs'ta yaşıyor. Son şiir kitabı *Yitik Aşklar Sokağı* 1996'da Lefkoşa'da yayımlandı.

Yücel Kayıran'ın *Hayaline Firar Edemeyenlerin Afsunu* adlı şiir kitabı geçen yıl çıktı.

Selahattin Özpalabıyıklar şiir ve roman çevirmeni.

Ali Bizden Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesinde çalışıyor.

Gülsüm Cengiz'in son şiir kitabı *Akdeniz'in Rengi Mavi* geçen yıl çıktı. *Evrensel Kültür* dergisine de yazılar yazıyor.

David Konstan Amerika'da Brown Üniversitesi'nde Klasikler Bölümünde çalışıyor. *Klasik Dünyada Dostluk* adlı kitabı geçen yıl çıktı.

Necmi Sönmez Almanya'da yaşıyor. Sanat eleştirileri Cumhuriyet gazetesinde yayımlanıyordu.

ZET: Türkiye'de eğitimin geleceği!

ZET, Türkiye'nin koşullarına uygun olarak tasarlanıyor ve üretiliyor; özel eğitim sistem ve çözümlerini son teknolojiyle, en uygun koşullarla ve farklı seçeneklerde sunuyor. ZET'in üreticisi ESTRON, "her okula bilgisayar" hedefi doğrultusunda ilköğretimden yükseköğretime dek Türkiye'deki birçok okula bilgisayarla eğitim olanaklarını sunmaya devam ediyor. Bugün de, yarın da...

ZET®
gelecek // sizinle.Türkiye.de

ESTRON
ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Tel: (0-212) 224 54 04 Faks: (0-212) 234 01 93
estron@estron.com.tr

ESTRON bir **ZEYTİNOĞLU HOLDİNG** kuruluşudur.

MMX™ intel inside pentium PROCESSOR

Intel Inside logosu ve Pentium®, Intel Corporation'ın tescilli markaları, MMX™ ticari markalarıdır. Microsoft®, Microsoft Corporation'ın tescilli markası, Windows, Windows 95 logosu tescilli ve/veya ticari markasıdır. ZET® ESTRON Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin tescilli markasıdır. ZET® ürünlerinde, MMX™ teknolojili Pentium®, Pentium® II ve Pentium® Pro işlemcileri kullanılmaktadır.

İnsan yazısıyla var.

Scrikss